भीष्म·
१५८

शक्तिं चिक्षेप वेगेन प्राग्ज्योतिषगजं प्रति ३८ तामापतंतीं सहसात्मरंढ्रां प्रवेगितां त्रिधाचिच्छेद नृपतिः सात्वकी यंत्र मेदिनी ३९ श
क्तिं विनिहतां दृष्ट्वा हैडिंबः प्राद्रवद्भयात् यथेंद्रेण रणे वृत्रं निमुचिर्देवसत्तमः ४० तं विजित्य रणे शत्रुं विक्रांतं ख्यातपौरुषं अजे
यं समरे राजन्यमेन वरुणेन च ४१ पांडवीं समरे सेनां सममर्द स कुंजरः यथा वनगजो राजन्मृद्नंश्चरति पद्मिनीं ४२ मद्रेश्वरश्च
समरे यमाभ्यां सह संगतः स्वस्रीयौ छादयांचक्रे शरौघैः पांडुनंदनौ ४३ सहदेवस्तु समरे मातुलं दृश्य संगतं अवारयच्छरौघेण
मेघो यद्वद्दिवाकरं ४४ छाद्यमानः शरौघेण हृष्टरूपतरोऽभवत् तयोश्चाप्यभवत्प्रीतिरतुला मातृकारणात् ४५ ततः प्रहस्य समरे न
कुलस्य महारथः अश्वान्वै चतुरो राजंश्चतुर्भिः सायकोत्तमैः ४६ प्रेषयामास समरे यमस्य सदनं प्रति हताश्वात्तु रथात्तूर्णमवप्लुत्य
महारथः ४७ आरुरोह ततो यानं भ्रातुरेव यशस्विनः एकस्थौ तु रणे शूरौ दृढे विक्षिप्य कार्मुके ४८ मद्रराजरथं क्रुद्धौ छादयामास
तुः क्षणात् स छाद्यमानो बहुभिः शरैः सन्नतपर्वभिः ४९ स्वस्रियाभ्यां नरव्याघ्रो नाकंपत यथाचलः प्रहसन्निव तां चापि श
रवृष्टिं जघान ह ५० सहदेवस्ततः क्रुद्धः शरमुद्यम्य वीर्यवान् मद्रराजमभिप्रेक्ष्य प्रेषयामास भारत ५१ स शरः प्रेषितस्तेन गरुत्मा
निव वेगवान् मद्रराजं विनिर्भिद्य निपपात महीतले ५२ स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थे महारथः निषसाद महाराज कश्मलं च
जगाम ह ५३ तं विसंज्ञं निपतितं सूतः संप्रेक्ष्य संयुगे अपोवाह रथेनाजौ यमाभ्यामभिपीडितं ५४ दृष्ट्वा मद्रेश्वररथं धार्तराष्ट्राः परा
ङ्मुखं सर्वे विमनसोऽभवन्नेदमस्तीत्यचिंतयन् ५५ निर्जित्य मातुलं संख्ये माद्रीपुत्रौ महारथौ दध्मतुर्मुदितौ शंखौ सिंहनादं विनेदतुः
५६ अभ्यद्रवेतां संहृष्टौ तव सैन्यं विशांपते यथा दैत्यचमूं राजन्निंद्रोपेंद्राविवामरौ ५७ इति श्रीमहाभारते भीष्मपर्वणि ॥ ॥

राम०
१५८

संजय उ० ततो युधिष्ठिरो राजा मध्यं प्राप्ते दिवाकरे श्रुतायुषमभिप्रेक्ष्य चोदयामास वाजिनः १ अभ्यधावत्ततो राजा श्रुतायुषमरिंदमं विनि
घ्नन्सायकैस्तीक्ष्णैर्नवभिर्नतपर्वभिः २ स संवार्य रणे राजन्प्रेषितान्धर्मसूनुना शरान्सप्त महेष्वासः कौंतेयाय समार्पयत् ३ ते तस्य कवचं
भित्वा पपुः शोणितमाहवे असूनिव विचिन्वंतो देहे तस्य महात्मनः ४ पांडवस्तु भृशं विद्धस्तेन राज्ञा महात्मना रणे वराहकर्णेन राजानं हृदि विव्यधे
५ अथापरेण भल्लेन केतुं तस्य महात्मनः रथश्रेष्ठो रथात्तूर्णं भूमौ पार्थो न्यपातयत् ६ केतुं निपतितं दृष्ट्वा श्रुतायुः स तु पार्थिवः पांडवं निशितै
स्तीक्ष्णै राजन्विव्याध सप्तभिः ७ ततः क्रोधात्प्रजज्वाल धर्मराजो युधिष्ठिरः यथा युगांते भूतानि धक्ष्यन्निव [illegible]हुताशनः ८ क्रुद्धं तु पांडवं
दृष्ट्वा देवगंधर्वराक्षसाः प्रविव्यथुर्महाराज व्याकुलं चाप्यभूज्जगत् ९ सर्वेषां चैव भूतानामिदमासीन्मनोगतं त्रीँल्लोकानद्य संक्रुद्धो नृपो
यं धक्ष्यतीति वै १० ऋषयश्चैव देवाश्च चक्रुः स्वस्त्ययनं महत् लोकानां नृप शांत्यर्थं क्रोधिते पांडवे तदा ११ स च क्रोधसमाविष्टः
सृक्किणी परिसंलिहन् दधारात्मवपुर्घोरं युगांतादित्यसंनिभं १२ ततः सर्वाणि सैन्यानि तावकानि विशांपते निराशान्यभवंस्तत्र जीवि
तं प्रति भारत १३ स तु धैर्येण तं कोपं सन्निवार्य विशांपते श्रुतायुषः प्रचिच्छेद मुष्टिदेशे महद्धनुः १४ अथैनं छिन्नधन्वानं नाराचे
न स्तनांतरे निर्बिभेद रणे राजा सर्वसैन्यस्य पश्यतः १५ सत्वरं च रणे राजंस्तस्य वाहनमात्मनः निजघान शरैः क्षिप्रं सूतं चैव महा
बलः १६ हताश्वं तु रथं त्यक्त्वा दृष्ट्वा राज्ञश्च पौरुषं विप्रदुद्राव वेगेन श्रुतायुः समरे तदा १७ तस्मिन्जिते महेष्वासे धर्मपुत्रेण
संयुगे दुर्योधनबलं राजन्सर्वमासीत्पराङ्मुखं १८ एतत्कृत्वा महाराज धर्मराजो युधिष्ठिरः व्यात्ताननो यथा कालस्तव सैन्यं जघा
नह १९ चेकितानश्च वार्ष्णेयो गौतमं रथिनां वरं प्रेक्षतां सर्वसैन्यानां छादयामास सायकैः २० सन्निवार्य शरांस्तांस्तु कृपः शारद्वतो युधि चे

कितानं रणे यत्तं राजन्विव्याध पत्रिभिः २१ अथापरेण भल्लेन धनुश्चिच्छेद मारिष सारथिं चास्य समरे क्षिप्रहस्तोभ्यपातयत् २२ ह
यांश्चास्यावधीद्राजन्नुभौ चैवापार्ष्णिसारथी सोवप्लुत्य रथात्तूर्णं गदां जग्राह सात्वतः २३ स तया वीरघातिन्या गदया गदिनां वरः गौतमस्य
हयान्हत्वा सारथिं चाप्यपातयत् २४ भूमिष्ठो गौतमस्तस्य शरांश्चिक्षेप षोडश ते शराः सात्वतं भित्त्वा प्राविशंत धरातले २५ चेकितानस्ततः क्रु
द्धः पुनश्चिक्षेप तां गदां गौतमस्य वधाकांक्षी वृत्रस्येव पुरंदरः २६ तमापतंतीं विपुलामश्मगर्भां महागदां शरैरनेकसाहस्रैर्वारयामास गौ
तमः २७ चेकितानस्ततः खड्गं कोशादुद्धृत्य भारत लाघवं परमास्थाय गौतमं समुपाद्रवत् २८ गौतमोपि धनुस्त्यक्त्वा प्रगृह्यासिं सुसंयतः
वेगेन सुमहाराज चेकितानमुपाद्रवत् २९ तावुभौ बलसंपन्नौ निस्त्रिंशवरधारिणौ निस्त्रिंशाभ्यां सुतीक्ष्णाभ्यामन्योन्यं संततक्षतुः ३० नि
स्त्रिंशवेगाभिहतौ ततस्तौ पुरुषर्षभौ धरणीमनुसंप्राप्तौ सर्वभूतनिषेवितौ ३१ मूर्छयाभिपरीतांगौ व्यायामेन विमोहितौ ततोभ्यधावद्वे
गेन करकर्षः सुहृत्तया ३२ चेकितानं तथाभूतं दृष्ट्वा समरदुर्जयं रथमारोपयच्चैनं सर्वसैन्यस्य पश्यतः ३३ तथैव शकुनिः शूरः श्याल
स्तव विशांपते आरोपयद्रथं तूर्णं गौतमं रथिनां वरं ३४ सौमदत्तिं तथा क्रुद्धो धृष्टकेतुर्महा[illegible]बलः नवत्या निशितैर्वीरो राजन्विव्या
ध वक्षसि ३५ सौमदत्तिरुरस्थैस्तैः स रथं सायकोत्तमैः विरथं चैनमालोक्य हताश्वं हतसारथिं ३६ महता शरवर्षेण छादयामास सं
युगे स च तं रथमुत्सृज्य धृष्टकेतुर्महात्मनः ३७ आरुरोह ततो यानं शतानीकस्य मारिष चित्रसेनो विकर्णश्च राजन्दुर्मर्षणस्तथा ३८
रथिनो हेमसन्नाहाः सौभद्रमभिदुद्रुवुः अभिमन्योस्ततस्तैस्तु घोरं युद्धमवर्तत ३९ शरीरस्य यथा राजन्वातपित्तकफैस्त्रिभिः विरथां
स्तव पुत्रांस्तु कृत्वा राजन्महाहवे ४० न जघान नरव्याघ्रः स्मरन्भीमवचस्तदा ततो राज्ञां बहुशतैर्गजाश्वरथयायिभिः ४१ संवृतं समरे भीष्मं

दैवेपि दुरासदं प्रायांतं शीघ्रमुद्दिश्य परिव्रातुं सुतांस्तव ४२ अभिमन्युं समुद्दिश्य बालमेकं महारथं वासुदेवमुवाचेदं कौंतेयः श्वे
तवाहनः ४३ चोदयाश्वान्हृषीकेश यत्रैते बहुला रथाः एते हि बहुलैः शूराः कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः ४४ यथा हन्युर्न नः सेनां तथा माधव चोदय ए
वमुक्तः स वार्ष्णेयः कौंतेयेनामितौजसा ४५ रथं श्वेतहयैर्युक्तं प्रेषयामास संयुगे निष्टानको महानासीत्तव सैन्यस्य मारिष ४६ यदा
र्जुनो रणे क्रुद्धः संयातस्तावकान्प्रति समासाद्य तु कौंतेयो राजंस्तान्भीष्मरक्षिणः ४७ सुशर्माणमथो राजन्निदं वचनमब्रवीत् जाना
मि त्वां युधि श्रेष्ठमत्यंतं पूर्ववैरिणं ४८ अनयस्याद्य संप्राप्तं फलं पश्य सुदारुणं अद्य त्वां दर्शयिष्यामि पूर्वप्रेतान्पितामहान् ४९ एवं संजल्प
तस्तस्य बीभत्सोः शत्रुतापन श्रुत्वापि परुषं वाक्यं सुशर्मा रथयूथपः ५० न चैनमब्रवीत्किंचिच्छुभं वा यदि वाशुभं अभिगत्वार्जुनं वीरं राजभि
र्बहुभिर्वृतः ५१ पुरस्तात्पृष्ठतश्चैव पार्श्वतश्चैव मर्दितः परिवार्यार्जुनं संख्ये तव पुत्रा महारथाः ५२ शरैः संछादयामासुर्मेघा इव दिवा
करं ततः प्रववृते घोरः संग्रामः शोणितोदकः ५३ तावकानां च समरे पांडवानां च भारत ५४ इति श्रीमहाभारते भीष्मपर्वणि संजयवु०
स तुद्यमानस्तु शरैर्धनंजयः पदाहतो नागरव श्वसन्बली बाणेन बाणेन महारथानां चिच्छेद चापानि रणे प्रसह्य १ चिच्छेद चापा
नि च तानि राज्ञां तेषां रणे वीर्यवतां क्षणेन विव्याध बाणैर्युगपन्महात्मा निःशेषतां तेष्वथ मन्यमानः २ निपेतुराजौ रुधिरप्रदिग्धास्ते
ताडिताः शक्रसुतेन राजन् विभिन्नगात्राः पतितोत्तमांगा गतासवश्छिन्नतनुत्रकायाः ३ महीं गताः पार्थबलाभिभूता विचित्ररू
पा युगपद्विनेशुः दृष्ट्वा हतांस्तान्युधि राजपुत्रांस्त्रिगर्तराजः प्रययौ रथेन ४ तेषां रथानामथ पृष्ठगोपा द्वात्रिंशदन्येप्यपतंत पा
र्थं तथैव ते तं परिवार्य पार्थं विकृष्य चापानि महारवाणि ५ अवीवृषन्बाणमहोघवृष्ट्या यथा गिरिं तोयधरा जलौघैः संपीड्यमानस्तु

भी०प० २६० शरौघवृष्ट्याघनंजयस्तांयुधिजघ्नतोरथः ६ षष्ट्याशरैःसंयतितैलधौतैर्जघानतानप्यथपृष्ठगोपान् षड्भिरथांस्तान्निर्जित्यसंख्येधनंजयः
प्रीतिमानायशस्वी ७ अथात्वरन्भीष्मवधायजिष्णुर्वलानिराज्ञांसमरेनिहत्य त्रिगर्तराजोनिहतौभीष्ममहात्मनाताननथवंधुवर्गान् ८ रणेपु
रस्कृत्यनराधिपांस्तान्जगामपार्थस्त्वरितोवधाय अभिद्रुतंचास्त्रविदांवरिष्ठंधनंजयंवीक्ष्यशिखंडिमुख्याः ९ अभ्युद्ययुस्तेशितशस्त्रहस्ताःर
त्रिषंतोरथमर्जुनस्य पार्थोपितानापततःसमीक्ष्यत्रिगर्तराज्ञासहितान्नवीरान् १० विध्वंसयित्वासमहाधनुष्मान्गांडीवमुक्तैर्निशितैः
दे पृषत्कैः भीष्मापयासुयुधिसंददर्शदुर्योधनंसैंधवादींश्चराज्ञः ११ आवारयित्वानयसंप्रयायमुहूर्तमायोध्यरथेनवीरः उत्सृज्यराजा
नमनंतवीर्योजयद्रथादींश्चनृपान्महौजाः १२ ययौततोभीमबलोमनस्वीगांगेयमाजौशरचापपाणिः युधिष्ठिरश्चोग्रबलोमहात्मासमा
ययौत्वरितोजातकोपः १३ मद्राधिपंसमभिसृज्यसंख्येस्वभागमाप्तंतमनंतकीर्तिः सार्द्धंसमाद्रीसुतभीमसेनैर्भीष्मंययौशांतनवंरणा
य १४ तैःसंप्रयुक्तःसमहारथाग्र्यैर्गंगासुतःसमरेचित्रयोधी नविव्यथेशांतनवोमहात्मासमागतैःपांडुसुतैःसमस्तैः १५ अथैत्य
राजायुधिसत्यसंधोजयद्रथोत्युग्रबलोमनस्वी चिच्छेदचापानिमहारथानांप्रसह्यतेषांधनुषाशरेण १६ युधिष्ठिरंभीमसेनंयमौचक्रु वरेरणा १६
द्धंचपार्थंयुधिजातकोपः दुर्योधनोवैरविषोमहात्माजघानवाणैरनलप्रकाशैः १७ कृपेनशल्येनशलेनचैवतथाविभोचित्रसेनेनचा
जौ विद्धःशरैस्तैरभिविद्धकोपैर्देवायथादैत्यगणैःसमेतैः १८ छिन्नायुधंशांतनवेनराजाशिखंडिनंप्रेक्ष्यचजातकोपः अजातशत्रुः
समरेमहात्माशिखंडिनंक्रुद्धमुवाचवाक्यं १९ उक्त्वातथात्वंपितुरग्रतोमामहंहनिष्यामिमहाव्रतंतंभीष्मंशरौघैर्विमलार्कवर्णैःसत्यंव एम० १६
दामीतिकृतात्प्रतिज्ञा २० त्वयानचैनांसफलांकरोषिदेवव्रतंयन्ननिहंसियुद्धे मिथ्याप्रतिज्ञोभवमानवीररक्षस्वधर्मंयशःकुलंच २१

प्रेक्ष्यत्वभीष्मंसुयुधिभीमवेगंप्रवल्गिपंतंमसेनासंघान् शरौघजालैरिवतिग्मतेजाः कालोपथाकालकृतःशरोघैः २२ निकृत्तचापः स
मरेनेध्रस्मःपराजितःशांतनवेनराज्ञा विहायवंधूनथसोदरांश्चकृपास्मसेनानुस्तपंतेदं २३ दृष्ट्वाहिभीष्मंतमनंतवीर्यंभग्नंचसैन्यंद्रवमा
णमेतत् भीतोस्मिनंदुपदस्यपुत्रंतथाहितेसुरवर्णोप्रहृष्टः २४ अज्ञायमानेनधनंजयेनमहाहवेवपशपयुक्तेनवीरः कथंहिभीष्मा
न्ध्रपिवांभयंत्वमद्यप्रकरोषिवीर २५ सधर्मराजस्यवचोनिशम्यरुत्साक्षरंविप्रलापपविद्धं प्रसादेशामन्यमानोमहात्माप्रतस्त्वरेभीष्म
वधायराजन् २६ तमापतंतंमहताजवेनशिखंडिनंभीष्ममभिद्रवंतं आवारयामाससहिशल्यएनशस्त्रेणघोरेणरणमुदुर्जयेन २७
स चापिदृष्ट्वासमुदीर्यमाणमस्त्रंयुगांताग्निसमप्रकाशं नासंभ्रमुह्यद्द्रुपदस्यपुत्रोराजन्महेंद्रप्रतिमप्रभावः २८ तस्थौचतत्रै
वमहाधनुष्मांछरैःस्तदस्त्रं प्रतिवाधमानः अथाददेवारुणमन्यदस्त्रमुग्रंशिखंडीप्रतिघातयतस्य तदस्त्रमस्त्रेणनिवार्य
माणंखस्थाःसुराददृशुः पार्थिवाश्च भीष्मस्तुराजन्समरेमहात्माधनुःसचित्रंध्वजमेवचापि छित्वानदत्पांडुसुतस्यवीरो
युधिष्ठिरस्याजमीढस्यराज्ञः ।ततःसमुत्सृज्यधनुःसवाणंयुधिष्ठिरंवीक्ष्यभयाभिभूतं ३१ गदांप्रगृह्याभ्यपतत्सरोषःपद
द्रपांभीमसेनः पदातिः तमापतंतंमहताजवेनजयद्रथःसगदंभीमसेनं ३२ विव्याधघोरैर्यमदंडकल्पैःशितैःशरैर्नवभिः
समंतात् अचिंतयित्वासशरांस्तरस्वीवृकोदरःक्रोधपरीतचेताः ३३ जघानवाहान्समरेसमस्तान्पराशजान्सिंधुराजस्यसंख्ये ततो
भिवीक्ष्यापतिमप्रभावस्तवात्मजस्त्वरमाणोरथेन ३४ अभ्याययौभीमसेनंनिहंतुंसमुद्यतास्त्रःसुरराजकल्पः भीमोप्यथैनंसहसा
विनद्यप्रत्युद्ययौगदयातर्जमानः ३५ समुद्यतांयमदंडकल्पांदृष्ट्वागदांतेकुरवःसमंतात् विहायसर्वेतवपुत्रमुग्रांभे मीगसं

तंपपि४

तं२

भीष्म० २६१ तांपरिहर्त्तुकामाः ३६ अपक्रांतास्तु मुले संविमर्दे सुदारुणे भारत मोहनीये अमूढचेतास्त्वथ चित्रसेनो महारागदामापतंतीं निरीक्ष्य ३७
रथं समुत्सृज्य पदातिराजौ प्रगृह्य खड्गं विपुलं च चर्म अवप्लुतः सिंह इवाचलाग्राज्जगाम तं भूमिप भूमिदेशं ३८ गदापि सा प्राप्य रथं सुचि-
त्रं साश्वं ससूतं विनिहत्य संख्ये जगाम भूमिं ज्वलिता महोल्का भ्रष्टांबरांगामिव संचरंती आश्चर्यरूपं सुमहत्त्वदीया दृष्ट्वैव तद्भारत
संप्रहृष्टाः ३९ सर्वे विनेदुः सहिताः समंतात्प्रहृजिरे तव पुत्रसैन्यं। इति भीष्मपर्वणि संजयउ० विरथं तु समासाद्य चित्रसेनं मनस्विनं
रथमारोपयामास विकर्णस्तनयस्तव १ तस्मिंस्तथा वर्तमाने तुमुले शंकुले भृशं भीष्मं शांतनवस्तूर्णं युधिष्ठिरमुपाद्रवत् २ ततः सर-
थनागाश्वाः समकंपंत सृंजयाः मत्स्यो रास्ममनुप्राप्तं मेनिरे च युधिष्ठिरं ३ युधिष्ठिरोपि कौरव्यो यमाभ्यां सहितः प्रभुः महेष्वासं नरव्या-
प७ घ्रं भीष्मं शांतनवं ययौ ४ ततः शरसहस्राणि प्रमुंचन्पांडवो युधि भीष्मं संछादयामास यथा मे[घो] दिवाकरं ५ तेन सम्यक् प्रणीतानि
शरजालानि भागशः प्रतिजग्राह गांगेयः शतशोथ सहस्रशः ६ तथैव शरजालानि भीष्मेणास्तानि मारिष आकाशे समदृश्यं- न्५६
कैला तखगमानां व्रजा इव ७ निमेषार्धेन कौंतेयं भीष्मः शांतनवो युधि अदृश्यं समरे चक्रे शरजालानि भागशः ८ ततो युधिष्ठिरो राजा
कौरव्यस्य महात्मनः नाराचं प्रेषयामास क्रुद्ध आशीविषोपमं ९ असंप्राप्तं तु तं तत्र स रथेण महारथः चिच्छेद समरे राजन्भीष्मस्तस्य
धनुश्च्युतं १० तं तु छित्त्वा रणे भीष्मो नाराचं कालसंमितं निजघ्ने कौरवेंद्रस्य हयान्कांचनभूषणान् ११ हताश्वं तु रथं त्यक्त्वा धर्मपुत्रो राम०
युधिष्ठिरः आरुरोह रथं तूर्णं नकुलस्य महात्मनः १२ यमावपि च संक्रुद्धौ समासाद्य रणे तदा शरैः संछादयामास भीष्मः परपुरंजयः १३
तौ तु दृष्ट्वा महाराज भीष्मबाणप्रपीडितौ जगामाथ परां चिंतां भीष्मस्य वधकांक्षया ततो युधिष्ठिरो वश्यान्राज्ञस्तान्समचोदयत् भीष्मं २६१

शांतनवंसंरक्षेनिहितेतिसुहृद्गणान् १५ ततस्तेपार्थिवाः सर्वेश्रुत्वापार्थिवभाषितं महतारथवंशेनपरिवव्रुःपितामहं १६
समंततास्थितेतः पितादेवव्रतस्तव विक्रीडधनुषाराजन्पातयानोमहारथान् १७ तंचरंतंरणेपार्थाददृशुःकौरवंयुधि मृग
मध्यंप्रविश्यैवयथासिंहंमहावने १८ तर्जयानंनरांश्शूरान्त्रासयानंचसायकैः दृष्ट्वात्रेसुर्महाराजसिंहंमृगगणाइव १९
रणेभरतसिंहस्यददृशुःक्षत्रियागतिं अग्नेर्वायुसहायस्ययथाकक्षंदिधक्षतः २० शिरांसिरथिनांभीष्मःपातयामाससंयु
गे तालेभ्यइवपक्वानिफलानिकुशलोनरः २१ पतद्भिस्तुमहाराजशिरोभिर्धरणीतले बभूवतुमुलःशब्दःपततामश्मनामि
व २२ तस्मिंस्तुतुमुलेयुद्धेवर्तमानेभयानके सर्वेषामेवसैन्यानामासीद्व्यतिकरोमहान् २३ भिन्नेषुतेषुव्यूहेषुक्षत्रियास्ततस्ततः एक
मेकंसमाहूययुद्धायैवोपतस्थिरे २४ शिखंडीतुसमासाद्यभरतानांपितामहं अभिदुद्राववेगेनतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् २५ अ तृ८५
नादृत्यततोभीष्मस्तंशिखंडिनमाहवे प्रययौसृंजयान्क्रुद्धःस्त्रीत्वंचिंत्याशिखंडिनः २६ सृंजयास्तुततोहृष्टाभीष्मंमहारथं
सिंहनादान्बहुविधांश्चक्रुःशंखविमिश्रितान् २७ ततःप्रववृतेयुद्धंव्यतिषिक्तरथद्विपं अपरांदिशमास्थायपस्थितेसवितरिप्र
भो २८ धृष्टद्युम्नोथपांचाल्यःसात्यकिश्चमहारथः पीडयंतौभृशंसैन्यंशक्तितोमरवृष्टिभिः २९ शरैर्बहुविधैराजन्नाजघ्नु
स्तावकान्रणे तेहन्यमानाःसमरेतावकाःपुरुषर्षभ ३० आर्यांयुद्धेमतिंकृत्वानत्यजंतिस्मसंयुगं यथोत्साहंचसमरेजघ्नुर्लो
कंमहारथाः ३१ तत्राक्रंदोमहानासीत्तावकानांमहात्मनां वध्यतांसमरेराजन्पार्षतेनमहात्मना ३२ तेश्रुत्वाविनदंघोरंता
वकानांमहारथौ विंदानुविंदावावंत्यौपार्षतंप्रत्युपस्थितौ ३३ तौतस्यतुरगान्हत्वात्वरमाणौमहारथौ छादयामासतुर्भौशरव

षैण्यापर्वतं ३४ अवप्लुत्यापयात्तो रथात् रामो महाबलः आरोहद्रथमन्यं स सात्यकेः सुमहात्मनः ३५ ततो युधिष्ठिरो राजा प्रमह
त्या सेनयावृत्तः आवंत्यो समरे क्रुद्धावधावत परंतपो ३६ तथैव तत्पुत्रोपि सर्वोद्योगेन मारिष विंदानुविंदौ समरे परिवार्याव
तस्थिरे ३७ अर्जुनश्चापि संक्रुद्धः क्षत्रियान् क्षत्रियर्षभ अयोधयत संग्रामे व पाणिरिवासुरान् ३८ द्रोणश्च समरे क्रुद्धः पुत्रस्य
प्रियकृत्तव व्यधमत्सर्वपांचालान् तूलराशिमिवानलः ३९ दुर्योधनपुरोगास्तु पुत्रास्तव विशांपते परिवार्य रणे भीष्मं युयुधुः पांड
वैः सह ४० ततो दुर्योधनो राजा लोहितायति भास्करे अब्रवीत्तावकान् सर्वान् त्वरध्वमिति भारत ४१ युध्यतां तु तथा तेषां कुर्वतां कर्म दुष्करं
अस्तंगिरिमथारूढे नप्रकाशति भास्करे ४२ प्रावर्तत नदी घोरा शोणितौघतरंगिनी गोमायुशतसंकीर्णा क्षणेन रणमूर्धनि ४३
भव शिवाभिरशिवाभिश्च नदंतीभिः समंततः घोरमायोधनं जज्ञे भूतसंघसमाकुलं ४४ राक्षसाश्च पिशाचाश्च तथान्ये पिशिता
शनाः समंततो व्यदृश्यंत शतशोथ सहस्रशः ४५ अर्जुनोथ सुशर्मादीन् राज्ञस्सह पदानुगान् विजित्य पृतनामध्ये ययौ स्वशिबिरं
प्रति ४६ युधिष्ठिरोपि कौरव्यो भ्रातृभ्यां सहितस्तदा ययौ स्वशिबिरं राजन् निशायां सेनया वृतः ४७ भीमसेनोपि राजेंद्र दु राजा: ६
र्योधनमुखान् रथान् अवजित्य ततः संख्ये ययौ स्वशिबिरं प्रति ४८ दुर्योधनोपि नृपतिः परिवार्य निवारणे भीष्मं शांतनवं तूर्णं प्र
यातः शिबिरं प्रति ४९ द्रोणो द्रौणिः कृपः शल्यः कृतवर्मा च सात्वतः परिवार्य चमूं सर्वां प्रययुः शिबिरं प्रति ५० तथैव सात्यकी
राजन् धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः परिवार्य रणे योधान् ययतुः शिबिरं प्रति ५१ एवमेते महाराज तावकाः पांडवैः सह पर्यवर्तंत सहिता राम॰ २६२
निशाकाले परंतप ५२ ततः स्वशिबिरं गत्वा पांडवाः कुरुभिः सह अविशंत महाराज पूजयंतः परस्परं ५३ रक्षां कृत्वात्मनः शूरा

नक्षर

दृष्ट्वागुल्मान्यथाविधि अपनीयतशल्यांस्ते स्नात्वाचविधिवत्तुलैः ५४ कृतस्वस्त्ययनाः सर्वेस्तूयमानाश्चवंदिभिः गीतवादि
त्रशब्देनचिक्रीडुस्तेयशस्विनः ५५ मुहूर्तादिवतत्सर्वमभवत्स्वर्गसंमितं नहियुद्धकथांकांचित्तत्रचक्रुर्महारथाः ५६ तेप्रसु
प्तेबलेतत्रपरिश्रांतजनेन्नप हस्त्यश्वबहुलेराजन्प्रेक्षणीयवमभवत् ५७ इतिभीष्मपर्वणिसप्तमदिवसयुद्धसमाप्तं ॥ ॥
संजयउवाच परिणम्यनिशांतांतुसुखंसुप्त्वाजनेश्वराः कुरवःपांडवाश्चैवपुनर्युद्धायनिर्ययुः १ ततःशब्दोमहानासीत्सैन्ययोरुभयो
म रपि निर्गच्छमानयोःसंख्येसागरप्रतिमोमहान् २ ततोदुर्योधनोराजाचित्रसेनोविविंशतिः भीष्मश्चरथिनांश्रेष्ठोभारद्वाजःसर्वेद्विजः
३ एकीभूताःसुसंयत्ताःकौरवाणांमहारथाः व्यूहायनिर्ययूराजन्पांडवान्प्रतिदंशिताः ४ भीष्मःकृत्वामहाव्यूहंपितातवविशां
वाजिनोर्मि हयतरंगिणी ५ पते सागरप्रतिमंघोरंवाजिनोमिमहतरंगिणी ५ अग्रतःसर्वसैन्यानांभीष्मःशांतनवोययौमालवैर्दाक्षिणात्यैश्चआवंत्यैश्चसमन्वितः
६ ततोनंतरमेवासीद्भारद्वाजःप्रतापवान् पुलिंदैःपारदैश्चापितथाक्षुद्रकमालवैः ७ द्रोणादनंतरोयत्तोभगदत्तःप्रतापवा
न् मागधैश्चकलिंगैश्चपिशाचैश्चविशांपते ८ प्राग्ज्योतिषादनुनृपः कौशल्योथबृहद्बलः मेकलैस्त्रिपुरैश्चैवचिचुकैश्च
समन्वितः ९ बृहद्बलस्ततःशूरस्त्रैगर्त्तःप्रस्थलाधिपः कांबोजैर्बहुभिःसार्द्धयवनैश्चसहस्रशः १० द्रौणिस्तुरभसःशू
रःत्रिगर्त्तादनुभारत प्रययौसिंहनादेननादयानोधरातलं ११ तथासर्वेणसैन्येनराजादुर्योधनस्तदा द्रोणादनंतरंप्रा
यात्सोदरैःपरिवारितः १२ दुर्योधनादनुततःकृपःशारद्वतोययौ एवमेषमहाव्यूहःप्रययौसागरोपमः १३ रेजुस्तत्रपता
काश्चश्वेतछत्राणिचाविभो अंगदान्यथचित्राणितोमराणिधनूंषिच १४ तंतुदृष्ट्वामहाव्यूहंतावकानांमहारथः युधिष्ठि

भी०

२६३

रेभ्रवीत्त्रैगर्तपार्षतं पृतनापतिं १५ पश्यव्यूहं महेष्वासं निर्मितं सागरोपमं प्रतिव्यूहं त्वमपि मे कुरु पार्षत मा चिरं १६ [illegible]
[illegible] ततः स पार्षतः क्रूरो व्यूहं चक्रे सुदारुणं शृंगाटकं महाराज परव्यूहविनाशकं १७ शृंगाभ्यां भीम
सेनश्च सात्यकिश्च महारथः रथैरनेकसाहस्रैस्तथा हयपदातिभिः १८ नाभ्यामभून्नरश्रेष्ठः श्वेताश्वः कृष्णसारथिः मध्ये यु
धिष्ठिरो राजा माद्रीपुत्रौ च पांडवौ १९ अथेतरे महेष्वासाः सहसैन्या महा[illegible] रथाः व्यूहं तं पूरयामासुर्व्यूहशास्त्र
विशारदाः २० अभिमन्युस्ततः पश्चाद्विराटश्च महारथः द्रौपदेयाश्च संहृष्टा राक्षसश्च घटोत्कचः २१ एवमेतं महाव्यूहं व्यूह्य भार
त पांडवाः अतिष्ठन्समरे शूरा योद्धुकामा जयैषिणः २२ भेरीशब्दाश्च तुमुला विमिश्राः शंखनिस्वनैः क्ष्वेडितास्फोटितोत्क्रुष्टैः सुभी
माः सर्वतो दिशः २३ ततः शूराः समासाद्य समरे ते परस्परं नेत्रैरनिमिषैराजन्नवैक्षंत परस्परं २४ नामभिस्ते मनुष्येंद्र पूर्वं योधाः प
रस्परं युद्धाय समवर्तंत समाहूयेतरेतरं २५ ततः प्रववृते युद्धं घोररूपं भयानकं तावकानां परेषां च निघ्नतामितरेतरं २६ नारा
चा निशिताः संख्ये संपतंति स्म भारत व्यात्ताननाभयकरा उरगा इव सर्वशः २७ निष्पेतुर्विमलाः शक्त्यस्तैलधौताः समंततः अंबुदे
भ्यो यथा राजन्भ्राजमानाः शतह्रदाः २८ गदाश्च विमलैः पट्टैः हेमवद्भिर्विभूषिताः पतंत्यस्तत्र दृश्यंते गिरिशृंगोपमाः शुभाः
२९ निस्त्रिंशाश्च व्यराजंत विमलांबरसन्निभाः आर्षभाणि च चर्माणि शतचंद्राणि भारत ३० अशोभंत रणे राजन्पतमानानि
सर्वशः तेनो सं[illegible] समरे सैन्ये युध्यमाने नराधिप ३१ अशोभेतां यथा देवदैत्यसेने समुद्यते अभ्यद्रवंत समरे ते न्योन्यं समं
ततः ३२ रथास्तु रथिभिस्तूर्णं प्रेषिताः परमाहवे युगैर्युगानि संश्लिष्य युयुधुः पार्थिवर्षभाः ३३ दंतिनां युध्यमानानां संघर्षा राम०

२६३

केचिद्दुद्रुवुर्योधाः समन्ततः १४

तावकोभवत् हतेषु भरतश्रेष्ठ सधूमः सर्वतोदिशः ३४ प्रासैः शरैरभिहताः पतमानाः समंदृश्यंते गिरिश्रृंगा नगा इव ३५ पाशानाश्चा
प्यदृश्यंत निघ्नंतोहि परस्परं चित्ररूपधराः शूराः नरव्याघ्राः समायोधिनः ३६ अमोन्यंत समासाद्य कुरुपांडवसैनिकाः शरैर्नानाविधैर्घो
रैः शोणितैर्मुखमद्भुतं ३७ तत्र शांतनवो भीष्मो रथघोषेण नादयन् अभ्यागमद्रणे पांडून्धनुःशब्देन मोहयन् ३८ पांडवानां रथाश्चा
पि नदंतो भैरवं रवं अभ्यद्रवंत संयत्ता धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ३९ ततः प्रववृते युद्धं तव तेषां च भारत नराश्वरथनागानां व्यतिषक्तं परस्परं ४०
इति भीष्मपर्वणि संजय उवाच भीष्मं तु समरे क्रुद्धं तपंतं समंततः न शेकुः पांडवा द्रष्टुं तपंतमिव भास्करं १ ततः सर्वाणि सैन्यानि धर्म
मपुत्रस्य शासनात् अभ्यधावंत गांगेयं मर्दयंतं शितैः शरैः २ स तु भीष्मो रणश्लाघी सोमकान्सहसृंजयान् पांचालांश्च महेष्वासान्पात
यामास सायकैः ३ ते वध्यमाना भीष्मेण पांचालाः सोमकैः सह भीष्ममेवाभ्ययुस्तूर्णं सत्यक्त्वा मृत्युजं भयं ४ स तेषां रथिनां वीरो भीष्मः
शांतनवो बली चिच्छेद समरे राजन्बाहूनथ शिरांसि च ५ विरथान्रथिनश्चक्रे पिता देवव्रतस्तव तत्रासीत्सुमहान्कश्चित्सादिनां च विशां
पते अन्ये च रथिनां श्रेष्ठा भीमसेनान्महाबलात् ८ स हि भीष्मं समासाद्य घातयामास संयुगे ततो निष्टानको घोरो भीष्मभीमसमागमे ९
बभूव सर्वसैन्यानां घोररूपो भयानकः तथैव पांडवा हृष्टाः सिंहनादमथानदन् १० ततो दुर्योधनो राजा सोदर्यैः प॰ विवारितः भीष्मं जुगो
प समरे वर्तमाने महाक्षये ११ भीमस्तु सारथिं हत्वा भीष्मस्य रथिनां वरः प्रद्रुताश्वे रथे तस्मिन्द्रवमाने समंततः १२ सुनाभस्य शरे
णाशु चिच्छेद भारत क्षुरेण पतद्धिशेष्ठेन महतो न्यपतद्भुवि १३ हते तस्मिन्महाराज तव पुत्रे महारथे नामृष्यंत रणे शूराः सोदराः

भी०
२६४

२

मससंयुगे १४ आदित्यकेतुर्बह्वाशी कुंडधारो महोदरः अपराजितः पंडितको विशालाक्षः सुदुर्जयः १५ पांडवं विक्रमन्नाहा विचित्रक-
वचायुधाः अभ्यद्रवंत संग्रामे योद्धुकामा अरिंदमं १६ महोदरस्तु समरे भीमं विव्याध पत्रिभिः नवभिर्वज्रसंकाशैर्नमुचिं वृत्रहा यथा १७
आदित्यकेतुः सप्तत्या बह्वाशी चापि पंचभिः नवत्या कुंडधारस्तु विशालाक्षश्च सप्तभिः १८ अपराजितो महाराज पराजिष्णुर्महारथः
शरैर्बहुभिरानर्छद्भीमसेनं महाबलं १९ रणे पंडितकश्चैनं त्रिभिर्बाणैः समार्पयत् स तन्न ममृषे वीरः शत्रुभिर्वधमाहवे २० धनुः प्र-
पीड्य वामेन करेणामित्रकर्शनः शिरश्चिच्छेद समरे शरेणानतपर्वणा २१ अपराजितस्य सुनसं तव पुत्रस्य संयुगे पराजितस्य
भीमेन निपपात शिरो महीं २२ अथापरेण भल्लेन कुंडधारं महारथं प्राहिणोन्मृत्युलोकाय सर्वलोकस्य पश्यतः २३ ततः पुनरमे-
यात्मा संप्रधाय शिलीमुखं प्रेषयामास समरे पंडितं प्रति भारत २४ स शरः पंडितं हत्वा विवेश धरणीतलं यथा नरं निहत्याशु भुज-
गः कालचोदितः २५ विशालाक्षशिरश्छित्वा पातयामास भूतले त्रिभिः शरैरदीनात्मा स्मरन्क्लेशं पुरातनं २६ महोदरं महेष्वासं
नाराचेन स्तनांतरे ततो भीमः शरेणानतपर्वणा प्रेषयामास संक्रुद्धो यमस्य सदनं प्रति २७ प्रदुद्रुवुस्ततस्ते पुत्रास्तव विशांपते मन्यमाना
हितं सत्यं सभायां तस्य भाषितं ३० ततो दुर्योधनो राजा भ्रातृव्यसनकर्शितः अब्रवीत्तावकान्सर्वान्भीमो युधि वध्यतां ३१ एवमेते महेष्वासाः पु-
त्रास्तव विशांपते भ्रातॄन्संदृश्य निहतान्स्मरंतो हितं तद्वचः ३२ यदुक्तवान्महाप्राज्ञः क्षत्ता हितमनामयं तदिदं समनुप्राप्तं वचनं सत्यवादि-
नः ३३ लोभमोहसमाविष्टः पुत्रप्रीत्या जनाधिप न बुध्यसे पुरा यत्तत्तथ्यमुक्तं हितं वचः ३४ तथैव च वधार्थाय पुत्राणां पांडवो बली नू- राम०
नाराचे विव्याध समरे रणे जनस हतो व्यपतद्भुवि २७ आदित्यकेतोश्छत्रं वाछित्त्वा बाणेन संयुगे भल्लेन भ्राती दूरेन शिरश्चिच्छेद भारत २८ बह्वाशि ४ X २६४

नं जातिमहाबाहुर्यथाहं तीर्ह्कोरवान ३५ ततो दुर्योधनो राजा भीष्ममासाद्य मारिष रुवि नमहता विष्टो विललापातिदुःखितः ३६ निह
तास्मातरः शूरा भीमसेनेन संयुगे यतमानास्तथान्येपि हतास्ते सर्वे सैनिकाः ३७ भवान्मध्यस्थितनित्यमस्मानुपेक्षते सोहं कापथमारूढः
पश्य दैवमिदं मम ३८ एतच्छ्रुत्वा वचः क्रूरं पिता देवव्रतस्तव दुर्योधनमिदं वाक्यमब्रवीत्साश्रुलोचनं ३९ उक्तमेतन्मया पूर्वं द्रोणेन विदुरे
णच गांधार्या च यशस्विन्या तत्त्वं तात न बुद्धवान ४० समयश्च मया पूर्वं कृतो वः शत्रुसूदन नाहं युधि विमोक्तव्यो नाप्याचार्यः कथंचन ४१
पर्याप्तिर्धार्त्तराष्ट्राणां भीमोद्यक्ष्यति संयुगे हनिष्यति रणे तं तं सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ४२ स त्वं राजन्स्थिरो भूत्वा दृढं कृत्वा रणे मतिं योधयस्व रणे
पार्थान्स्वर्गं कृत्वा परायणं ४३ न शक्याः पांडवा जेतुं देवैरपि सवासवैः तस्माद्युद्धे स्थिरां कृत्वा मतिं युद्धस्व भारत ४४ इति भीष्मपर्वणि
धृतराष्ट्र उवाच दृष्ट्वा मम हतान्पुत्रान्बहूनेकेन संजय भीष्मो द्रोणः कृपश्चैव किमकुर्वत संयुगे १ अहन्यहनि मे पुत्राः क्षयं गच्छंति
संयुगे मन्येहं सर्वथा सूत दैवेनोपहता भृशं २ यत्र मे तनयाः सर्वे हीयंते न जयंत्युत यत्र भीष्मस्य द्रोणस्य कृपस्य च महात्मनः ३ सौ
मदत्तेश्च वीरस्य भगदत्तस्य चैव हि अश्वत्थाम्नस्तथा तात शूराणां सुमहात्मनां ४ अन्येषां चैव शूराणां मध्यगास्तनया मम यदहन्य
न्त संग्रामे किमन्यद्भागधेयतः ५ न हि दुर्योधनो मंदः पुरा प्रोक्तमबुध्यत वार्यमाणो मया तात भीष्मेण विदुरेण च ६ गांधार्या चैव दुर्मेधाः
सततं हितकाम्यया नावबुध्यत्पुरा मोहात्तस्य प्राप्तमिदं फलं ७ यद्भीमसेनः समरे पुत्रान्मम विशेषतः अहन्यहनि संक्रुद्धो नयते यमसा
दनं ८ संजय उवाच इदं तत्समनुप्राप्तं क्षत्तुर्वचनमुत्तमं न बुद्धवानसि विभो प्रोच्यमानं हितं तदा ९ निवारय सुतान्द्यूतात्पांडवा
न्मा द्रुहेति च सुहृदां हितकामानां अश्रुत्वा तत्तदेव च १० न शुश्रूषसि तद्वाक्यं मर्त्यः पथ्यमिवौषधं तदेव त्वामनुप्राप्तं वचनं साधुभाषि

तं ११ विद्रुत्रुवाणाभीष्माणांतथामेषांहि ष्विराणां अकृत्वाकवचंनपथ्यंकृपंगच्छंतिकौरवाः १२ तेस्वलमनुप्राप्तंपूर्वमेववि शांपते त
स्मान्मेस्वराशु ततेनपथायुद्धमवर्तत १३ मध्याह्नेसुमहारौद्रः संग्रामः समपद्यत लोकक्षयकरोराजंस्तस्मिन्निगदतेः सृणु १४ ततः सर्वा
णिसैन्यानिधर्मपुत्रस्यशासनात् संरब्धान्यतिधावंतभीष्ममेवजिघांसया १५ धृष्टद्युम्नःशिखंडीचसात्यकिश्चमहारथः युक्तानीका
महाराजभीष्ममेवसमभ्ययुः १६ विराटोद्रुपदश्चैवसहितंसर्वसोमकैः अभ्यद्रवंतसंग्रामेभीष्ममेवमहामृधाः १७ कैकेयाधृष्टकेतुश्च
कुंतिभोजश्चदंशितः युक्तानीकामहाराजभीष्ममेवसमभ्ययुः १८ अर्जुनोद्रौपदेयाश्चचेकितानश्चवीर्यवान् दुर्योधनसमादिष्टान्राज्ञः
सर्वान्समभ्ययुः १९ अभिमन्युस्तथावीरोहैडिंबश्चमहारथः भीमसेनश्चसंक्रुद्धस्तेभ्यधावंतकौरवान् २० त्रिधाभूतैरवध्यंतपांडवैः
कौरवायुधितथैवकौरवैराजन्नवध्यंतपरेरणे २१ द्रोणाश्चरथिनांश्रेष्ठःसोमकान्संजयैः सह अभ्यद्रवतसंक्रुद्धःप्रेषयिष्यन्यमक्षयं
२२ तत्राक्रंदोमहानासीत्संजयानांमहात्मनां वध्यतांसमरेराजन्भारद्वाजेनधन्विना २३ द्रोणेनानिहितास्तत्रक्षत्रियाबहवोरणे वि
चेष्टंतोव्यदृश्यंत व्याधिक्लिष्टानराइव २४ कूजतांक्रंदतांचैवस्तनतांचैवसंयुगे अभिसंश्रूयतेशब्दःक्षुत्क्लेशानांनृणामिव २५ तथैव
कौरवेयाणांभीमसेनोमहाबलः चकारकदनंघोरंक्रुद्धः कालइवापरः २६ वध्यतांसर्वसैन्यानामन्योन्येनमहाहवे प्रावर्ततन
दीघोराशोणितौघतरंगिणी २७ ससंग्रामोमहाराजघोररूपोभवन्महान् कुरूणांपांडवानांचयमराष्ट्रविवर्धनः २८ ततोभीमोरणेक्रु
द्धोरभसश्चविशेषतः गजानीकंसमासाद्यप्रेषयामाससृत्यवे २९ तत्रभारतभीमेननाराचाभिहतागजाः पेतुः सेदुश्चनेदुश्चदिशःसंपरि
भ्रमुः ३० छिन्नहस्तामहानागाःछिन्नगात्राश्चमारिष क्रौंचवद्विनदंतश्चपृथिवींमधिशिश्यिरे ३१ नकुलःसहदेवश्चहयानीकमभि एम०

हैमैतेहयाःकांचनापीडारुक्ममांडपरिछदाः ३२ ध्रियमानाश्चदृश्यंतेशत
शोयसहस्रशः पतद्भिश्चहयैराजन्समाकीर्यंतमेदिनी ३३ निस्त्रिंशैश्चखरैः दिव्यैश्चकृत्तहस्तैश्चगतासुभिः हयैर्विभिन्नैश्चष्टुनानापतद्भिर्हृता
३४ अर्जुनेनहतैः संख्येतथाभारतराजभिः सर्वमासीद्वसुधायामत्तत्रविशांपते ३५ रथैर्भग्नैश्चभग्नध्वजैर्निकृत्तैश्चमहायुधैः हारैर्निष्कैः
सकेयूरैः शिरोभिश्चसकुंडलैः ३६ उष्णीषैरपविद्धैश्चपताकाभिश्चसर्वशः अनुकर्षैः शुभैराजन्योक्त्रैश्चसरश्मिभिः ३७ संछन्नाव
सुधाभातिवसंतकुसुमैरिव एवमेषक्षयोवृत्तःपांडवानामिभारत ३८ क्रुद्धेशांतनवेभीष्मेद्रोणेचरथसत्तमे अश्वत्थाम्निकृपेचैवतथै
वकृतवर्मणि ३९ तेष्वथवैरेषुक्रुद्धेषुतावकानामपिक्षयः इतिभीष्मपर्वणि संजयउ० वर्तमानेतथारौद्रेराजन्वीरवरक्षये शकुनिः
सौबलः श्रीमान्पांडवान्समुपाद्रवत् १ तथैवसात्वतोराजन्हार्दिक्यः परवीरहा अभ्यद्रवतसंग्रामेपांडवानामनीकिनीं २ ततःकां
बोजमुख्यानांनदीजानांचवाजिनां आरट्टानांमहीजानांसिंधुजानांचसर्वशः ३ वनायुजानांशुभ्राणांतथापर्वतवासिनां वाजिनांब
हुभिः संख्येसमंतात्पर्यवारयन् ४ येचापरेतित्तिरिजाजवनावातरंहसः सुवर्णालंकृतैरेतैर्वर्मवद्भिः सुकल्पितैः ५ हयैर्वातजवैर्मुख्यैः
पांडवस्यसुतोबली अभ्यवर्त्तततत्सैन्यंहृष्टरूपःपरंतप ६ अर्जुनस्यसुतः श्रीमानिरावान्नामवीर्यवान् सुतायांनागराजस्यजातःपार्थेन
धीमता ७ ऐरावतेनसादत्ताह्यनपत्यामहात्मना पत्यौहतेसुपर्णेनकृपणादीनचेतना ८ भार्यार्थंतांचजग्राहपार्थःकामवशानुगां
एवमेषसमुत्पन्नः परक्षेत्रेर्जुनात्मजः ९ सनागलोकेसंवृद्धोमात्राचपरिरक्षितः पितृव्येनपरित्यक्तः पार्थद्वेषाद्दुरात्मना १० रूपवान्

५

भी० त्समंपन्नोगुणावान्सत्यविक्रमः इंद्रलोकंगतागामायुयुत्सात्तत्रार्जुनेगते ११ सोभिगम्यमहाबाहुः पितरंसत्यविक्रमः अभवादयत्वाप्रस्थितोनियम

२६६ वद्धतांजलिः १२ सोवेदयतचात्मानमर्जुनस्यमहात्मनः इरावानस्मिभद्रंतेपुत्रस्त्वाहंतवप्रभो १३ मातुःसमागमोयश्चतत्सर्वंप्रत्यवेदयत त

त्सर्वंयथावृत्तमनुसस्मारपांडवः १४ परिष्वज्यसुतंचापिसोत्मनःसदृशंगुणैः प्रीतिमान्संप्रहृष्टात्मादेवराजनिवेशने १५ सोर्जुनेनसमा

दिष्टोदेवलोकेतदानृप प्रीतिपूर्वंमहाबाहुःस्वकार्यंप्रतिभारत १६ युद्धकालेत्वयास्माकंसाह्यंदेयमितिप्रभो वाढमित्येवमुक्त्वाचयुद्ध

वै५ कालउपागतः १७ कामवर्णजवैरश्वैःसंवृतोवहुभिर्नृप तेहयाःकांचनापीडानानावर्णामनोजवाः १८ उत्पेतुःसहसाराजन्हंसाइ

वमहोदधौ तेत्वदीयान्समासाद्यहयसंघान्महाजवान् १९ क्रोडैःक्रोडानभिघ्नंतोघोणाभिश्चपरस्परं निपेतुःसहसाराजन्सवेगाभि

हताभुवि २० निपतद्भिस्तथातैश्चहयसंघैःपरस्परं शुशुभेदारुणःशब्दःसुपर्णपतनेयथा २१ तथैवमहाराजसमेत्यान्योन्यमाहवेपरस्प मे१

रवधंघोरंचक्रुस्तेहयसादिनः २२ तस्मिंस्तथामहाघोरेसंकुलेतुमुलेभृशं उभयोरपिसंशांतास्तेहयसंघाःसमंततः २३ प्रक्षीणसायकाः

शूरानिहताश्वाःसमाहताः विलयंसमनुप्राप्तास्तक्ष्णमाणाःपरस्परं २४ ततःक्षीणेह [illegible]

[illegible] पानीकेकिंचिच्छिष्टेचसंयुगे सोवलस्मात्कुजाशूरानिर्गतारणमूर्द्धनि २५ वायु

वेगसमस्पर्शाजवेवायुवेगसमाजवे अर्हतशीलसंपन्नाव्ययस्थांस्तत्रगोत्तमान् २६ गजोगवाक्षोवृषभश्चर्मवानार्जवःशुकः षडेते

वलसंपन्नानिर्ययुर्महतोवलात् २७ वार्यमाणाःशकुनिनास्वैश्चयोधैर्महावलैः संनद्धायुद्धकुशलारौद्ररूपामहाबलाः २८

तदनीकंमहाबाहोभित्वापरमदुर्जयं वलेनमहतायुक्ताःस्वर्गायविजयैषिणः २९ विविशुस्तेतदाहृष्टागांधारायुद्धदुर्मदाः तान्स राम०

वै१ २६६

विशंस्तान्राजशार्दूल इरावानपि वीर्यवान ३० अब्रवीत्समरे योधान्विचित्राभरणायुधान यथैते धार्तराष्ट्रस्य योधाः सानुगवाहनाः ३१
हन्यंते समरे सर्वे तथा नीतिर्विधीयतां बाढमित्येवमुक्त्वा ते सर्वे योधा इरावतः ३२ जघ्नुस्ते वै बलानीकं दुर्जयं समरे परैः तदनीकमनीकेन
समरे वीक्ष्य पातितं ३३ अमृष्यमाणास्ते सर्वे सुबलस्यात्मजा रणे इरावंतमभिद्रुत्य सर्वतः पर्यवारयन ३४ ताडयंतः शितैः प्रासैश्चोदयंतः
परस्परं ते शूराः पर्यधावंत कुर्वंतो महदाकुलं ३५ इरावानपि निर्विद्धः प्रासैस्तीक्ष्णैर्महात्मभिः स्रवता रुधिरेणाक्तस्तोत्रैर्विद्ध इव द्विपः
३६ उरस्यपि च पृष्ठे च पार्श्वयोश्च भृशाहतः एको बहुभिरत्यर्थं धैर्याद्राजन्न विव्यथे ३७ इरावानथ संक्रुद्धः सर्वांस्तान्निशितैः शरैः श
मोहयामास समरे विद्ध्वा परपुरंजयः ३८ प्रासानुद्धृत्य सर्वांश्च स्वशरीरादरिंदमः तैरेव ताडयामास सुबलस्यात्मजान्रणे ३९ निकृष्य च
१२५ शितं खड्गं गृहीत्वा च शरावरं पदातिस्तूर्णमन्विच्छज्जिघांसुः सौबलान्युधि ४० ततः प्रत्यागतप्राणाः सर्वे ते सुबलात्मजाः भूयः क्रोध
समाविष्टा इरावंतमथाद्रवन ४१ इरावानथ खड्गेन दर्शयन्पाणिलाघवं अभ्यधावत तान्सर्वान्सौबलान्बलदर्पितः ४२ लाघवेनाथ चरतः
सर्वे ते सुबलात्मजाः अंतरं नाभ्यगच्छंत चरंतः शीघ्रगामिनः ४३ भूमिष्ठमथ तं संख्ये संप्रदृश्य ततः पुनः परिवार्य भृशं सर्वे ग्रहीतुमुपच
क्रमुः ४४ अथाभ्याशगतानां स खड्गेनामित्रकर्शनः उपहस्तापहस्ताभ्यां तेषां गात्राण्यकृंतत ४५ आयुधानि च सर्वेषां बाहूनपि
विभूषितान अपतंत निकृत्तांगा गता भूमिं गतासवः ४६ वृषभस्तु महाराज बहुधा परिविक्षतः अमुच्यत महारौद्रात्तस्माद्वीरावकर्तनात्

वलान४

नात ४७ तान्सर्वोमतितान्दृष्ट्वासुतोदुर्योधनस्तव अभ्यभाषतसंक्रुद्धोराक्षसंघोरदर्शनं ४८ आर्ष्यशृंगिंमहेष्वासंमायाविनम
रिंदमं वैरिणांभीमसेनस्यपूर्वंबकवधेनवै ४९ यथपवीरययात्येषफाल्गुनस्यसुतोबली मायाविविप्रियंघोरमाकार्षीत्त्वंबल
स्थयं ५० तंचकामगमस्तात्मायास्त्रेविशारदः हतवैरस्त्वयापार्थेनतस्मादेनंरणोजहि ५१ बाढमित्येवमुक्त्वातुराक्षसोघो
रदर्शनः प्रययौसिंहनादेनयत्रार्जुनसुतोयुवा ५२ स्वारूढैर्युद्धकुशलैर्विमलप्रासयोधिभिः वीरैःप्रहारिभिर्युक्तैःस्वैरनीकैः
समावृतः ५३ हतशेषैर्महाराजद्विसाहस्रैर्हयोत्तमैः निहंतुकामःसम रेदृशा
वंतंमहाबलं ५४ इरावानपिसंक्रुद्धस्त्वरमाणःपराक्रमी हंतुकाममभित्रघ्नोराक्षसंप्रत्यवारयत् ५५ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यरा
क्षसःसुमहाबलः त्वरमाणस्ततोमायांप्रयोक्तुमुपचक्रमे ५६ तेनमायामयाःसृष्टाहयास्तावंतएवहि स्वारूढाराक्षसैर्घोरैः
शूलपट्टिशपाणिभिः ५७ तेसंरब्धाःसमागम्यद्विसाहस्राःप्रहारिणः अचिराद्गमयामासुःप्रेतलोकंपरस्परं ५८ तस्मिन्ह
निहतेसैन्येतावुभौयुद्धदुर्मदौ संग्रामेसमतिष्ठेतांयथावैवृत्रवासवौ ५९ आद्रवंतमभि दुर्मदं इरावान्क्रो
धसंरब्धःप्रत्यधावन्महाबलः ६० समभ्याशगतस्यास्यतस्यखड्गेनदुर्मदः चिच्छेदकार्मुकंचास्यशरावापंचपंचधा ६१ सनिकृत्तंध
नुर्दृष्ट्वाखंजवेनसमाविशत् इरावंतमभिक्रुद्धंमोहयन्माययातदा ६२ ततोंतरिक्षमुत्पत्यइरावानपिराक्षसं विमोहयित्वामायाभि

प्रेस्याप्तसंपुष्ट ३ पं २

पुनः ३

स्तस्यगात्राणिसंयुगे ६३ चिच्छेदसमरेभ्येत्य कामरूपोऽरिमर्दनः तथाभग्नानिभग्नानि छिन्नोछिन्नोपुनःपुनः ६४ संबभूवमहाराज समवाप्य
यौवनं मायाहिसहजातेषांवयोरूपंचकामजं ६५ एवंतस्यराक्षसस्यांगंछिन्नंछिन्नंव्यजायत इरावानपिसंक्रुद्धो राक्षसंतंमहाबलं ६६ परश्वधेनती
क्ष्णेनचिच्छेदपुनःपुनः सतेनबलिनावीरश्छिद्यमानइवद्रुमः ६७ राक्षसोव्यनदद्घोरंसशब्दस्तुमुलोऽभवत् परश्वधक्षतंरक्षः सुस्रावरुधि
रंबहु ६८ ततश्चुक्रोधबलवांश्चक्रेवेगंचसंयुगे आर्ष्यशृंगिस्ततोदृष्ट्वासमरेशत्रुमूर्जितं ६९ कृत्वाघोरंमहद्रूपंग्रहीतुमुपचक्रमे अर्जुन
स्यसुतंवीरमिरावंतंयशस्विनं ७० संग्रामशिरसोमध्येसर्वेषांतत्रपश्यतां तांदृष्ट्वातादृशींमायांराक्षसस्यदुरात्मनः ७१ इरावानपिसंक्रुद्धो
मायांस्रष्टुंप्रचक्रमे तस्यक्रोधाभिभूतस्यसंयुगेष्वनिवर्तिनः ७२ योऽन्वयोमातृकस्तस्यसमभ्येत्याभिपार्श्ववान् सनागैर्बहुभोराजन्संवृतः सं
तोरणे ७३ दधाररूपमहद्रूपमनंतइवभोगवान् ततोबहुविधैर्नागैश्छादयामासराक्षसं ७४ छाद्यमानैर्नागैः सध्यात्वाराक्षसपुंगवः
सौपर्णरूपमास्थायभक्षयामासपन्नगान् ७५ माययाभक्षितेतस्मिन्नन्वयेतस्यमातृके विमोहितमिरावंतंसंरब्धोराक्षसोऽसिना
७६ सकुंडलंसमुकुटंपद्मेंदुसदृशप्रभं इरावतःशिरोरक्षःपातयामासभूतले ७७ तस्मिंस्तुनिहतेवीरेराक्षसेनार्जुनात्मजे वि
शोकाःसमपद्यंतधार्तराष्ट्राःसराजकाः ७८ तस्मिन्महतिसंग्रामेतादृशेभैरवेपुनः महान्व्यतिकरोघोरःसेनयोःसमपद्यत ७९
गजाहयाःपदाताश्चविँभिर्हताः रथाश्वादंतिनश्चैवपत्तिभिस्तत्रसूदिताः ८० तथापत्तिरथौघाश्चहयाश्चबहवोरणे रथिभिर्निहतारा
जंस्तवतेषांचसंकुले ८१ अजानन्नर्जुनश्चापिनिहतंपुत्रमौरसं जघानसमरेशूरान्राज्ञस्तान्भीष्मरक्षिणः ८२ तथैवतावकाराजन्संजया

लता १ पत्र १

ए

मिश्रादंति २

६

भी०

२६८ श्वमहत्स्वशः त्रुक्ततः समरेभागान्निमग्नुनिरतरं ८३ मुक्तकेशाविकवचाविरथाश्छिन्नकार्मुकाः वाहुभिःसमयुध्यंतसमवेताः परस्प
रं ८४ ततश्चामर्षितोभीष्मोनिजघानमहारथान कंपयन्समरेसेनां पांडवानांपरंतपः ८५ तेनयौधिष्ठिरेसैन्ये हन्यमानेवाहताः दंति
नः सादिनश्चैवरथिनोथहयास्तथा ८६ तत्रभारतभीष्मस्य रणेदृष्ट्वापराक्रमं अत्यद्भुतमपश्याम शक्रस्येवपराक्रमं ८७ नतथै
वभीमसेनस्य पार्षतस्यचभारत रौद्रमासीद्रणेपातं सात्यकस्यचधन्विनः ८८ दृष्ट्वाद्रोणस्यविक्रांतं पांडवान्भयमाविशत एकएवरणे
शक्तोनिहंतुंसर्वैसैनिकान ८९ किंपुनःपृथिवीशूरैर्योधव्रातैः समावृतः इत्यब्रुवन्महाराजरणेद्रोणेनपीडिताः ९० वर्त्तमाने
तथारौद्रेसंग्रामेभरतर्षभ उभयोःसेनयोःशूरानामृष्यतपरस्परं ९१ आविष्टाइवयुध्यंतेरक्षोभूतामहावलाः तावकाःपांडवेयाश्च
संरब्धास्तातधन्विनः ९२ नस्मपश्यामहेकंचित् यःप्राणान्परिरक्षति संग्रामेदैत्यसंकाशेतस्मिन्वीरवरक्षये ९३ इतिभीष्मपर्व
णिरावद्धः धृतराष्ट्रउवाच एवंतंतुनिहतंदृष्ट्वापार्थोमहारथाः संग्रामेकिमकुर्वंततन्ममाचक्ष्वसंजय संजयउवाच एवंतं
तुनिहतंसंग्रामेवीरपराक्रमः सनदत्सुमहानादंभीमसेनिर्घोषोत्कवः २ नदतस्तस्यशब्देनपृथिवीसागरांवरा सपर्वतवनाराजंश्चचा
लभृशंतदा ३ अंतरिक्षंदिशश्चैवसर्वाश्चप्रदिशस्तथा तंश्रुत्वासुमहानादंतवसैन्यसमभारत ४ उद्भ्रांतंभृशमभवद्वेपथुः स्वेद
एवच सर्वएवमहाराजतावकाभग्नचेतसः ५ सर्वतःसमवेष्टंतः सिंहभीतागजाश्च विदित्वासुमहानादंनिर्घातमिवराक्षसः ६ २६८
ज्वलितंशूलमुद्यम्यरूपंकृत्वाविभीषणं नानारूपमहाघोरंहेतिराक्षसपुंगवैः ७ आजगामनृपसंक्रुद्धः कालांतकयमोपमः तमा राम०

प२ तं२

पतंतंसमरेक्षसंक्रुद्धंभीमदर्शनं ८ स्वबलंचभयात्तस्यप्रायशोविमुखीकृतं ततोदुर्योधनोराजाघटोत्कचमुपाद्रवत् ९ प्रगृह्यविपु
लंचापंसिंहवद्विनदन्मुहुः दृष्टतोनुयौचैनंस्रवद्भिःपर्वतोपमैः १० कुंजरैर्दशसाहस्रैर्वंगानामधिपःस्वयं तमापतंतंसंप्रेक्ष्यगजानी
केनसंवृतः ११ पुत्रंतवमहाराजकोपसनिशाचरः ततःप्रववृतेयुद्धंतुमुलंलोमहर्षणं १२ राक्षसानांचराजेंद्रदुर्योधनबलस्यच
गजानीकंचसंप्रेक्ष्यमेघवृंदमिवोद्यतं १३ अभ्यधावंतसंक्रुद्धाराक्षसा शस्त्रपाणयः नदंतोविविधान्ना
दान्मेघाइवसविद्युतः १४ शरशक्त्यृष्टिनाराचैर्निघ्नंतोगजयोधिभिः भिंदिपालैस्तथाशूलैर्मुद्गरैःसपरश्वधैः १५ पर्वताग्रैश्चवृक्षै
श्चनिजघ्नुस्तेमहागजान् भिन्नकुंभान्विरुधिरान्भिन्नांगांश्चवारणान् १६ अपश्येममहाराजवध्यमानान्निशाचरैः तेषुप्रक्षी
यमाणेषुभग्नेषुगजयोधिषु १७ दुर्योधनोमहाराजराक्षसान्समुपाद्रवत् अमर्षवशमापन्नस्त्यक्त्वाजीवितमात्मनः १८ मुमो
२५ चनिशितान्बाणान्राक्षसेषुपरंतपः जघानचमहेष्वासःप्रधानांस्तत्रराक्षसान् १९ संक्रुद्धोभरतश्रेष्ठपुत्रोदुर्योधनस्तव वेगवंतं
महारौद्रंविद्युज्जिह्वंप्रमाथिनं २० शरैश्चतुर्भिश्चतुरोनिजघानमहाबलः ततःपुनरमेयात्माशरवर्षंदुरासदं २१ मुमोचभर
तश्रेष्ठनिशाचरबलंप्रति तद्दृष्ट्वामहत्कर्मपुत्रस्यतवमारिष २२ क्रोधेनाभिप्रजज्वालभैमसेनिर्महाबलः सविस्फार्यमहच्चापमिं
द्राशनिसमस्वनं २३ अभिदुद्राववेगेनदुर्योधनमरिंदमं तमापतंतमुद्वीक्ष्यकालसृष्टमिवांतकं २४ नविव्यथेमहाराजपुत्रो
दुर्योधनस्तव अथैनमब्रवीत्क्रुद्धःक्रूरःसंरक्तलोचनः २५ अद्यानृण्यंगमिष्यामिपितृणांमातुरेवच येत्वयासुनृशंसेनदी

घेकालंमवाशिताः २६ यच्चैतेपांडवाराजंछलद्यूतेपराजिताः याचैववेद्धापदीक्लेशात्क्वस्त्राग्रमखला २७ सभामसैनीयपुत्रैर्वृंदैवहधाक्षे
शिता त्वया त्वच्चप्रियकामेन श्रान्यमसछादुरात्मना २८ सैंधवेनपरामृष्टापरिभूयपितन्नमम एतेषाममपमानानामेमेषांचकुलाधम २९॥
श्रंतमद्यगमिष्यामियस्त्रियोस्तजमेरणं एवमुक्त्वातुहीडिंबाम्ह हढस्फार्यकार्मुकं ३० संदृश्यरशैर्नेराशंसद्भृगीपरिसंलिहन शरवृष्टे
णमहताद्दुर्योधनमवाकिरत ३१ पर्वतंवारिधाराभिःप्राकृषीवबलाहकः इतिभीष्मपर्वणि संजयउवाच ततस्तद्वाणवर्षंतु ३ः सहंहान्तेव
रपि स्वभावस्युधिरोजेद्रोपथावर्षंमहोद्भवः १ ततःक्रोधसमाविष्टोनिः श्वसन्निवपन्नगः संशयंपरमंप्राप्तःपुत्रस्तेभरतर्षभ २ मुमोचनिशि
तांतीश्णान्नाराचान्पंचविंशतिं तेपतन्सहसाराजंस्तस्मिन्नाक्षसपुंगवे ३ आशीविषाइवक्रुद्धाःपर्वतेगंधमादने सतेर्भिन्नः स्रव
न्रक्तंप्रभिन्नइवकुंजरः ४ दध्रेमतिंविनाशायराज्ञः सुपिशिताशनः जग्राहचमहाशक्तिंगिरीणामपिदारणीं ५ संप्रदीप्तांमहो
ल्काभामशनिंज्वलितामिव समुद्यच्छन्महाबाहुर्जिघांसुस्तनयंतव ६ तामुद्यतामभिप्रेक्ष्यवंगानामधिपस्त्वरन् कुंजरंगिरिसंका
शंराक्षसंप्रत्यचोदयत ७ सनागप्रवरेणाजौबलिना शीघ्रगामिना ततोदुर्योधनरथस्यमार्गंप्रत्यपद्यत ८ रथंचवारयामासकुंजरेणा
सुतस्यते मार्गमावारितंदृष्ट्वाराज्ञावंगेनधीमता ९ घटोत्कचोमहाराजक्रोधसंरक्तलोचनः उद्यतांतांमहाशक्तिंतस्मिंश्चिक्षेपवारणे
१० सतयाभिहतोराजंस्तेनबाहुप्रमुक्तया संजातरुधिरोत्पीडः पपातचममारच [illegible] ११ पतत्यथगजेचापिवंगानामीश्वरोबलीत
वेनसमभिद्रुत्यजगाममधरणीतलं १२ दुर्योधनोपिसंप्रेक्ष्यपतितंवरवारणं प्रभग्नंचबलंदृष्ट्वाजगामपरमांव्यथां १३ क्षात्रधर्मंपुरस्कृत्यआ

त्वमन्यथाभिमानितां मोनेपञ्चमगोरान्जातसेछो गिरिरिवाचलः १४ संधायचाशितं बाणं कालाग्निसमतेजसं मुमोच परम क्रुद्धस्तस्मिन्वीरो रथेनि
शाचरे १५ तमापतंतं संप्रेक्ष्य बाणमिंद्राशनिप्रभं लाघवान्मोचयामास महात्मा वैघटोत्कचः १६ भूयश्चविंशता रोषं क्रोधसंरक्तलोचनः
त्रासयामास सैन्यानि युगांते जलदो यथा १७ तं श्रुत्वा नीनदं घोरं तस्य भीमसुतस्य सः आचार्यमुपसंगम्य भीष्मः शांतनवोऽब्रवीत १८ यथैष
निनदो घोरः श्रूयते राक्षसेरितः हिडिंबायुध्यते नूनं राज्ञा दुर्योधनेन ह १९ नैष शक्यो हि संग्रामे निहंतुं भूतेन केनचित् तं गच्छत भद्रं वो राजानं परिर ह ५
क्षत २० अभिद्रुतो महाभागो राक्षसेन महात्मना एतद्धि वः परं कृत्यं सर्वेषां नः परंतपाः २१ पितामहवचः श्रुत्वा त्वरमाणा महारथाः उत्तमं
...नेव मा च्छायपयुपुपं चक्रोरवः २२ द्रोणश्च सोमदत्तश्च बाल्हीकश्च जयद्रथः २४ अभिद्रुतं परीप्सतः पुत्रं दुर्योधनं तव तस्नीकमना
धृष्यं पालितं तु महारथैः २५ आततायिनमायांतं प्रेक्ष्य राक्षससत्तमः नाकंपत महाबाहुर्मैनाक इव पर्वतः २६ प्रगृह्य विपुलं चापं ज्ञा
तिभिः परिवारितः शूलमुद्गरहस्तैश्च नानाप्रहरणैरपि २७ ततः समभवद्युद्धं तुमुलं लोमहर्षणं राक्षसानां च मुख्यानां दुर्योधनबलस्य च स्प ५
२८ धनुषां कूजतां शब्दः सर्वतस्तुमुलोऽरणे अश्रूयत महाराज वंशानां दह्यतामिव २९ अस्त्राणां पात्यमानानां कवचेषु शरीरिणां श
ब्दः समभवद्राजन् गिरीणामिव भिद्यतां ३० वीरबाहुविसृष्टानां तोमराणां विशांपते रूपमासीद्वियत्स्थानां सर्पाणामिव सर्पतां ३१
ततः परमसंक्रुद्धो विस्फार्य सुमहद्धनुः राक्षसेंद्रो महाबाहुर्विनदन्भैरवं रवं ३२ आचार्यस्यार्द्धचंद्रेण क्रुद्धश्चिछेद कार्मुकं सोमदत्त
स्य भल्लेन ध्वजं चोन्मथ्य चानदत् ३३ बाल्हीकं च त्रिभिर्बाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनांतरे कृपमेकेन विव्याध चित्रसेनं त्रिभिः शरैः ३४ पूर्णायत

भी०
कराहं
२८०४धजं

८२

विसृष्टेन समयकस्मिणाहितेन च जत्रुदेशे समासाद्य विव्याध स मतास्यत ३५ तोयेन तु रथश्रेष्ठे रश्मीन् तस्य सवाजिनां सिंधुराजोहिंचचंद्रगात्रा
राहंसवर्णाभूषितं ३६ उन्ममाथ महाराज द्वितीयेनाछिनद्धनुः चक्रिभिश्च नागैश्च राजवंससमहात्मनः ३७ तथानन्तरं राजा वाक्ष्णो धनंजय
लोचनः भृशायतविसृष्टेन पीतेन निशितेन च ३८ निर्बिभेद महाराज राजपुत्रं वृहद्बलं मगाधविद्धोव्यथितोपविवेश स उपाविशत ३९ म
शंक्रोधेन चाविष्टो रथस्थो राक्षसाधिपः चित्रूपनिशितास्तीक्ष्णाश्छरानाशीविषोपमान् ४० विभिदुस्ते महाराज शल्यं युद्धविशारदं
इति भीष्मपर्वणि संजय उवाच विमुखीकृस सर्वांस्तत्तावकान्युधि राक्षसः जिघांसुर्भरतश्रेष्ठ दुर्योधनमुपाद्रवत १ तमापतंतं संप्रेक्ष्य रा
जानं प्रति वेगितं अभ्यधावन् जिघांसंतस्तावके युद्धदुर्मदाः २ तालमात्राणि चापानि विकर्षंतो महारथाः तमेकमभ्यधावंत नदंतः
सिंहसंघवत ३ अथैनं शरवर्षेण समंतात्पर्यवाकिरन् पर्वतं वारिधाराभिः शरदीव बलाहकाः ४ सगाढविद्धो व्यथितस्तोत्रा
र्दित इव द्विपः उत्पपात तदाकाशं समंतात्वैनतेयवत् ५ व्यनदत्सुमहानादं जीमूत इव शारदः दिशः खं विदिशश्चैव नादयन्भै
रवस्वनः ६ राक्षसस्य तु तं शब्दं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिरः उवाच भरतश्रेष्ठ भीमसेनमरिंदमं ७ युध्यते राक्षसो नूनं धार्तराष्ट्रैर्महारथैः
यथास्य श्रूयते शब्दो नदतो भैरवस्वनः ८ अतिभारं च पश्यामि तत्र तात समाहितं पितामहश्च संक्रुद्धः पांचालान्हंतुमुद्यतः ९ तेषां
च रक्षणार्थाय युध्यते फाल्गुनः परैः एतच्छ्रुत्वा महाबाहो कार्यद्वयमुपस्थितं १० गच्छ रक्षस्व हैडिंबं संशयं परमं गतं भ्रातुर्वचनमा
ज्ञाय तरसा गाढकोदरः ११ प्रययौ सिंहनादेन त्रासयन्सर्वपार्थिवान् वेगेन महता राजन्पर्वकाले यथोदधिः १२ तमन्वगात्सत्यधृतिः सौ राम०

२८०

नं १

विविंशुर्दुर्मदः श्रीमानक्षुराकश्च पुत्रः काश्यस च विभुः १३ अभिमन्युसुताश्चैव द्रौपदेया महारथाः क्षत्रदेवश्च विक्रांतः क्षत्र-
धर्मा तथैव च १४ अनूपाधिपतिश्चैव नीलः स्वबलमाश्रितः महता रथवंशेन हैडिंबं पर्यवारयन् १५ कुंजरैश्च मदोन्मत्तैः षट्सहस्रैः महा-
रिभिः अभ्यरक्षंत सहिता राक्षसेंद्रं घटोत्कचं १६ सिंहनादेन महता नेमिघोषेण चैव ह खुरशब्दनिनादैश्च कंपयंतो वसुंधरां १७ तेषा-
मापततां श्रुत्वा शब्दं तं तावकं बलं भीमसेनभयोद्विग्नं विवर्णमभवत्तथा १८ परिवृत्ते महाराज परित्यज्य घटोत्कचं ततः प्रववृते युद्धं तत्र
तेषां महात्मनां १९ तावकानां परेषां च संग्रामेष्वनिवर्तिनां नानारूपाणि शस्त्राणि विसृजंतो महारथाः २० अन्योन्यमभिधावंतः
संप्रहारं प्रचक्रिरे व्यतिषिक्तं महारौद्रं युद्धं भीरुभयावहं २१ हया गजैः समाजग्मुः पादाता रथिभिः सह अन्योन्यं समरे राजन् प्रार्थ-
यानाः समभ्ययुः २२ सहसा चाभवत्तीव्रं सन्निपातान्महद्रजः गजाश्वरथपत्तीनां पदनेमिसमुद्धतं २३ धूम्रारुणं रजस्तीव्रं
राभूमिं समावृणोत् नैव स्वा न परे राजन् समजानन्परस्परं २४ पिता पुत्रं न जानीते पुत्रं वा पितरं तथा निर्मर्यादे तथाभूते वैशसे लोम-
हर्षणे २५ शस्त्राणां भरतश्रेष्ठ मनुष्याणां च गर्जतां सुमहानभवच्छब्दः प्रेतानामिव भारत २६ गजवाजिमनुष्याणां शोणितांबुतरं-
गिणी प्रावर्तत नदी तत्र केशशैवलशाद्वला २७ नराणां चैव कायेभ्यः शिरसां पततां रणे सुमहानभवच्छब्दः पततामश्मनामिव
२८ विशिरस्कैर्मनुष्यैश्च छिन्नगात्रैश्च वारणैः अश्वैः संभिन्नदेहैश्च संकीर्णाभूद्वसुंधरा २९ नानाविधानि शस्त्राणि विसृजंतो
महारथाः अन्योन्यमभिधावंतः संप्रहारार्थमुद्यताः ३० हया हयान्समासाद्य प्रेषिता हयसादिभिः समास्फाल्य रणेऽन्योन्यं निपेतुर्गतजी-

स्ता

ष्पा ४ न्य ५ हः १

विनास्ं

भी० २७१

२८

विताः ३१ नरान्नरान्समासाद्यक्रोधरक्तेक्षणाभृशं उरांस्युरसिभिस्तेभ्यसमापिष्यन्निपातिरे ३२ प्रेषिताश्चमहामात्रैर्वारणाः परवारणैः
श्चप्रयुंत्तविषाणाग्रैर्वारणानेवसंयुगे ३३ तेजातरुधिरोत्पीडाः पताकाभिरलंकृताः संसक्ताः प्रत्यदृश्यंतमेघाइवसविद्युतः ३४ केचि
द्भिन्नाविषाणाग्रैर्भिन्नकुंभाश्चतोमरैः विनदंतोभ्यधावंतगर्जमानाघनाइव ३५ केचिद्धस्तैर्द्विधाछिन्नैश्छिन्नगात्रास्तथापरे निपेतुस्तुमुले
तस्मिंश्छिन्नपक्षाइवाद्रयः ३६ पार्श्वैस्तुदारितैरन्येवारणैर्वरवारणाः मुमुचुःशोणितंभूरिधातून्निवमहीधराः ३७ नाराचनिहितास्त्वन्येत
थाविद्धाश्चतोमरैः विनदंतोभ्यधावंतविशृंगाइवपर्वताः ३८ केचित्क्रोधसमाविष्टामदांधानिरवग्रहाः रथान्हयान्पदातींश्चममृदुःशतशो
रणे ३९ तथाहयाहयारोहैस्तारिताः प्रासतोमरैः तेनतेनाभ्यवर्तंतकुर्वंतोव्याकुलादिशः ४० रथिनोरथिभिः सार्द्धंकुलपुत्रास्तनुत्यजः
परांशक्तिंसमास्थायचक्रुः कर्माण्यभीतवत् ४१ स्वयंवरइवामर्दे प्रजह्रुरितरेतरं प्रार्थयानायशोराजन्स्वर्गंवायुद्धशालिनः ४२ तस्मिं
स्तथावर्तमानेसंग्रामेलोमहर्षणे धार्त्तराष्ट्रंमहत्सैन्यंप्रायशोविमुखीकृतं ४३ इतिभीष्मपर्वणि संजयउ० स्वसैन्यंनिहतंदृष्ट्वा
राजादुर्योधनःस्वयं अभ्यधावतसंक्रुद्धोभीमसेनमरिंदमं १ प्रगृह्यसुमहच्चापमिंद्राशनिसमस्वनं महताशरवर्षेणपांडवंसमवा
किरत् २ अर्द्धचंद्रंचसंधायसुतीक्ष्णंलोमवाहिनं भीमसेनस्यचिच्छेदचापंक्रोधसमन्वितः ३ तदंतरंचसंप्रेक्ष्यत्वरमाणोमहारथः संद
धेनिशितंबाणंगिरीणामपिदारणं ४ तेनोरसिमहाराजभीमसेनमताडयत् सगाढविद्धोव्यथितः सृक्किणीपरिसंलिहन् ५ समाल
लंबेतेजस्वीध्वजंहेमपरिष्कृतं तथाविमनसंदृष्ट्वाभीमसेनंघटोत्कचः ६ क्रोधेनाभिप्रजज्वालदिधक्षुरिवपावकः अभिमन्युमुखा

सप३

भी० २७१

श्चापि पांडवानां महारथाः ७ समधावन्क्रोशंतो राजानं जातसंभ्रमाः संप्रेक्ष्यैतान्संपततः संक्रुद्धाञ्जातसंभ्रमान् ८ भारद्वाजस्ततस्तावकांता
वकानां महारथाः क्षिप्रं गच्छत भद्रं वो राजानं परिरक्षत ९ संशयं परमं प्राप्तं मज्जंतं व्यसनार्णवे एते क्रुद्धा महेष्वासाः पांडवानां महा
रथाः १० भीमसेनं पुरस्कृत्य सुयोधनमुपाद्रवन् नानाविधानि शस्त्राणि विसृजंतो जयैषिणः ११ नदंतो भैरवान्नादांस्त्रासयंतश्च भू
मिपान् तदाचार्यवचः श्रुत्वा सोमदत्तपुरोगमाः १२ तावकाः समवर्तंत पांडवानामनीकिनीं कृपो भूरिश्रवाः शल्यो द्रोणपुत्रो
विविंशतिः १३ चित्रसेनो विकर्णश्च सैंधवोऽथ बृहद्बलः आवंत्यौ च महेष्वासौ कौरवं पर्यवारयन् १४ ते विंशतिपदं गत्वा संप्रहारं प्र
चक्रिरे पांडवा धार्तराष्ट्राश्च परस्परजिघांसवः १५ एवमुक्त्वा महाबाहुर्महद्विस्फार्य कार्मुकं भारद्वाजस्ततो भीमं षड्विंश
सा समार्पयत् १६ भूयश्चैनं महाबाहुः शरैः शीघ्रमवाकिरत् पर्वतं वारिधाराभिः शरदीव बलाहकः १७ तं
प्रत्यविध्यद्दशभिर्भीमसेनः शिलीमुखैः त्वरमाणो महेष्वासः सव्ये पार्श्वे महाबलः १८ स गाढविद्धो व्यथितो वयोवृद्धश्च भारत प्रन
ष्टसंज्ञः सहसा रथोपस्थ उपाविशत् १९ गुरुं संव्यथितं दृष्ट्वा राजा दुर्योधनः स्वयं द्रोणायनिश्च संक्रुद्धो भीमसेनमभिद्रुतौ २० तावा
पतंतौ संप्रेक्ष्य कालांतकयमोपमौ भीमसेनो महाबाहुर्गदामादाय सत्वरं २१ अवप्लुत्य रथात्तूर्णं तस्थौ गिरिरिवाचलः समुद्यम्य गदां गुर्वीं
यमदंडोपमां रणे २२ तमुद्यतगदं दृष्ट्वा कैलासमिव शृंगिणं कौरवो द्रोणपुत्रश्च सहितावभ्यधावतां २३ तावापतंतौ सहितौ त्वरि

१०

भी०

२७२

तैवलिनां वीरो ऽभ्यधावत वेगेन त्वरमाणो महाकोदरः २४ तमापतंतं संप्रेक्ष्य संक्रुद्धं भीमदर्शनं समभ्यधावत्संहृष्टः कोसलाराणां महारथा
ः २५ मारब्धसमुद्यो भीमसेनं तिग्मया नानाविधानि शस्त्राणि भीमसेनस्य पातयन् २६ सहिता पांडवं भीमं पीडयंतः समंततस्तं ह
शूलं शरघ्नं तपोयमानं महारथं २७ अभिमन्युप्रभृतयः पांडवानां महारथाः अभ्यधावन्नरीशंतः मार्गणैः सक्ता सहसैन्यान् २८ अ
नूपाधिपतिः शूरो भीमसंस्पर्शितः सखा नीलानीलांबुसंकाशः संक्रुद्धो द्रोणिमभ्ययात् २९ स दृष्टे तस्मिन्महेष्वासो निःसंद्रोणसुतं नमः स
[illegible] सविस्फार्य महच्चापं द्रोणिं विव्याध पत्रिणा
३० यथा शक्रो महाराज पुरा विव्याध दानवं विप्रचित्तिं दुराधर्षं देवतानां भयंकरं ३१ येन लोकत्रयं क्रोधात्त्रासितं स्वेन तेजसा तथा नील
नि भिन्नः सुमुक्तेन पतत्रिणा ३२ संजातरुधिरोत्पीडो द्रौणिः क्रोधसमन्वितः सविस्फार्य धनुश्चित्रं इंद्राशनिसमस्वनं ३३ दध्रे
नीलविनाशाय मतिं मतिमतां वरः ततः संधाय विमलान्भल्लान्कर्मारधावितान् ३४ जघान चतुरो वाहान्पातयामास च ध्वजं सप्तमेन च
भल्लेन नीलं विव्याध वक्षसि ३५ स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थ उपाविशत् मोहितं वीक्ष्य राजानं नीलमभ्रचयोपमं ३६ घटोत्कचोऽपि संक्रुद्धो
भ्रातृभिः परिवारितः अभिदुद्राव वेगेन द्रौणिमाहवशोभिनं ३७ तथेतरे चाभ्यधावन्राक्षसा युद्धदुर्मदाः तमापतंतं संप्रेक्ष्य भैमसेनिं घोरदर्शनं ह
अभ्यधावत तेजस्वी भारद्वाजात्मजस्त्वरन् निजघान च संक्रुद्धो राक्षसान्भीमदर्शनान् ३८ ये ऽभवन्नग्रतः क्रुद्धा राक्षसस्य पुरःसराः विम राम० २७२

दे ५

राद२

साश्चैव तान्दृष्ट्वा द्रोणिश्चापश्यत्तं शरैः ४० अक्रुध्यत महाकायो भीमसेनि घटोत्कचः प्रादुश्चक्रे ततो मायां घोररूपां सुदारुणां ४१
मोहयन्समरे द्रोणिं मायावी राक्षसाधिपः ततस्ते तावकाः सर्वे मायया विमुखीकृताः ४२ अन्योन्यं समपश्यंत निकृत्तां मेदिनी
तले विचेष्टमानाः कृपणाः शोणितेन परिप्लुताः ४३ द्रोणं दुर्योधनं शल्यमश्वत्थामानमेव च प्रायशश्च महेष्वासा ये प्रधानाः स
कौरवाः ४४ विध्वस्ता रथिनः सर्वे राजानश्च निपातिताः हयाश्च व हयारोहाः सन्निकृत्ताः सहस्रशः ४५ तद्दृष्ट्वा तावकं सैन्यं
विद्रुतं शिबिरं प्रति मम पार्थ क्रोशतो राजंस्तथा देवव्रतस्य च ४६ युध्यध्वं मा पलायध्वं मायैषा राक्षसी रणे घटोत्कचप्रयुक्तेति नाति
ष्ठंत विमोहिताः ४७ नैव ते श्रद्दधुर्भीता वदतोरावयोर्वचः तांश्च प्रद्रवतो दृष्ट्वा जयं प्राप्ताश्च पांडवाः ४८ घटोत्कचेन सहिताः सिं
हनादांश्च चक्रिरे शंखदुंदुभिनिर्घोषैः समंतान्नेदिरे भृशं ४९ एवं तव बलं सर्वं हैडिंबेन दुरात्मना सूर्यास्तमनवेलायां प्रभग्नं विद्रुतं दि
शः ५० इति भीष्मपर्वाणि संजय उ० तस्मिन्महति संक्रंदे राजा दुर्योधनस्तदा गांगेयमुपसंगम्य विनयेनाभिवाद्य च १ तस्य सर्वं
यथावृत्तमाख्यातुमुपचक्रमे घटोत्कचस्य विजयमात्मनश्च पराजयं २ कथयामास दुर्द्धर्षो विनिश्वस्य पुनः पुनः अब्रवीच्च तदा राजन्भी
ष्मं कुरुपितामहं ३ भवंतं समुपाश्रित्य वासुदेवं यथा परैः पांडवैर्विग्रहो घोरः समारब्धो मया प्रभो ४ एकादश समाख्याता अक्षौहि
[illegible] ण्यश्च या मम निदेशे
तव तिष्ठंति मया सार्द्धं परंतप ५ सोहं भरत शार्दूल भीमसेनपुरोगमैः घटोत्कचं समाश्रित्य पांडवैर्युधि निर्जितः ६ तन्मे दहति गा

पुनः २

त   म ४   कृपो द्रौणिः ४

भी०

२७३

त्राणिशुष्ककक्षमिवानलः तदिछामि महाभाग त्वत्प्रसादात्परंतप ७ राक्षसमायपरं हंतुं स्वयमेव पितामह त्वमेमाश्रितान्दुर्धैत
न्मेकर्तुं त्वमर्हसि ८ एतछ्रुत्वा तु वचनं राज्ञो भरतसत्तमः दुर्योधनमिदं वाक्यं भीष्मः शांतनवोऽब्रवीत ९ शृणु राजन्मम वचो यत्त्वां वक्ष्यामि कौ
रव यथा त्वया महाराज वर्तितव्यं परंतप १० आत्मा रक्ष्यो रणे तात सर्वावस्थास्वरिंदम धर्मराजेन संग्रामे त्वया कार्यः सदानघ ११
अर्जुनेन यमाभ्यां वा भीमसेनेन वा पुनः धर्मराजं पुरस्कृत्य राजा राजानमृछति १२ अहं द्रोणः कृतवर्मा च सात्वतः शल्यश्च सोमदत्तिश्च
विकर्णश्च महारथः १३ तथैव भ्रातरः सर्वे दुःशासनपुरोगमाः त्वदर्थं प्रतियोत्स्यामो राक्षसं तं महाबलं १४ रौद्रे तस्मिन्राक्षसें
द्रे यदि ते हृच्छयो महान अयं वा गच्छतु रणे तस्य युद्धाय दुर्मतेः १५ भगदत्तो महीपालः पुरंदरसमो युधि एतावदुक्त्वा राजानं
भगदत्तमथाब्रवीत १६ समक्षं पार्थिवेंद्रस्य वाक्यं वाक्यविशारदः गच्छ शीघ्रं महाराज हैडिंबं युद्धदुर्मदं १७ वारयस्व रणे यत्तो मि
षतां सर्वधन्विनां राक्षसं क्रूरकर्माणं यथेंद्रस्तारकं पुरा १८ तव दिव्यानि चास्त्राणि विक्रमश्च परंतप समागमश्च बहुभिः पुराभूत्त्व ले१
रेः सह १९ त्वं तस्य नृपशार्दूल प्रतियोद्धा महाहवे स्वबलेनाभिसंवृतो जहि राक्षसपुंगवं २० एतछ्रुत्वा तु वचनं भीष्मस्य पृतनापतेः
मययौ सिंहनादेन परानभिमुखो द्रुतं २१ तमाद्रवंतं संप्रेक्ष्य गर्जंतमिव तोयदं अभ्यवर्तंत संक्रुद्धाः पांडवानां महारथाः २२ भीम
सेनोऽभिमन्युश्च राक्षसश्च घटोत्कचः द्रौपदेयाः सत्यधृतिः क्षत्रदेवश्च मारिष २३ चेदिपो वसुदानश्च दशार्णाधिपतिस्तथा सुप्र २७३
तीकेन तांश्चापि भगदत्तोऽप्युपाद्रवत २४ ततः समभवद्युद्धं घोररूपं भयानकं पांडूनां भगदत्तेन यमराष्ट्रविवर्द्धनं २५ प्रयुक्ता रथिभि राम०

वीराणामभिसंवृताः स[illegible]
तेनिपेतुर्महाराज नागाधुर्वरथेश्वरः २६ प्रभिन्नाश्च महानागा विनीता हस्तिसादिभिः परसैन्यमभ्याघ्नन्ति चैत्रेतुर्भीतवत् २७ म
रीश्चारोष संरब्धा विषाणाग्रमहाहवे बिभिदुर्द्विपमुख्यैः समासाद्य परस्परं २८ हयाश्च चामरापीडाः प्रासपाणिभिरास्थिताः
चोदिताः सादिभिः क्षिप्रं निपेतुरितरेतरं २९ पादाताश्च पदातीनां ताडिताः शक्तितोमरैः [illegible]
[illegible] न्यपतंस्तत्र भूमौ शतशोथ सहस्र
शः ३० रथिनश्च रथैराजन् कर्णिनालीकसायकैः निहत्य समरे वीरान् सिंहनादान्विनेदिरे ३१ तस्मिंस्तथा वर्तमाने संग्रामे लो
महर्षणे भगदत्तो महेष्वासो भीमसेनमथाद्रवत् ३२ कुंजरेण प्रभिन्नेन सप्तधा प्रस्रवता मदं पर्वतेन यथा तोयं स्रवमाणेन सर्वशः ३३ सो [illegible]
किरञ्छरसहस्राणि सुप्रतीकशिरोगतः ऐरावतस्थो मघवान्वारिधारा इवानघ ३४ स भीमं शरधाराभिस्ताडयामास पार्थिवः पर्वतं वा
रिधाराभिस्तपान्ते जलदो यथा ३५ भीमसेनस्तु संक्रुद्धः पादरक्षान्परः शतान् निजघान महेष्वासः संरब्धः शरवृष्टिभिः ३६ ता
न्दृष्ट्वा निहतान्क्रुद्धो भगदत्तः प्रतापवान् चोदयामास नागेन्द्रं भीमसेनरथं प्रति ३७ स नागः प्रेषितस्तेन बाणो ज्याचोदितो यथा अ
भ्यधावत वेगेन भीमसेनमरिंदमं ३८ तमापतन्तं संप्रेक्ष्य पाण्डवानां महारथाः अभ्यवर्तन्त वेगेन भीमसेनपुरोगमाः ३९ केकयाश्चा
भिमन्युश्च द्रौ[illegible]पदेयाश्च सर्वशः दशार्णाधिपतिः शूरः क्षत्रदेवश्च मारिष ४० चेदिपश्चित्रकेतुश्च संरब्धाः सर्व एव ते उत्तमास्त्रा

रा॰
२
२७४

गारिख्या निरर्शयंतो महाबलाः ४१ ते समेकं कुंभकर्णं संक्रुद्धाः समंतात्पर्यवारयन् स विद्धो बहुभिर्बाणैर्गौरवैश्च महाद्विपः ४२ संक्रा
तस्य शिरो सीजे धातुनिस्रवविद्धिपाः रशनाधिपतिश्चापि निर्भिन्नं भूमिधरोपमं ४३ समा तोभिद्रुद्राव मगरत्नम्बारणां तमापतं
तं समरे राजा जगत्पतिः स्म ४४ रथारसमतीकापि विवेश मकरालयं वायितं भ्रस्तनागेंद्ररथाग्रोसमहात्मनः ४५ साधुसाध्विति
सन्मानिर्पांडवेया [illegible] सपूजयन् ततः सागमोतिव कु
द्धस्तो मरान्ववतर्दृश ४६ प्रहिणोत्तस्य नागस्य प्रमुखे क्षयसन्निभः उपाहन्सवधः क्षिप्रमप्रकंतवेगितः ४७ समुद्रद्रावे वेगिन प्रण
स्ये रवं रवं संप्रहेयाव्तः सबलं वा पुष्टेर्हर्षे निवोरसाः ४८ तस्मिन्नगतितेनागा पाइवानां मुहारथाः सिंहनादं विनेद्धेचेचे युद्धाय पुना
पतस्थिरे ४९ ततो भीमं पुरस्कृत्य सभगदत्तमुपाद्रवन् किंरतेविविधान्वाणां छलाणि विविधानि च ५० ते धामापततां राजेन संक्रु
द्धानामसर्षिणां श्रुत्वा सन्निनदं घोरं समपाद्धा सा द्वेषः ५१ भगदत्तो महेष्वासः स्वनागं प्रसचोदयत् अंकुशांगुष्ठनुन्नः स पाक्का
रो युधि ५२ तस्मिन्स्फुरणाससमभवत्संवर्तकरवानलः रथसंघांस्तथा नागान्हयाश्च हयसादिभिः ५३ पादातांश्च सुसंक्रुद्धः
शतशोथ सहस्रशः समद्धन्संमरे नागः संप्रधावस्ततस्ततः ५४ तेन संक्षोभ्यमानं तु पांडवानां बलं महत् संचुकोच महाराज
नवर्मवाग्नौ समाहितं ५५ भग्नं तु स्वं बलं दृष्ट्वा भगदत्तेन धीमता घटोत्कचो थ संक्रुद्धो भगदत्तमुपाद्रवत् ५६ विकटः पुरुषो राज
दीप्तास्यो दीप्तलोचनः रूपं विभीषणं कृत्वा रोषेण प्रज्वलन्निव ५७ जग्राह विमलं शूलं गिरीणामपि दारणं नागं जिघांसुः सह

२७४
राम॰
६

स्पा८५

सा चित्रकेपचमहाकुलः ५८ सविस्फुलिंगमालाभिः समंतात्परिवेष्टितः तमापतंतं सहसा दृष्ट्वा प्राम्योति घोनरः ५९ चित्रकेपर
चिरंतो न्सम दंचंदूसुरासुराः चिच्छेद तं महच्छूलं तेनकाशेनवेगवान् ६० उसपात द्विधा छिन्नं शूलं हेमपरिष्कृतं महाशनिर्यथाम्र
ष्टाशक्रमुक्ता नभोगता ६१ शूलं निपतितं दृष्ट्वा द्विधाकृतं च पार्थिव ह्रकंमदंगमहाशक्तिं जग्राहाग्निशिखोपमां ६२ चित्रकेपतां
रूपसंतिष्ठतिचामवीत तमापतंतीं सहसा चिविपत्स्यामरश्मीमिव ६३ उससराहम्मर्राजया हेन नास्च वभंजैवेनालिपितोज्ञात्
मोराप्यभारत ६४ पश्यतः पार्थिवेंद्र्हुतमिवाभवत् तस्वैव सक्तं कमराह्मसेनबलीयसा ६५ दिविदस्वां मगांधवोंमनयश्चापि
विस्मिताः पांडवाश्च महाराज भीमसेन पुरोगमाः ६६ साधु साध्विति नाशब्दः पृथिवीमनुनादयत् तं तु श्रुत्वा महानादं सहृष्टानां म
हात्मनां ६७ नामृष्यत महेष्वासो भगदत्त प्रतापवान् सविस्फार्य महच्चापं मिंद्राशनिसमप्रभं ६८ तेपा मामेवेगेन पांडवानां
महारथान् विसृज्य विमलान् स्तीक्ष्णान् नाराचान् विमलप्रभान् ६९ भीमसेनं केन विद्याधरानसेन ब मि: शरैः अभिमन्युं त्रिभिश्चैव शैने
केपंचभिस्तथा ७० पूर्णापितविसृष्टेन शरेणानतपर्वणा विभेदर्धक्षिणांबाहुं सत्वदेवस्य चाहवे ७१ प्रपात सहसा तस्य
सशरंधनुरुत्तमं द्रौपदेयां स्ततः पंच पंचभिः समताडयत् भीमसेनस्य च क्रोधान्निजघानतुरंगमां ७२ ध्वजं केसरिणांचास्य विच्छेद
विशिखै स्त्रिभिः ७३ निर्बिभेद त्रिभिश्चान्यैः सारथिंचास्य पत्रिभिः सगाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थ उपाविशत् ७४ विशोको

१२

भगदत्तश्च समरे तेन नागेन भारत ताभिन्दन्नप्स्कन्दपसंयुधि । छिन्नमुपाद्रवत् । तदासीत्तुमुलं युद्धं भगदत्तस्य मारिष पांचालेषु पाण्डवेषु च ५

छ१ ध१

भी० भरतश्रेष्ठ भगदत्तेन संयुगे ततो भीमो महाबाहुर्विरथो रथिनां वरः ७५ गदां प्रगृह्य वेगेन प्रचस्कन्द रथोत्तमात तमुद्यतगदं दृष्ट्वा सशृंग- २०५
मिव पर्वतं ७६ तावकानां भयं घोरं समपद्यत भारत एतस्मिन्नेव काले तु पाण्डवः कृष्णसारथिः ७७ आजगाम महाराज निघ्नञ्छत्रून्समन्ततः
यत्र तौ पुरुषव्याघ्रौ पितापुत्रौ महाबलौ ७८ प्राग्ज्योतिषेण संयुक्तौ भीमसेनघटोत्कचौ दृष्ट्वा च पाण्डवो भ्रातॄन्युध्यमानान्महारथः ७९ त्व-
रितो भरतश्रेष्ठ तत्रायुध्यत्किरञ्छरान् ततो दुर्योधनो राजा त्वरमाणो महारथः ८० सेनामचोदयत्क्षिप्रं रथनागाश्वसंकुलां तामापतन्तीं
सहसा कौरवाणां महाचमूं ८१ अभिदुद्राव वेगेन पाण्डवः श्वेतवाहनः कैकेयश्चाप्यताभ्युद्धे भीमसेनोपि समरे तावुभौ केशवार्जुनौ ना
८४ आश्रावयद्यथा ज्ञानमितरद्धं श्रमुत्तमं इति भीष्मपर्वणि संजय उ० ज्ञो विदुरे दृष्ट्वा गुरुः २ कुरूणां पाण्डवानां च रूपं घोरं महा-
मतिः स ततो निवारितवान्धृतराष्ट्रं जनेश्वरं ३ अस्मे च हता वीराः संग्रामे मधुसूदन निहताः कौरवैः संख्ये तथास्माभिश्च कौरवाः
४ अर्थहेतोर्नरश्रेष्ठ क्रियते कर्म कुत्सितं ५ धिगर्था मल्लकेनैवं क्रियते ज्ञातिसंक्षयः अधनस्य मृतं श्रेयो न च ज्ञातिवधाद्धनं ७
किं नु प्राप्स्यामहे कृष्ण हत्वा ज्ञातीन्समागतान् दुर्योधनापराधेन शकुनेः सौबलस्य च ८ क्षत्रियाणिधनं यांति कर्णदुर्मंत्रितेन च ९
दानीं च विजानामि सुकृतं मधुसूदन ९ कृतं राज्ञा महाबाहो याचमानं सुयोधनं राज्यार्धं पंच वा ग्रामान्नाकार्षीत्स च दुर्मतिः १० २०५
दृष्ट्वा हि क्षत्रियान्शूरान्शयानान्धरणीतले निंदामि भृशमात्मानं धिगस्तु क्षत्रजीविकां ११ अशक्तमिति मामेते ज्ञास्यंते क्षत्रिया रणे यु- राम०

प्रवंगिनित तं श्रुत्वा इ गवंत धनंजयः दुःखेन मतता धिक्छोनिः श्वसन् पन्नगोपधा १ अब्रवीत्तस्म च योद्धा जन बाहु देव मिदं वच ४ इदं नूनं महाप्राध

न१

२४

हंतुमेनं रुचितं त्वाति तिमिर्मधुसूदन १२ संचोदय हयांश्चाशु यतो गांगेय संमृधे अत्तिक्ष्ये महापारं मग्नामां समरोदधिं १३ नायं यापयितुं का
लो विधेत माधव कर्हिचित एवमुक्तस्तु पार्थेन केशवः परवीरहा १४ चोदयामास तानश्वांस्तुरगान्वातरंहसः अथ शब्दो महानासीत्तव से
न्यस्य भारत १५ मारुतोद्धूतवेगस्य सागरस्येव पर्वणि अपराह्णे महाराज संग्रामः समपद्यत १६ पर्जन्यसमनिर्घोषो भीष्मस्य सहपांडवैः
ततो राजंस्तव सुता भीमसेनमुपाद्रवन् १७ परिवार्य रणे द्रोणं वसवो वासवं यथा ततः शांतनवो भीष्मः कृपश्च रथिनां वरः १८ भगद
त्तः सुशर्मा च धनंजयमुपाद्रवन् हार्दिक्यो बाल्हिकश्चैव सात्यकिं समभिद्रुतौ १९ अंबष्ठकस्तु नृपतिरभिमन्युमवारयत् शेषास्त्वन्ये
महाराज शेषानेव महारथान् २० ततः प्रववृते युद्धं घोररूपं भयावहं भीमसेनस्ततः प्रेक्ष्य पुत्रांस्तव जनेश्वर २१ प्रजज्वाल रणे क्रु
द्धो हविषा हव्यवाडिव पुत्रास्तु तव कौंतेयं छादयांचक्रिरे शरैः २२ प्रावृषीव महाराज जलदाः पर्वतं शरैः छाद्यमानो बहुधा पुत्रैस्तव वि
शांपते २३ सृक्किणी संलिहन्वीरः शार्दूल इव दर्पितः व्यूढोरस्कं ततो भीमः पातयामास भारत २४ क्षुरेण सुतीक्ष्णेन सोऽभवद्गत
जीवितः अपरेणातु भल्लेन पीतेन निशितेन तु २५ अपातयत्कुंडलिनं सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ततः सुनिशितान्बाणान्समादाय शिलीमु
खान् २६ स संकुलरयायुक्तः पुत्रांस्ते प्राप्य मारिष प्रेषिता भीमसेनेन शरास्ते दृढधन्विना २७ अपातयंत पुत्रांस्ते रथेभ्यः सुमहारथा
न् अनाधृष्टिं कुंडभेदिं विराटं दीर्घलोचनं २८ दीर्घबाहुं सुबाहुं च तथैव कनकध्वजं प्रपेततुस्ते वीरा वै विरेजुर्भरतर्षभ २९ वसंते पुष्पशब

लाश्च्युताः संपतिताश्च तत्र प्रसुस्रुवुः शोणितं तव पुत्रा महाहवे ३० तं कालमिव संप्रेतो भीमसेनं महाबलं द्रोणस्तु समरे वीरं निर्दहंतं सुतांस्तव
३१ यथाद्रिं वारिधाराभिः समंतात्व्याकिरच्छरैः तत्राद्भुतमपश्याम कुंतीपुत्रस्य पौरुषं ३२ द्रोणेन वार्यमाणोपि निजघ्ने पुत्रांस्तु ता
न्स्तव यथा गो वृषभो वर्षं संधारयति खात्पतत् ३३ भीमस्तथा द्रोणमुक्तं शरवर्षमधारयत् अद्भुतं च महाराज तत्र चक्रे वृकोदरः
३४ यत्पुत्रांस्तव धीत्संख्ये द्रोणं चैव न्यवारयत् पुत्रेषु तव वीरेषु चिक्रीडार्जुनपूर्वजः ३५ मृगेष्विव महाराज चरन्व्याघ्रो महाबलः यथा
हि पशुमध्यस्थो द्रावयेत्पशून्वृकः ३६ वृकोदरस्तव सुतांस्तथा व्यद्रावयद्रणे गांगेयो भास्करश्चैव गौतमश्च महारथाः ३७ पांडवं सं
संयुद्धे वारयामासुरर्जुनं अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य ते बांधवांतिरथो रणे ३८ प्रवीरांस्तव सैन्येषु भीमयामास संख्ये अभिमन्युस्तदा राजन्भ
वे लोकविश्रुतं ३९ विरथं रथिनां श्रेष्ठं वारयामास सायकैः विरथो वध्यमानस्तु सौभद्रेण यशस्विना ४० अवप्लुत्य रथात्तूर्णं
संवेष्टी धनुर्धारिप अस्मिन्विक्षेप सैन्ये सौभद्रस्य महात्मनः ४१ आददे हस्यैवैव हार्दिक्यस्य महाबलः आपतंतं तु निस्त्रिंशं यु
द्धमार्गविशारदः ४२ लाघवाद्व्यंसयामास सौभद्रः परवीरहा व्यंसितं वीक्ष्य निस्त्रिंशं सौभद्रेण रणे तदा ४३ साधु साध्विति सै
न्यानां प्राणदो भूमि... ते धृष्टद्युम्नमुखाः सर्वे तव सैन्यमयोधयन् ४४ ते यथा वृकाः सर्वे पांडुसैन्यमयोधयन् तत्राक्रंदो महा
नासीत्तव तेषां च भारत ४५ निघ्नतां हृदमन्योन्यं कुर्वतां कर्म दुष्करं अन्योन्यं वीक्षिता यत्र शूराः केशाकेशि प्रमाथिनः ४६ नखदंतैरयुध्यंत मु
ष्टिभिर्जानुभिस्तथा तलैश्चैव बाणैर्निस्त्रिंशैर्बाहुभिश्च सुसंस्थितैः ४७ विवरं प्राप्य चान्योन्यमनयन्यमसादनं न्यहनच्च पिता पुत्रं पुत्रश्चापि पितरं तथा
४८ व्याकुलीकृतसर्वांगा युयुधुस्तत्र मानवाः रणे चारूणि चापानि हेमपृष्ठानि मारिष ४९ हतानामपविद्धानि कलापाश्च महाधनाः
जातरूपमयैः पुंखैराजते तेनिशिताः शराः ५० तैलधौता व्यराजंत निर्मुक्तभुजगोपमाः हस्तिदंतत्सरून्खड्गान् जातरूपपरिष्कृतान् ५१ चर्मा

श्रा ५ श्रि ३

विधांश्चापाश्चित्रहेमपरिष्कृतान् ५४ कृत्याबहुविधाकाराश्चमराल्यजनानि च नानाविधानि शस्त्राणि प्रगृह्यपतितान्नराः ५५ जीवंतइवदृश्यंते गतसत्वाम
हारथाः गदाविमथितैर्गात्रैर्मुसलैर्भिन्नमस्तकाः ५६ गजवाजिरथक्षुण्णाः शेरतेन्नपतेक्षितौ तथैवाश्वनृनागानां शरीरैर्विबभौतदा ५७ संछन्नावसुधा
राजन्पर्वतैरिवसर्वशः समरेपतितैश्चैवशक्त्यृष्टिशरतोमरैः ५८ निस्त्रिंशैः पट्टिशैः प्रासैरयस्कुंतैः परश्वधैः परिघैर्भिंडिपालैश्च शतघ्नीभिश्च मारिष ५९
शरीरैः शस्त्रनिर्भिन्नैः समास्तीर्यतमेदिनी विशब्दैरल्पशब्दैश्च शोणितौघपरिप्लुतैः ६० गतासुभिरमित्रघ्नविबभौ निचिता मही सतलत्रैः सकेयूरैर्बाहु
भिश्चंदनोक्षितैः ६१ हस्तिहस्तोपमैश्छिन्नैरूरुभिश्च तरस्विनां बद्धचूडामणिवरैः शिरोभिश्च सकुंडलैः ६२ पातितैर्ऋषभाक्षाणां बभौ भारत मेदिनी क
वचैः शोणितादिग्धैर्विप्रकीर्णैश्च कांचनैः ६३ रराजसुभृशंभूमिः शांतार्चिभिरिवानलैः विप्रविद्धैः कलापैश्च पतितैश्च शरासनैः ६४ विप्रकीर्णैः शरै
श्चैवरुक्मपुंखैः समंततः रथैश्च सर्वतो भग्नैः किंकिणीजालभूषितैः ६५ वाजिभिश्च हतैर्वीर्णैः स्रस्तजिह्वैः सशोणितैः अनुकर्षैः पताकाभिरुपासं
गैर्ध्वजैरपि ६६ प्रवीराणां महाशंखैर्विप्रकीर्णैश्च पांडुरैः स्रस्तहस्तैश्च मातंगैः शयानैर्विबभौ मही ६७ नानारूपैरलंकारैः प्रमदेवाभ्यलंकृता दंतिभिश्चाप
रैस्तत्र सप्रासैर्गाढवेदनैः ६८ करैः शब्दं विमुंचद्भिः शीकरं च मुहुर्मुहुः विबभौ तद्रणस्थानं संस्मानैरिवाचलैः ६९ नानारागैः कंबलैश्च परिस्तोमैश्चदं
तिनां वैदूर्यमणिदंडैश्च पतितैरंकुशैः शुभैः ७० घंटाभिश्च गजेंद्राणां पतिताभिः समंततः विपाटितविचित्राभिः कुथाभिरंकुशैस्तथा ७१ ग्रैवे
वेयैश्चित्ररूपैश्च रुक्मकक्षाभिरेवच यंत्रैश्चैव बहुधा छिन्नैस्तोमरैश्चापि कांचनैः ७२ अश्वानां रेणुकपिलैः रुक्मच्छन्नैरुरश्छदैः सादिनां भुजगैः छिन्नैः

श्रीराम

२

भी०
२२६

गैरिकच्छन्नैः पतितैस्तांगदैस्तथा ७३ प्रासैश्चैव विमलैः स्तीक्ष्णैर्विमलाभिस्तथर्ष्टिभिः उष्णीषैश्च तथा चित्रैर्विविधैसिद्दैः स्ततस्ततः ७४ विचित्रैर्वाणवर्षैश्च जातरूपप
रिष्कृतैः अश्वानां परिस्तोमै रंकवैर्मृदितैस्तथा ७५ नरेंद्रचूडामणिभिर्विचित्रैश्च महाधनैः छत्रैस्तथापविद्धैश्च चामरैर्व्यजनैरपि ७६ पद्मेंदुद्युतिभिश्चैव वद
नैश्चारुकुंडलैः क्लृप्तश्मश्रुभिरत्यर्थं वीराणां समलंकृतैः ७७ अपविद्धैर्महाराज सुवर्णोज्वलकुंडलैः ग्रहनक्षत्रशबला द्यौरिवासिद्वसुंधरा ७८ एवमे
ते महासेने मृदिते तत्र भारत परस्परं समाधैत्तव तेषां च संयुगे ७९ तेषु श्रांतेषु भग्नेषु मृदितेषु च भारत रात्रिः समभवत्तत्र नापश्याम ततो नुगान् ८०
ततो वहारं सैन्यानां प्रचक्रुः कुरुपांडवाः रजनीमुखे सुरौद्रे तु वर्तमाने महाभये ८१ अवहारं ततः कृत्वा सहिताः कुरुपांडवाः न्यविशंत यथाकालं गत्वा
स्वशिविरं तदा ८२ इति भी०भीष्मपर्वणि अष्टमदिवसयुद्धं समाप्तं॥ ॥संजय उवाच ततो दुर्योधनो राजा शकुनिश्चापि सौबलः दुःशासनश्च पुत्रस्ते स
तपुत्रश्च दुर्जयः १ समागम्य महाराज मंत्रं चक्रुर्विवक्षितं कथं पांडुसुताः संख्ये जेतव्याः सगणा इति २ ततो दुर्योधनो राजा सर्वांस्तानाह मंत्रिणः सूत
पुत्रं समाभाष्य सौबलं च महाबलं ३ द्रोणो भीष्मः कृपः शल्यः सोमदत्तिश्च संयुगे न पार्थान्प्रतिबाधंते न जाने तत्र कारणं ४ अवध्यमानास्ते चापि क्ष
पयंति बलं मम सोस्मि क्षीणबलः कर्ण क्षीणशस्त्रश्च संयुगे ५ निकृतः पांडवैः शूरैरवध्यैर्दैवतैरपि सोहं संशयमापन्नः प्रहरिष्ये कथं रणे ६ कर्ण
उवाच माशोच भरतश्रेष्ठ करिष्येहं प्रियं तव भीष्मः शांतनवस्तूर्णमपयातु महारणात् ७ निवृत्ते युधि गांगेये न्यस्तशस्त्रे च भारत अहं पार्थान्हनिष्या
मि सहितान्सर्वसोमकैः ८ पश्यतो युधि भीष्मस्य शपे सत्येन तेन्य पांडवेषु दयां नित्यं स हि भीष्मः करोति वै ९ अशक्तश्च रणे भीष्मो जेतुमेतान्महार

राम०
२२६

न् अभिमानीरणोभीष्मो नित्यंचापिरणप्रियः १० सकथंपांडवान्युद्धेजेष्यतेतातसंगतान् सत्वंशीघ्रमितोगत्वाभीष्मस्यशि
विरंप्रति ११ अनुमान्यगुरुंवृद्धंशस्त्रंन्यासायभारत न्यस्तशस्त्रेततोभीष्मेनिहतान्पश्यपांडवान् १२ मयैकेनरणेराजन्सहृ ८२
द्गणाबांधवान् एवमुक्तस्तुकर्णेनपुत्रोदुर्योधनस्तव १३ अब्रवीद्भ्रातरं तत्रदुःशासनमिदंवचः अनुमान्यरणे भीष्म
मेघोहंद्विपदांवरं १४ आगमिष्यततःक्षिप्रंत्वत्सकाशमरिंदम अपयातेततोभीष्मेप्रहरिष्यामिसंयुगे १५ निष्पपातततस्तू
र्णंपुत्रस्तवविशांपते सहितोभ्रातृभिःसर्वैर्देवैरिवशतक्रतुः ततस्तंनृपशार्दूलंशार्दूलसमविक्रमं आरोहयद्रथंतूर्णंभ्रा
तादुःशासनस्तव १७ अंगदीबद्धमुकुटोहस्ताभरणवान्नृप धार्तराष्ट्रोमहाराजविबभौसपथिव्रजन् १८ भंडीपुष्पनिकाशे
नपत्तनीयनिभेनच अनुलिप्तःपरार्द्धेनचंदनेनसुगंधिना १९ अरजोंबरसंवीतः सिंहखेलगतिर्नृप शुशुभेविमलार्चि
ष्मान्नभसीवदिवाकरः २० तंप्रयांतंनरव्याघ्रंभीष्मस्यशिविरंप्रति अनुजग्मुःमहेष्वासाः सर्वलोकस्यधन्विनः २१ भ्रात

भी
२१

रथ्यमहेष्वासाश्चिरशाश्ववासवं हयानन्येसमारूढागजाननन्येचभारत २२ रथैरन्येनरश्रेष्ठंपरिवव्रुः समंततः आत्तशास्त्राश्चसन्न
द्धारक्षणार्थंमहीपतेः २३ प्रादुर्बभूवुः सहिताः शक्रस्येवामरादिवि सपूज्यमानः कुरुभिः कौरवाणांमहाबलः २४ प्रययौसद
नेराजागांगेयस्ययशस्विनः आनीयमानः सततंसोदरैः परिवारितः २५ दक्षिणाद्दक्षिणाः कालेसंहृष्टस्तभुजंतदा हस्तिह
स्तोपमंशैक्यंसर्वशत्रुनिवर्हणं २६ प्रगृह्णन्नंजलीन्नृणामुद्यतान्सर्वतोदिशः शुश्रावमधुरावाचोनानादेशनिवासिनां २७
संस्तूयमानः सूतैश्चमागधैश्चमहायशाः पूजयानश्चतान्सर्वान्सर्वलोकेश्वरेश्वरः २८ प्रदीपैः कांचनैस्तत्रगंधतैलावसेचितैः
परिवव्रुर्महात्मानः प्रज्वलद्भिः समंततः २९ स तैः परिवृतोराजाप्रदीपैः कांचनैर्ज्वलन् शुशुभेचंद्रमायुक्तोदीप्तैरिवमहाग्र
हैः ३० कांचनोष्णीषिणस्तत्रवेत्रझर्झरपाणयः प्रोत्सारयंतः शनकैस्तंजनंसर्वतोदिशं ३१ संप्राप्यततोराजाभीष्मस्य
सदनंशुभं अवतीर्यहयाच्चापिभीष्मंप्राप्यजनेश्वरः ३२ अभिवाद्यततोभीष्मंनिषण्णः परमात्मने कांचनेसर्वतोभद्रेस्पर्द्ध्या

राम०
२१

स्त्वरणसंहते ३३ उवाचप्रांजलिर्भीष्मंवाष्पकंठोश्रुलोचनः त्वांवयंहिसमाश्रित्यसंयुगेशत्रुसूदन ३४ उत्सहेमरणेजेतुंसेंद्रानपिसु
रासुरान् किंतुपांडुसुतान्वीरान्ससहृद्गणबांधवान् ३५ तस्मादर्हसिगांगेयकृपांकर्तुंमयिप्रभो जहिपांडुसुतान्वीरान्महेंद्र
वदानवान् ३६ अहंसर्वान्महाराजनिहनिष्यामिसोमकान् पंचालान्केकयैःसार्द्धंकरूषांश्चेतिभारत ३७ त्वद्वचःसत्यमेवा ३
स्तुजहिपार्थान्समागतान् सोमकांश्चमहेष्वासान्सत्यवाग्भवभारत ३८ दययायदिवाराजन्द्वेष्यभावान्ममप्रभो मंदभाग्य
तयावापिममरक्षसिपांडवान् ३९ अनुजानीहिसमरेकर्णमाहवशोभिनं सजेष्यतिरणेपार्थान्ससुहृद्गणबांधवान् ४०
सएवमुक्त्वानृपतिःपुत्रोदुर्योधनस्तव नोवाचवचनंकिंचिद्भीष्मंसत्यपराक्रमं ४१ इतिभीष्मपर्वणि॥ ॥संजयउ० वाक्
शल्यैस्तवपुत्रेणसोतिविद्धोमहामनाः दुःखेनमहताविष्टोनोवाचप्रियमण्वपि १ सध्यात्वासुचिरंकालंदुःखरोषसमन्वि
तः श्वासमानोयथानागःप्रणुन्नोवाक्शलाकया २ उद्वृत्यचक्षुषीकोपान्निर्दहन्निवभारत सदेवासुरगंधर्वलोकंलोक
विदांवरः ३ अब्रवीत्तवपुत्रंससामपूर्वमिदंवचः किंत्वंदुर्योधनैवंमांवाक्शल्यैरपकृंतसि ४ घटमानंयथाशक्तिकुर्वाणंच
तवप्रियं जुह्वानंसमरेप्राणांस्तवैवप्रियकाम्यया ५ यदातुपांडवःशूरःखांडवेग्निमतर्पयत् पराजित्यरणेशक्रंपर्याप्तंतन्नि

पदवत्यां महता बाहुर्मध्ये वै हंति मौजसा अमोघ पत्या रुक्तः पर्याप्तं तन्निदर्शनम् ६ । १२४

सर्वेषु १ स २

भी० २२८ दर्शनं ७ एवमाशीविषं मोदरेषु नवर्षभो सूतपुत्रेच राधेये पर्याप्तं तन्निदर्शनं ८ यच्चनं संहितान्सर्वान्विराटनगरे तदा एक एव समुद्यातः प
र्याप्तं तन्निदर्शनं ९ द्रोणं च युधि संरब्धं मांष निर्जित्य संयुगे वासांसि समादत्त पर्याप्तं तन्निदर्शनं १० यथा द्रौणिं महेष्वासं शारद्व
तमथापि च गोग्रहे जितवान्पूर्वं पर्याप्तं तन्निदर्शनं ११ विजित्य च पटाकर्णं सदा पुरुषमानिनं उत्तरायै ददौ वस्त्रं पर्याप्तं तन्निदर्शनं
१२ निवातकवचान्युद्धे वासवेनापि दुर्जयान् जितवान्समरे पार्थः पर्याप्तं तन्निदर्शनं १३ को हि शक्तो रणे जेतुं पांडवं रभसं तदा त्वं तु मोहा
न्न जानीषे वाच्यावाच्यं सुयोधन १४ मुमूर्षुर्हि नरः सर्वान्वृक्षान्पश्यति कांचनान् तथा त्वमपि गांधारे विपरीतानि पश्यसि १५ स्व
यं वैरं महत्कृत्वा पांडवैः सह संजयैः युध्यस्व ताने घरणे पश्यामं पुरुषो भव १६ अहं त्वसोमकान्सर्वान्पांचालांश्च समागतान् निहनि
ष्ये नरव्याघ्र वर्जयित्वा शिखंडिनं १७ तैर्वाहं निहतः संख्ये गमिष्ये यमसादनं तान्वा निहत्य समरे प्रीतिं दास्याम्यहं तव १८ पूर्वं हि
स्त्री समुत्पन्ना शिखंडी राजवेश्मनि वरदानात्पुमान्जातः सैषा वै स्त्री शिखंडिनी १९ तमहं न हनिष्यामि प्राणत्यागेपि भारत यो
सौ प्राङ्निर्मिता धात्रा सैषा वै स्त्री शिखंडिनी २० सुखं स्वपिहि गांधारे श्वोस्मि कर्ता महारणं यं जनाः कथयिष्यंति यावत्स्थास्यति
मेदिनी २१ एवमुक्तस्तव सुतो निर्जगाम जनेश्वरः अभिवाद्य गुरुं मूर्ध्ना प्रययौ स्वं निवेशनं २२ आगम्य तु ततो राजा विसृज्य च महाजन राम० २२८

सर्वध्यानु १

ने। प्रविवेशनततस्तूर्णंक्षयंकरः २३ प्रविष्टः सनिशांतांचगमयामासपार्थिवः प्रभातायांचशर्वर्यांप्रातरुत्थायतान्नृपः २४ राज्ञः समा
ज्ञापयतसेनांयोत्स्यतेतिह अद्यभीष्मोरणेक्रुद्धोनिहनिष्यतिसोमकान् २५ दुर्योधनस्ततछ्रुत्वाराज्ञोविलपितंबहु मन्यमानः स
तेराजन्प्रत्यादेशमिवात्मना २६ निर्वेदंपरमंगत्वाविनिंद्यपरवाच्यतां दीर्घंदध्यौशांतनवोयोद्धुकामोर्जुनंरणे २७ इंगितेनततज्ञा
त्वागांगेयेनविचिंतितं दुर्योधनमहाराजदुःशासनमचोदयत् दुःशासनरथास्तूर्णंयुज्यंतांभीष्मरक्षिणः द्वाविंशतिमनीकानि
सर्वाण्येवाभिचोदय २९ इदंहिसमनुप्राप्तंवर्षपूगाभिचिंतितं पांडवानांससैन्यानांवधोराज्यस्यचागमः ३० तत्रकार्यतमंमन्येभीष्म
स्यै सैवाभिरक्षणं सनोगुप्तः सहायः स्याद्धन्यात्पार्थांश्चसंयुगे ३१ अब्रवीद्धिविशुद्धात्मानाहंहन्यांशिखंडिनं स्त्रीपूर्वकोह्यसौराजंस्त
स्माद्वर्ज्योमयारणे ३२ लोकस्तद्वेदयदहंपितुः प्रियचिकीर्षया राज्यंस्फीतंमहाबाहोस्त्रियश्चत्यक्तवान्पुरा ३३ नैवचाहंस्त्रियंजा
तुनस्त्रीपूर्वंकथंचन हन्यांयुधिनरश्रेष्ठसत्यमेतद्ब्रवीमिते ३४ अयंस्त्रीपूर्वकोराजन्शिखंडीयदितेश्रुतः उद्योगेकथितंयत्तत्त
थाजाताशिखंडिनी ३५ कन्याभूत्वापुमान्जातः सचमांयोधयिष्यति तस्माहंप्रमुखेबाणान्नमुंचेयंकथंचन ३६ युद्धेहिक्षत्रि
यास्तातपांडवानांजयैषिणः सर्वानन्यान्निहनिष्यामिसंप्राप्तान्रणमूर्धनि ३७ एवंमांभरतश्रेष्ठगांगेयः प्राहशास्त्रवित् तत्र
सर्वात्मनामन्येगांगेयस्येवपालनं ३८ अहन्यमानंहिवृकोहन्यात्सिंहंमहाहवे मावृकेणेवगांगेयंघातयेमशिखंडिना ३९

माद्रलः शकुनिः शल्यः कृपो द्रोणो विविंशतिः यत्तारक्षंतगांगेयंतस्मिनशुभेध्रुवोजयः ४० एतछ्रुत्वाततेसर्वेदुर्योधनवचस्तदाः सर्वेतो
रथवंशेनगांगेयंपर्याक्षयप्रमुदा ४१ कंपयंतोभुवंघांवक्षोभयंतश्चपांडवान् तेरथैःसप्तसंयुक्तैर्हंतिभिश्चमहारथाः ४२ परिवार्यर
णेभीष्मंदंशिताः समवस्थिताः यथादेवासुरेयुद्धेत्रिदशावज्रधारिणं ४३ सर्वेतेस्मव्यतिष्ठंतरक्षंतस्तंमहारथं सर्वपंचकंयुधामन्यु
रुत्तमौजाश्चदक्षिणं ४४ गोप्तारावर्जुनस्यैतावर्जुनोपिशिखंडिनः रक्ष्यमाणःसपार्थेनतथास्माभिर्विवर्जितः ४५ यथाभीष्मंवनो
हन्यात्दुःशासनतथाकुरु भ्रातस्तद्वचनंश्रुत्वापुत्रोदुःशासनस्तव ४६ भीष्मंप्रमुखतःकृत्वाप्रययौसहसेनया भीष्मंतुरथवंशे
नदृष्ट्वासमभिसंहते ४७ अर्जुनोरथिनांश्रेष्ठोधृष्टद्युम्नमुवाचह शिखंडिनंनरव्याघ्रंभीष्मस्यप्रमुखेनय ४८ स्थापयस्वाद्यपांचाल्य
तस्यगोप्ताहमित्युत इतिभीष्मपर्वणि ॥ ॥संजयउ० ततः शांतनवोभीष्मोनिर्ययौसहसेनया व्यूहंचाव्यूहतमहत्सर्वतोभद्रमात्म
ना १ कृपश्चकृतवर्माचशैव्यश्चैवमहारथः शकुनिःसैंधवश्चैवकांबोजश्चसुदक्षिणः २ भीष्मेणासहिताः सर्वेपुत्रैश्चतवभारतः
अग्रतः सर्वसैन्यानांव्यूहस्यप्रमुखेस्थिताः ३ द्रोणोभूरिश्रवाःशल्योभगदत्तश्चमारिष दक्षिणांपक्षमाश्रित्यस्थिताव्यूह
स्यदंशिताः ४ अश्वत्थामासोमदत्तश्चावंत्यौचमहारथौ महत्यासेनयायुक्तावामंपक्षमपालयन् ५ दुर्योधनोमहाराजत्रिगर्तैः
सर्वतोवृतः व्यूहमध्येस्थितोराजन्पांडवान्प्रतिभारत ६ अलंबुषोरथश्रेष्ठःश्रुतायुश्चमहारथः पृष्ठतः सर्वसैन्यानांस्थितौव्यूहस्यदं

शितौ ७ एवंचतेतदाव्यूहंकृत्वाभारततावकाः सन्नद्धाः समदृश्यंततपार्थंतस्याग्रे यः ८ ततोयुधिष्ठिरोराजाभीमसेनश्चपांडवः नकुलः सहदेवश्चमा
द्रीपुत्रावुभावपि ९ अग्रतः सर्वसैन्यानांस्थिताव्यूहस्यदंशिताः १० धृष्टद्युम्नोविराटश्चसात्यकिश्चमहारथः स्थिताः सैन्येनमहतापरानीकविनाश
नाः ११ शिखंडीविजयश्चैवराक्षसश्चघटोत्कचः चेकितानोमहाबाहुःकुंतीभोजश्चवीर्यवान् १२ स्थितारणेमहाराजमहत्यासेनयावृताः अभिम
न्युर्महेष्वासोद्रुपदश्चमहाबलः १३ कैकेयाभ्रातरश्चैवस्थितायुद्धायदंशिताः एवंतेपिमहाव्यूहंप्रतिव्यूह्यसुदुर्जयं १४ पांडवाःसमरेशूराः स्थितायुद्धायदं
शिताः तावकास्तुरणेयत्ताः सहसेनानराधिपाः १५ अभ्ययुःपुरतःपार्थाभीष्मंकृत्वाग्रतोनृप तथैवपांडवाराजन्भीमसेनपुरोगमाः १६ भीष्मंयोद्धुम
भिप्रेप्सुः संग्रामेविजयैषिणः क्ष्वेडाः किलकिलाशब्दाः क्रकचागोविषाणिकाः १७ भेरीमृदंगपणवान्नादयंतश्चकुंजरान् पांडवाश्चाप्यवर्त्तंतनदंतो
भैरवान्रवान् १८ भेरीमृदंगशंखानांदुंदुभीनांचनिःस्वनैः उत्कृष्टसिंहनादैश्चवल्गितैश्चपृथग्विधैः १९ वयंप्रतिनदंतस्तानगच्छामसमन्विताः सह
सैवाभिसंक्रुद्धास्तदासीत्तुमुलंमहत् २० ततोन्योन्यंप्रधावंतःसंप्रहारंप्रचक्रिरे ततःशब्देनमहताप्रचकंपेवसुंधरा २१ पक्षिणश्चमहाघोरंव्याहरंतोवि
बभ्रमुः सरश्मिरुदितःसूर्योनिष्प्रभःसमपद्यत ववुश्चवातास्तुमुलाःशंसंतःसुमहद्भयम घोराश्चघोरनिर्ह्रादाःशिवास्तत्रववाशिरे २३ वेदयंत्यो
महाराजमहद्वैशसमागतं दिशःप्रज्वलिताराजन्पांसुवर्षंपपातच २४ रुधिरेणसमुन्मिश्रमस्थिवर्षंतथैवच रुदतांवाहनानांचनेत्रेभ्यःप्रापतज्ज
लं २५ सुस्रुवुश्चशकृन्मूत्रंप्रध्यायंतोविशांपते अंतर्हितामहानादाःश्रूयंतेभरतर्षभ २६ रक्षसांपुरुषादानांनदतांभैरवान्रवान् संपतंतश्चदृश्यं
तेगोमायुबकवायसाः २७ श्वानश्चविविधैर्नादैर्वाशंतस्तत्रमारिष ज्वलिताश्चमहोल्कावैसमाहत्यदिवाकरं २८ निपेतुःसहसाभूमौवेदयंत्योमहद्भयं
महांत्यनीकानिमहासमुच्छ्रयेततस्तयोःपांडवधार्त्तराष्ट्रयोः २९ प्रकंपितेशंखमृदंगनिःस्वनैः प्रकंपितानीववनानिवायुना नरेंद्रनागाश्वसमाकुला
नामभ्यायतीनामशिवेमुहूर्ते ३० बभूवघोषस्तुमुलश्चमूनांवातोद्धुतानामिवसागराणां इतिभीष्मपर्वणि संजयउवाच अभिमन्युरथोदारःपिशं

धै ३

म३

भी० प्र० गैरिकारंगांत्तमैः अभिदुद्रावतेजस्वी दुर्योधनबलंमहत् १ विकिरंछरवर्षाणि वारिधारा इवांबुदः नशेकुः समरेक्रुद्धंसौभद्रमरीसूदनं २ शस्त्रौघिणं गाहमानं सेनासा
२० गरमक्षयं निवारयितुमप्याजौ त्वदीयाः कुरुनंदन ३ तेनमुक्तारणेराजंछराः शत्रुनिवर्हणाः क्षत्रियाननयंछूरान्प्रेतराजनिवेशनं ४ यमदंडोपमान्घोरान्ज्व
लिताशीविषोपमान् सौभद्रः समरेक्रुद्धः प्रेषयामास सायकान् ५ सरथान्रथिनस्तूर्णं हयांश्चैवससादिनः गजारोहांश्चसगजान्दारयामास फाल्गुनिः ६
तस्यतत्कुर्वतः कर्ममहत्संख्येमहीभृतः पूजयांचक्रिरे हृष्टाः प्रशशंसुश्च फाल्गुनिं ७ तान्यनीकानि सौभद्रोद्रावयामास भारत तूलराशीनिवाकाशेमा
तः सर्वतोदिशं ८ तेनविद्राव्यमाणानि तवसैन्यानिभारते त्रातारंनाध्यगच्छंत पंकेमग्नाइवद्विपाः ९ विद्राव्यसर्वसैन्यानि तावकानिनरोत्तम अभिमन्युः
स्थितोराजन्विधूमोग्निरिवज्वलन् १० नचैनंतावकाराजन्विषेहुररिघातिनं प्रदीप्तंपावकंयद्वत्पतंगाः कालचोदिताः ११ प्रहरन्सर्वशत्रुभ्यः पांडवानां
महारथः अदृश्यतमहेष्वासः सवज्रइववासवः १२ हेमपृष्ठंधनुश्चास्यददृशे विचरद्दिशः तोयदेषुयथाराजन्भ्राजमानाशतह्रदा १३ शराश्चनिशिताः पी
तानिश्चरंतिस्मसंयुगे वनात्फुल्लद्रुमाद्राजन्भ्रमराणामिवव्रजाः १४ तथैवचरतस्तस्य सौभद्रस्यमहात्मनः रथेनकांचनांगेनददृशुर्नांतरंजनाः १५ मो
हयित्वाकृपंद्रोणंद्रौणिंचसबृहद्बलं सैंधवंचमहेष्वासोव्यचरल्लघुसुष्ठुच १६ मंडलीकृतमेवास्यधनुः पश्याम भारत सूर्यमंडलसंकाशंदहतस्तववा
हिनीं १७ तंदृष्ट्वाक्षत्रियाः शूराः प्रतपंतंतरस्विनं द्विफाल्गुनमिमंलोकंमेनिरेतस्यकर्मभिः १८ तेनार्दितामहाराजभारतीसामहाचमूः बभ्रामतत्र
तत्रैवयोषिन्मदवशादिव १९ द्रावयित्वामहासैन्यंकंपयित्वामहारथान् नंदयामाससुहृदोमयंजित्वेववासवः २० तेनविद्राव्यमाणानितवसैन्या
निसंयुगे चक्रुरार्तस्वरंघोरंपर्जन्यनिनदोपमं २१ तंश्रुत्वानिनदंघोरंतवसैन्यस्यभारत मारुतोद्धूतवेगस्यसमुद्रस्येवपर्वणि २२ दुर्योधनस्तदाराजन्ना
र्ष्यशृंगमभाषत एषकार्ष्णिर्महाबाहोद्वितीयइवफाल्गुनः २३ चमूंद्रावयतेक्रोधाद्वृत्रोदेवचमूमिव तंनचान्यंप्रपश्यामिसंयुगेभेषजंमहत् २४
ऋतेत्वांराक्षसश्रेष्ठसर्वविद्यासुपारगं सगत्वात्वरितंवीरंजहिसौभद्रमाहवे २५ वयंपार्थंहनिष्यामोभीष्मद्रोणपुरोगमाः सएवमुक्तोबलवान्राक्षसें राम०
२८०

लि: ४

रुः प्रतापवान् २६ उभयोः समरे तस्मिंस्तव पुत्रस्य शासनात् नर्दमानो महानादो प्रावृषीव वलाहकः २७ तस्य शब्देन महता पांडवानां वलं महत् प्रचलत्सर्वतो राजन्वा
तेनोद्धूत इवार्णवः २८ वहवश्च महाराज तस्य नादेन भीषिताः प्रियान्प्राणान्परित्यज्य निपेतुर्धरणीतले २९ कार्ष्णिश्चापि मुदा युक्तः प्रगृह्य सशरं धनुः नृत्य
न्निव रथोपस्थे तद्रक्षः समुपाद्रवत् ३० ततः स राक्षसः क्रुद्धः संप्राप्यैवार्जुनिं रणे नातिदूरे स्थितां तस्य द्रावयामास वै चमूं ३१ तां वध्यमानां च तथा पां
डवानां महाचमूं प्रत्युद्ययौ रणे रक्षो देवसेनां यथा वलः ३२ विमर्दः स महानासीत्तस्य सैन्यस्य मारिष रक्षसा घोररूपेण वध्यमानस्य संयुगे ३३ ततः शरसह
स्रैस्तां पांडवानां महाचमूं अद्रावयद्रणे रक्षो दर्शयन्स्वपराक्रमं ३४ सा वध्यमाना च तथा पांडवानामनीकिनी रक्षसा घोररूपेण प्रदुद्राव रणे भयात् ३५ प्र
मथ्य च रणे तां पद्मिनीं वारणो यथा ततोऽभिदुद्राव रणे द्रौपदेयान्महावलान् ३६ ते तु क्रुद्धा महेष्वासा द्रौपदेयाः प्रहारिणः राक्षसं दुद्रुवुः संख्ये ग्रहाः
पंच रविं यथा ३७ वीर्यवद्भिस्ततस्तैस्तु पीडितो राक्षसोत्तमः यथा युगक्षये घोरे चंद्रमाः पंचभिर्ग्रहैः ३८ प्रतिविंध्यस्ततो रक्षो विभेद निशितैः शरैः सर्व
पारशवैस्तूर्णैरकुंठाग्रैर्महावलैः ३९ स तैर्भिन्नतनुत्राणः शुशुभे राक्षसोत्तमः मरीचिभिरिवार्कस्य संस्यूतो जलदो महान् ४० विशक्तैः स शरैश्चापि तप
नीयपरिच्छदैः आर्श्यशृंगिर्वभौ राजन्दीप्तशृंग इवाचलः ४१ ततस्ते भ्रातरः पंच राक्षसेंद्रं महाहवे विव्यधुर्निशितैर्वाणैस्तपनीयविभूषितैः ४२ स निर्भि
न्नः शरैर्घोरैर्भुजगैः कोपितैरिव अलंवुषो भृशं राजन्नागेंद्र इव चुक्रुधे ४३ सोऽतिविद्धो महाराज मुहूर्तमथ मारिष प्रविवेश तमो दीर्घं पीडितस्तैर्महारथैः ४४
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां क्रोधेन द्विगुणीकृतः चिच्छेद सायकांस्तेषां ध्वजांश्चैव धनूंषि च ४५ एकैकं पंचभिर्वाणैराजघान स्मयन्निव अलंवुषो रथोपस्थे नृत्य
न्निव महारथः ४६ त्वरमाणः सुसंरब्धो हयांस्तेषां महात्मनां जघान राक्षसः क्रुद्धः सारथींश्च महावलः ४७ विभेद च सुसंरब्धः पुनश्चैनान्सुसंशितैः श
रैर्बहुविधाकारैः शतशोऽथ सहस्रशः ४८ विरथांश्च महेष्वासान्कृत्वा तत्र स राक्षसः अभिदुद्राव वेगेन हंतुकामो निशाचरः ४९ तानर्दितान्रणे ते
न राक्षसेन दुरात्मना दृष्ट्वार्जुनिस्ततः संख्ये राक्षसं समुपाद्रवत् ५० तयोः समभवद्युद्धं वृत्रवासवयोरिव ददृशुस्तावकाः सर्वे पांडवाश्च महारथाः

५१ तौ समेतौ महायुद्धे क्रोधदीप्तौ परस्परं महाबलौ महाराज क्रोधसंरक्तलोचनौ ५२ परस्परमवेक्षेतां कालानलसमौ युधि तयोः समागमो घोरो बभूव कटुकोदयः ५३
यथा देवासुरे युद्धे शक्रशंबरयोः पुरा इति भीष्मपर्वणि ॥ ॥धृतराष्ट्र उ० आर्जुनिं समरे शूरं विनिघ्नंतं महारथान् अलंबुषः कथं युद्धे प्रत्ययुध्यत भारत १
आर्ष्यशृंगिं कथं चैव सौभद्रः परवीरहा तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन यथा वृत्तं स्म संयुगे २ धनंजयश्च किं चक्रे मम सैन्येषु संयुगे भीमो वा रथिनां श्रेष्ठो राक्षसो वा घ
टोत्कचः ३ नकुलः सहदेवो वा सात्यकिर्वा महारथः एतदाचक्ष्व मे सत्यं कुशलो ह्यसि संजय ४ संजय उवाच हंत तेऽहं प्रवक्ष्यामि संग्रामं लोमहर्षणं यथा
५ सोभद्रस्य भूद्राक्षसेंद्रस्य च मारिष ५ अर्जुनश्च यथा संख्ये भीमसेनश्च पांडवः नकुलः सहदेवश्च रणे चक्रुः पराक्रमं ६ तथैव तावकाः सर्वे भीष्मद्रोणमुखा रणे अ
द्भुतानि विचित्राणि चक्रुः कर्माण्यभीतवत् ७ अलंबुषस्तु समरे अभिमन्युं महारथं विनद्य सुमहानादं तर्जयित्वा मुहुर्मुहुः ८ अभिदुद्राव वेगेन तिष्ठ तिष्ठ २
तिचाब्रवीत् अभिमन्युश्च वेगेन सिंहवद्विनदन्मुहुः ९ आर्ष्यशृंगिं महेष्वासं पितुरत्यंतवैरिणं ततः समीयतुः संख्ये त्वरितौ नरराक्षसौ १० रथाभ्यां र
थिनां श्रेष्ठौ यथा वै देवदानवौ मायावी राक्षसश्रेष्ठो दिव्यास्त्रज्ञश्च फाल्गुनिः ११ ततः कार्ष्णिर्महाराज निशितैः सायकैस्त्रिभिः आर्ष्यशृंगिं रणे विध्वा प
विव्याध पंचभिः १२ अलंबुषोपि संक्रुद्धः कार्ष्णिं नवभिराशुगैः हृदि विव्याध वेगेन तोत्रैरिव महाद्विपं १३ ततः शरसहस्रेण क्षिप्रकारी निशाचरः अ न
र्जुनस्य सुतं संख्ये पीडयामास भारत १४ अभिमन्युस्ततः क्रुद्धो नवभिर्नतपर्वभिः विभेद निशितैर्बाणै राक्षसेंद्रं महोरसि १५ ते तस्य विविशुस्तूर्णं
कायं निर्भिद्य मर्मणि स तैर्विभिन्नसर्वांगः शुशुभे राक्षसोत्तमः १६ पुष्पितैः किंशुकै राजन्संस्तीर्ण इव पर्वतः संधारयानस्तु शरान्हेमपुंखान्महाबलः
१७ विबभौ राक्षसः श्रेष्ठः सज्वाल इव पर्वतः ततः क्रुद्धो महाराज आर्ष्यशृंगिरमर्षणः १८ महेंद्रप्रतिमं कार्ष्णिं छादयामास पत्रिभिः तेन ते विशिखा मुक्ता
यमदंडोपमाः शिताः १९ अभिमन्युं विनिर्भिद्य प्रविशंत धरातलं तथैवार्जुनिना मुक्ताः शराः कनकभूषणाः २० अलंबुषं विनिर्भिद्य प्रविशंत धरातलं
सौभद्रस्तु रणे रक्षः शरैः सन्नतपर्वभिः २१ चक्रे विमुखमासाद्य मयं शक्र इवाहवे विमुखं च रणे रक्षो वध्यमानं रणेऽरिणा २२ प्रादुश्चक्रे महामायां ताम

सीपरतापनः ततस्तेतमसासर्वैहृताश्चासन्महीपते २४ नाभिमन्युमपश्यंतनैवस्वान्नपरान्रणे अभिमन्युस्ततदृष्ट्वाघोरंरूपंमहत्तमः २४ प्रादुश्चक्रेस्त्रम
त्युग्रंभास्करंकुरुनंदनः ततःप्रकाशमभवज्जगत्सर्वंमहीपते २५ तांश्चाभिजघ्निवान्मायांराक्षसस्यदुरात्मनः संक्रुद्धश्चमहावीर्योराक्षसेंद्रंनरोत्तमः
२६ छादयामाससमरेशरैः सन्नतपर्वभिः बह्वीस्तथान्यामायाश्चप्रयुक्तास्तेनरक्षसा २७ सर्वास्त्रविदमेयात्मावारयामासफाल्गुनिः हतमायंततोर
क्षोवध्यमानंचसायकैः २८ रथंतत्रैवसंत्यज्यप्राद्रवन्महतोभयात् तस्मिन्विनिर्जितेतूर्णंकूटयोधिनिराक्षसे २९ आर्जुनिः समरेसैन्यंतावकंसमम
र्दह मदांधगंधनागेंद्रः सपद्मांपद्मिनीमिव ३० ततः शांतनवोभीष्मःसैन्यंदृष्ट्वाभिविद्रुतं महताशरवर्षेणसौभद्रंपर्यवारयत ३१ कोष्टीकृत्यचतंवीरं
धार्तराष्ट्रामहारथाः एकंतुबहवोयुद्धेततक्षुः सायकैर्दृढं ३२ सतेषांरथिनांवीरःपितुस्तुल्यपराक्रमः सदृशोवासुदेवस्यविक्रमेणबलेनच ३३ उभयोःस
दृशंकर्मसपितुर्मातुलस्यच रणेबहुविधंचक्रेसर्वशस्त्रभृतांवरः ३४ ततोधनंजयोविघ्नंविनिघ्नंस्तवसैनिकान् आससादरणेभीष्मंपुत्रप्रेप्सुरमर्षणः ३५ त
थैवसमरेवीरःपितादेवव्रतस्तव आससादरणेपार्थंस्वर्भानुरिवभास्करं ३६ ततः सरथनागाश्वाः पुत्रास्तवजनेश्वरं परिवव्रुरणेभीष्मंजुगुपुश्चसमंततः ३७ तथैव
पांडवाराजन्परिवार्यधनंजयं रणायमहतेयुक्ताद्दंशिताभरतर्षभ ३८ शारद्वतस्ततोराजन्भीष्मस्यप्रमुखेस्थितं अर्जुनं पंचविंशत्यासायकानांसमाचि
नोत ३९ प्रत्युद्गम्याथविव्याधसात्यकिस्तंशितैः शरैः पांडवप्रियकामार्थंशार्दूलइवकुंजरं ४० गौतमोपित्वरायुक्तोमाधवंनवभिः शरैः हृदिविव्याधसं
क्रुद्धः कंकपत्रपरिच्छदैः ४१ शैनेयोपिततः क्रुद्धश्चापमानम्यवेगवान् गौतमांतकरंतूर्णंसमाधत्तशिलीमुखं ४२ तमापतंतंवेगेनशक्राशनिसमद्युतिं द्वि
धाचिच्छेदसंक्रुद्धोद्रौणिः परमकोपनः ४३ समुत्सृज्याथशैनेयोगौतमंरथिनांवरः अभ्यद्रवद्रणेद्रौणिंराहुः खेशशिनंयथा ४४ तस्यद्रोणसुतश्चापंद्विधाचिच्छे
दभारत अथैनंछिन्नधन्वानंताडयामाससायकैः ४५ सोन्यत्कार्मुकमादायशत्रुघ्नंभारसाधनं द्रौणिंषष्ट्यामहाराजबाह्वोरुरसिचार्पयत ४६ सविद्धोव्य
थितश्चैवमुहूर्तंकश्मलायुतः निषसादरथोपस्थेध्वजयष्टिंसमाश्रितः ४७ प्रतिलभ्यततः संज्ञांद्रोणपुत्रः प्रतापवान् वार्ष्णेयंसमर्पयत ४८ शैनेयंसमु

ने३

समरेक्रुद्धोनाराचेन १४

मि०
६२

निमिषप्रविशद्दूरणीतलं वसंतकालेबलवान्बिलं सर्पशिशुर्यथा ४९ अथापरेणभल्लेनमाधवस्यध्वजोत्तमं चिच्छेदसमरेद्रौणिःसिंहनादंमुमोचह ५० पुनश्चैनंशरै
[illegible]धीरिच्छादयामासभारत निरंधांतेमहाराजयथामेघोदिवाकरं ५१ सात्यकोपिमहाराजशरजालंनिहत्यतत् द्रौणिमभ्यकिरत्तूर्णंशरजालैरनेकधा ५२ ता
पयामासचद्रौणिंशैनेयःपरवीरहा विमुक्तोमेघजालेनयथैवतपनस्तथा ५३ शराणांचसहस्रेणपुनरेवसमुद्यतः सात्यकिश्छादयामासननादचमहाबलः २४
हृष्ट्वापुत्रंचतंग्रस्तंराहुणेवनिशाकरं अभ्यद्रवतशैनेयंभारद्वाजःप्रतापवान् ५५ विव्याधचसतीक्ष्णेनपृषत्केनमहामृधे परीप्सन्स्वसुतंराजन्वार्ष्णेयेनाभिपीडि
तं ५६ सात्यकिस्तुरणेहित्वागुरुपुत्रंमहारथं द्रोणंविव्याधविंशत्यासर्वपारशवैःशरैः ५७ तदंतरममेयात्माकौंतेयःशत्रुतापनः अभ्यद्रवद्रणेक्रुद्धोद्रोणंप्रति
महारथः ५८ ततोद्रोणश्चपार्थश्चसमेयातांमहामृधे यथाबुधश्चशुक्रश्चमहाराजनभस्तले ५९ इतिभीष्मपर्वणि॥ ॥धृतराष्ट्रउ० कथंद्रोणोमहेष्वासः
पांडवश्चधनंजयः समीयतूरणेयत्तौतावुभौपुरुषर्षभौ १ प्रियोहिपांडवोनित्यंभारद्वाजस्यधीमतः आचार्यश्चरणेनित्यंप्रियःपार्थस्यसंजय २ तावुभौर
थिनौसंख्येहृष्टौसिंहाविवोत्कटौ कथंसमीयतुर्यत्तौभारद्वाजधनंजयौ ३ संजयउवाच नद्रोणःसमरेपार्थंजानीतेप्रियमात्मनः क्षत्रधर्मंपुरस्कृत्यपार्थो
वागुरुमाहवे ४ नक्षत्रियारणेराजन्वर्जयंतिपरस्परं निर्मर्यादंहियुध्यंतेपितृभिर्भ्रातृभिःसह ५ रणेभारतपार्थेनद्रोणोविद्धस्त्रिभिःशरैः नाचिंतयच्चतान्बा
णान्पार्थचापच्युतान्युधि ६ शरवृष्ट्यापुनःपार्थश्छादयामासतंरणे प्रजज्वालचरोषेणगहनेग्निरिवोर्जितः ७ ततोर्जुनंरणेद्रोणःशरैःसन्नतपर्वभिः
छादयामासराजेंद्रनचिरादेवभारत ८ ततोदुर्योधनोराजासुशर्माणमचोदयत् द्रोणस्यसमरेराजन्पार्ष्णीग्रहणकारणात् ९ त्रिगर्तराडपिक्रुद्धोभृशमा
[illegible]यच्चकार्मुकं छादयामाससमरेपार्थंबाणैरयोमुखैः १० ताभ्यांमुक्ताःशराराजन्नंतरिक्षेविरेजिरे हंसाइवमहाराजशरत्काले
नभस्तले ११ तेशराःप्राप्यकौंतेयंसमंताद्विविशुःप्रभो फलभारनतंयद्वत्स्वादुवृक्षंविहंगमाः १२ अर्जुनस्तुरणेनादंविनद्यरथिनांवरः त्रिगर्तराजंसमरे

सपत्रैर्विशिखैर्घोरैः १३ ते वध्यमानाः पार्थेन कालेनेव युगक्षये पार्थमेवाभ्यवर्त्तन्त मरणे कृतनिश्चयाः ४ मुमुचुः शरवृष्टिं च पांडवस्य रथं प्रति स वृष्टिं
ततस्तां तु शरौघैः समंततः १५ प्रतिजग्राह राजेंद्र तोयवृष्टिमिवाचलः तत्राद्भुतमपश्याम बीभत्सोर्हस्तलाघवं १६ विमुक्तां बहुभिर्योधैः शस्त्रवृष्टिं
दुरासदं यदेको वारयामास मारुतोभ्रगणानिव १७ कर्मणा तेन पार्थस्य तुतुषुर्देवदानवाः अथ क्रुद्धो रणे पार्थस्त्रिगर्त्तान्प्रति भारत १८ मुमो
चास्त्रं महाराज वायव्यं पृतनामुखे प्रादुरासीत्ततो वायुः क्षोभयाणो नभस्तलं १९ पातयन्वै तरुगणान्विनिघ्नंश्चैव सैनिकान् ततो द्रोणोभिवीक्ष्यै
व वायव्यास्त्रं सुदारुणं २० शैलमन्यन्महाराज घोरमस्त्रं मुमोच ह द्रोणेन युधि निर्मुक्ते तस्मिन्नस्त्रे नराधिप २१ प्रशशाम ततो वायुः प्रसन्नाश्च दिशो द
श ततः पांडुसुतो वीरस्त्रिगर्त्तस्य रथव्रजान् २२ निरुत्साहान्रणे चक्रे विमुखान्विपराक्रमान् ततो दुर्योधनश्चैव कृपश्च रथिनां वरः २३ अश्वत्थामा
तथा शल्यः कांबोजश्च सुदक्षिणः विंदानुविंदावावंत्यौ बाह्लिकैः २४ महता रथवंशेन पार्थस्यावारयद्दिशः तथैव भगदत्तश्च श्रुतायुश्च महाबलः
२५ गजानीकेन भीमस्य तावावारयतां दिशः भूरिश्रवाः शलश्चैव सौबलश्च विशांपते २६ शरौघैर्विमलैस्तीक्ष्णैर्माद्रीपुत्राववारयत् भीष्म
स्तु संहतः संख्ये धार्त्तराष्ट्रैः ससैनिकैः २७ युधिष्ठिरं समासाद्य सर्वतः पर्यवारयत् आपतंतं गजानीकं दृष्ट्वा पार्थो वृकोदरः २८ लेलिहन्सृक्कणी
वीरो मृगराडिव कानने भीमस्तु रथिनां श्रेष्ठो गदां गृह्य महाहवे २९ अवप्लुत्य रथात्तूर्णं तव सैन्यान्यभीषयत् तमुद्वीक्ष्य गदाहस्तं ततस्ते गज
सादिनः ३० परिवव्रू रणोपेता भीमसेनं समंततः गजमध्यमनुप्राप्तः पांडवः समराजत ३१ मेघजालस्य महतो यथा मध्यगतो रविः व्यधमत्स
गजानीकं गदया पांडवर्षभः ३२ महाभ्रजालमतुलं मातरिश्वेव संततं ते वध्यमाना बलिना भीमसेनेन दंतिनः ३३ आर्त्तनादं रणे चक्रुर्गर्जं

धार्तिकः सह६
न९

भी०
२८३

तोजलदाइवावृष्टधारितस्त्वेव विषाणोत्तरदंतिभिः ३४ फुल्लाशोकनिभः पार्थः शुशुभे रणमूर्द्धनि विषाणोदंतिनं गत्वा निर्विषाणमथाकरोत् ३५
विषाणेन च तेनैव वक्षंभ्याहत्य दंतिनं पातयामास समरे दंडहस्त इवांतकः ३६ शोणिताक्तां गदां बिभ्रन्मेदोमज्जाकृतच्छविः कृतांगदः शोणितेन रुद्र
वत्समदृश्यत ३७ एवं ते वध्यमानास्तु हतशेषा महागजाः प्राद्रवंत दिशो राजन्विमृद्नंतः स्वकं बलं ३८ द्रवद्भिस्तैर्महानागैः समंताद्भरतर्षभ दुर्योधन
बलं सर्वं पुनरासीत्पराङ्मुखं ३९ इति भीष्मपर्वणि संजय उ० मध्यंदिने महाराज संग्रामः समपद्यत लोकक्षयकरो रौद्रो भीष्मस्य सह सोमकैः १
गांगेयो रथिनां श्रेष्ठः पांडवानामनीकिनीं व्यधमन्निशितैर्बाणैः शतशोथ सहस्रशः २ संममर्द च तत्सैन्यं पिता देवव्रतस्तव धान्यानामिव लूनानां प्रका
रं गोगणा इव ३ धृष्टद्युम्नः शिखंडी च विराटो द्रुपदस्तथा भीष्ममासाद्य समरे शरैर्जघ्नुर्महारथं ४ धृष्टद्युम्नं ततो विद्ध्वा विराटं च शरैस्त्रिभिः द्रुपदस्य
च नाराचं प्रेषयामास भारत ५ तेन विद्धा महेष्वासा भीष्मेणामित्रकर्षिणा चक्रुधुः समरे राजन्पादस्पृष्टा इवोरगाः ६ शिखंडी तं च विव्याध भर
तानां पितामहं स्त्रीमयं मनसा ध्यात्वा नास्मै प्राहरदच्युतः ७ धृष्टद्युम्नस्तु समरे क्रोधेनाग्निरिव ज्वलन् पितामहं त्रिभिर्बाणैर्बाह्वोरुरसि चार्पयत्
८ द्रुपदः पंचविंशत्या विराटो दशभिः शरैः शिखंडी पंचविंशत्या भीष्मं विव्याध सायकैः ९ सोतिविद्धो महाराज शोणितौघपरिप्लुतः वसंते पुष्पशबलो
रक्ताशोक इवाबभौ १० तान्प्रत्यविध्यद्गांगेयस्त्रिभिस्त्रिभिरजिह्मगैः द्रुपदस्य च भल्लेन धनुश्चिच्छेद मारिष ११ सोन्यत्कार्मुकमादाय भीष्मं विव्याध पंचभिः
सारथिं च त्रिभिर्बाणैः सुशितैरणमूर्द्धनि १२ तथा भीमो महाराज द्रौपद्याः पंच चात्मजाः कैकेया भ्रातरः पंच सात्यकिश्चैव सात्वतः १३ राम०
अभ्यद्रवंत गांगेयं युधिष्ठिरपुरोगमाः रिरक्षिषंतः पांचाल्यं धृष्टद्युम्नपुरोगमाः १४ तथैव तावकाः सर्वे भीष्मरक्षार्थमुद्यताः प्रत्यु २८३

श्री ५ ५३

युयुधुः पांडुसेनां समरे सैन्यानराधिप १५ तत्रासीत्सुमहद्युद्धं तव तेषां च संकुलं नराश्वरथनागानां यमराष्ट्रविवर्द्धनं १६ रथी रथिनमासा
द्य प्राहिणोद्यमसादनं तथैवान्यान्समासाद्य नरनागाश्वसादिनः १७ अनयत्समरे लोकाय शरैः सन्नतपर्वभिः शरैश्च विविधैर्घोरैस्तत्र तत्र वि
शांपते १८ रथास्तु रथिभिर्हीना हतसारथयस्तथा वि[illegible]नाश्च समरे दिशो जग्मुः समंततः १९ मृद्यमाना महाराज हयाश्च सुबहूनतो वाता
यमाना रथेन तेगांश्च वर्तुगतोयमाः २० रथिनश्चापरे हीना वीमनीतास्ते जसायुताः कुंडलोष्णीषिणः सर्वे निष्कांगदविभूषणाः २१ देवपुत्रसमाः
सर्वे शौर्यधनाः समायुधि क्षे[illegible]प्रवरां वाजिनेपनवब्रह्मस्पति २२ सर्वलोकेश्वराः शूरास्तत्र तत्र विशांपते विमदुद्राव्य हर्षेण तमो नास्तस्वमा
नवाः २३ ते तु ष्वनरश्रेष्ठा ग्रपरमसादिभिः मद्रंतः स्वामिनीकानि निपेतुः सर्वशश्च तदा २४ वर्मभिश्चामरैश्चैव पताकाभिश्च मारिष छ
त्रैश्च तेहैमदंडैश्चामरैश्च समंततः २५ विल्लीरोदिप्रधावंतो दृश्यंते स्म दिशोदश नवमेघप्रतीकाशा जलदोपमनिस्वनाः २६ तथैव
रजिहीना गजारोहा विशांपते प्रधावंतोन्वदृश्यंत तव तेषां च संकुले २७ नानादेशसमुत्थांश्च तुरगान्हेमभूषितान् वातायमनान
श्रान्तान्शतशोथ सहस्रशः २८ अश्वारोहान्हतान्नरैश्वर्गहीनाश्चाभिसंमततः द्रवमाणानपश्याम द्राव्यमाणांश्च संयुगे २९ गजो गजं समासा
द्य द्रवमाणं महाहवे ययो प्रमद्य तरसा पादातान्वाजिनस्तथा ३० तथैव च रथांश्चात्र समं मर्दरणे गजः रथाश्चैव समासाद्य [illegible] २४
हयं पतितो रूरगान्भुवि ३१ न्यमर्दन्समरे राजन्नरांगांश्च नराश्वरो एवं ते बहुधा राजन्प्रममर्दुः परस्परं ३२ तस्मिन्घोरे तथा युद्धे वर्तमा
ने महाभये प्रावर्तत नदी घोरा शोणितौघतरंगिणी ३३ अस्थिसंघातसंबाधा केशशैवलशाद्वला रथह्रदा शरावर्ता हयमीनादुरा
सदा ३४ शीर्षोपलसमाकीर्णा हस्तिग्राहसमाकुला कवचोष्णीषफेनौघा धनुर्वेगासिकच्छपा ३५ पताकाध्वजवृक्षाढ्या मर्त्यकूलापहा

श्री॰ २८४ शिराणी कव्याद हंससंकीर्णा पमराष्ट्रविवर्द्धनी ३६ तां नदीं क्षत्रियाः शूरा रथनागहयप्लवैः प्रतेरुर्वहवो राजन्नपुंसकामहारथाः ३७ अपो
वाहस्योमीरुन्केश्मलेनाभिसंवृतान् पुष्पावेतरणी प्रेतानन्तराजपुरं प्रति ३८ प्राक्रोशन्क्षत्रियास्तत्र दृष्ट्वा तद्देशसंमतं ते दुर्योधनापराधेन
गंछतिक्षत्रियाः क्षयं ३९ गुणवत्तमकथं द्वेषं धृतराष्ट्रो जनेश्वरः कृतवान्पांडुपुत्रेषु पापात्मा लोभमोहितः ४० एवं बहुविधा वाचः श्रूयंति स्म प
रस्परं पांडवस्तवसंयुक्ताः पुत्राणां ते सुदारुणाः ४१ तानिशम्य ततो वाचः सर्वयोधैरुदाहृताः आगस्कृत्सर्वलोकस्य पुत्रो दुर्योधनस्तव ४२
भीष्मं द्रोणं कृपं चैव शल्यं चोवाच भारत युध्यध्वमनहंकाराः किं चिरं कुरुतेति च ४३ ततः प्रववृते युद्धं कुरूणां पांडवैः सह अक्षद्यूतहतं राजन्सु शो५
शो रवैशसं तदा ४४ यत्पुर्नतिगरहत्वा सिवापिमारणोमहात्मभिः वैचित्रवीर्यतत्पश्यं फलं पश्य सुदारुणं ४५ नहि पांडुसुता राजन्ससैन्याः सपरानुगाः
रक्षंति समरे प्राणान्कौरवा वापि संयुगे ४६ एतस्मात्कारणाद्घोरो वर्तते स्वजनक्षयः दैवाद्वा पुरुषव्याघ्र तव चापनयान्नृप ४७ इति श्री श
पर्वणि संजय उ॰ अर्जुनस्त्वाश्रयाभ्यांसुशर्मानुचरान्नृपान् अनयत्प्रेतराजस्य सदनं सायकैः शितैः १ सुशर्मापि ततो बाणैः पार्थं
विव्याध संयुगे वासुदेवं च सप्तत्या पार्थं च नवभिः पुनः २ तन्निवार्य शरौघेण शक्रसूनुर्महारथः सुशर्मणो रणे योधान्प्राहिणोद्यमसा
दनं ३ ते वध्यमानाः पार्थेन कालेनेव युगक्षये व्यद्रवंत रणे राजन्भयेजातेमहारथाः ४ उत्सृज्य तुरगान्के चिद्रथान्के चिच्च मारिष गजा
नन्ये समुत्सृज्य प्राद्रवंत दिशो दश ५ अपरे तु नराश्चवाजिनागरथास्तदा त्वरया परया युक्ताः प्राद्रवंत विशांपते ६ पादाताश्चापि श
स्त्राणि समुत्सृज्य महारणे निरपेक्षा व्यधावंत तेन तेन स्म भारत ७ वार्यमाणाः स्म बहुशस्त्रैगर्तेन सुशर्मणा तथान्यैः पार्थिवश्रेष्ठैर्न ए॰
व्यतिष्ठंत संयुगे ८ तद्बलं प्रद्रुतं दृष्ट्वा पुत्रो दुर्योधनस्तव पुरस्कृत्य रणे भीष्मं सर्वसैन्यपुरस्कृतः ९ सर्वोद्योगेन महता धनंजयमुपाद्रवत् त्रिगर्ता २८४

धिपतेरर्थेजीवितस्यविशांपते १० सएकःसमरेतस्थौकिरन्बहुविधाञ्छरान भ्रातृभिःसहितःसर्वैःशोभाहिमनुजा नराः ११ तथैवपांडवाराजन्स
वैघोगेनरंशिताः प्रययुःफाल्गुनार्थीययत्रभीष्मोव्यतिष्ठत १२ ज्ञायमानारणेवीर्यंघोरंगांडीवधन्वनः हाहाकारकृतोत्साहाभीष्मंजग्मुः
समंततः १३ ततस्तालध्वजःशूरःपांडवानीकरूपिणी छादयामाससमरेशरैःसन्नतपर्वभिः १४ एकीभूतास्ततःसर्वेकुरवःसहपांडवैः अ
युध्यंतमहाराजमध्यंप्राप्तेदिवाकरे १५ सात्यकिःकृतवर्माणंविद्ध्वापंचभिराशुगैः अतिष्ठदाहवेशूरःकिरन्बाणान्सहस्रशः १६ तथैवद्रु
पदोराजाद्रोणंविद्ध्वाशितैःशरैः पुनर्विव्याधसप्तत्यासारथिंचास्यपंचभिः १७ भीमसेनस्तुराजानंबाह्लीकंप्रपितामहं विध्वानदन्महाना
दंशार्दूलइववकानने १८ आर्जुनिश्चित्रसेनेनविद्धोबहुभिराशुगैः चित्रसेनंत्रिभिर्वीरोविव्याधसमरेभृशं १९ समागतौतौनुररणेम
हामात्रौव्यरोचतां यथादिविमहाघोरौराजन्बुधशनैश्चरौ २० तस्याश्वांश्चतुरोहत्वासूतंचनवभिःशरैः ननादबलवान्नादंसौभद्रःप
रवीरहा २१ हताश्वात्तुरथात्तूर्णंसोवप्लुत्यमहारथः आरुरोहरथंतूर्णंदुर्मुखस्यविशांपते २२ द्रोणश्चद्रुपदंभित्वाशरैःसन्नतपर्वभिः सा
रथिंचास्यविव्याधत्वरमाणःपराक्रमी २३ पीड्यमानस्ततोराजाद्रुपदोवाहिनीमुखे अपायाज्जवनैरश्वैःपूर्ववैरमनुस्मरन् २४ भीम
सेनस्तुराजानंमुहूर्तादिवबाह्लिकं व्यश्वसूतरथंचक्रेसर्वसैन्यस्यपश्यतः २५ ससंभ्रमोमहाराजसंशयंपरमंगतः अवप्लुत्यततोवाहा
द्बाह्लीकःपुरुषोत्तमः २६ आरुरोहरथंतूर्णंलक्ष्मणस्यमहारणे सात्यकिःकृतवर्माणंवारयित्वामहारणे २७ शरैर्बहुविधैराजन्नास
सादपितामहं सविव्याधभारतेषष्ट्यानिशितैर्लोमवाहिभिः २८ नृत्यन्निवरथोपस्थेविधुन्वानोमहद्धनुः तस्यायसींमहाशक्तिंचिक्षेपाथ
पितामहः २९ हेमचित्रांमहावेगांनागकन्योपमांशुभां तामापतंतींसहसामृत्युकल्पांसुदुर्जयां ३० व्यंसयामासवार्ष्णेयोलाघवेनमहा

भी० १८५ प्रशाम्य अनासाद्य तु वार्ष्णेयं शक्तिः परमदारुणा ३१ न्यपतद्धरणीपृष्ठे महोल्केव गतप्रभा वार्ष्णेयस्य ततो राजन्स्वां शक्तिं कनकप्रभां
३२ वेगवत्तां समुत्क्षिप्य पितामहरथं प्रति वार्ष्णेयभुजवेगेन प्रणुन्ना सा महाहवे ३३ अभिदुद्राव वेगेन कालरात्रिर्यथा नरं तमापतन्तीं
सहसा द्विधा चिच्छेद भारत ३४ क्षुरप्राभ्यां सुतीक्ष्णाभ्यां सा व्यशीर्यत मेदिनी छित्वा शक्तिं तु गाङ्गेयः सात्यकिं नवभिः शरैः ३५ आ
जघानोरसि संक्रुद्धः प्रहसञ्शत्रुकर्शनः ततः सरथनागाश्वाः पाण्डवाः पाण्डुपूर्वज ३६ परिवव्रू रणे भीष्मं माधवत्राणकारणात् ततः प्रववृ
ते युद्धं तुमुलं रोमहर्षणं ३७ पाण्डवानां कुरूणां च समरे विजयैषिणां इति श्रीभीष्मपर्वणि संजय८० दृष्ट्वा भीष्मं रणे क्रुद्धं पाण्डवैरभिसं
वृतं यथा मेघैर्महाराज तपान्ते दिवि भास्करं १ दुर्योधनो महाराज दुःशासनमभाषत एष शूरो महेष्वासो भीष्मः शूरनिषूदनः २
छादितः पाण्डवैः शूरैः समन्ताद्भरतर्षभ तस्य कार्यं त्वया वीर रक्षणं सुमहात्मनः ३ रक्ष्यमाणो हि समरे भीष्मोऽस्माकं पितामहः
निहन्यात्समरे यत्तान्पाञ्चालान्पाण्डवैः सह ४ तत्र कार्यं तमं मन्ये भीष्मस्यैवाभिरक्षणं गोप्ता ह्येष महेष्वासो भीष्मोऽस्माकं महा
व्रतः ५ स भवान्सर्वसैन्येन परिवार्य पितामहं समरे कर्म कुर्वाणं दुष्करं परिरक्षतु ६ स एवमुक्तः समरे पुत्रो दुःशासनस्तव परि
वार्य स्थितं भीष्मं सैन्येन महता वृतः ७ ततः शतसहस्राणां हयानां सुबलात्मजः विमलप्रासहस्तानां मृष्टितोमरधारिणां ८
दर्पितानां सुवेशानां बलस्थानां पताकिनां शिक्षितैर्युद्धकुशलैरुपेतानां नरोत्तमैः ९ नकुलं सहदेवं च धर्मराजं च पाण्डवं न्यवारयन् राम०
नरश्रेष्ठान्परिवार्य समन्ततः १० ततो दुर्योधनो राजा शूराणां हयसादिनां अयुतं प्रेषयामास पाण्डवानां निवारणे ११ तैः प्रविष्टैर्म १८५

र्१

हावेगैर्गिरिस्तमाद्रिरिवाहवे खुरैर्हन्यश्वराराजंश्चकंपे च वनेनारव १२ खुरशब्दश्च सुमहान्वाजिनां शुश्रुवे तदा महाशब्दनस्य बदृश्यमानस्य पर्व
ते १३ उत्पतद्भिश्च तैस्तत्र समुद्भूतं महद्रजः दिवाकररथं प्राप्य छादयामास भास्करं १४ वेगवद्भिर्हयैस्तैस्तु चोदितैः पांडवीचमूः निपतद्भि
र्महावेगैर्हंसैरिव महत्सरः १५ हेषतां चैव शब्देन न प्रज्ञायत किंचन ततो युधिष्ठिरो राजा माद्रीपुत्रौ च पांडवौ १६ प्रत्युद्ययुस्तरसा वेगं समरे
हयसादिनां उद्धृतस्य महाराज प्रावृट्काले तिपूर्यतः १७ पौर्णमास्यामंबुवेगं यथा वेला महोदधेः ततस्ते रथिनो राजंश्छरैः सन्नतपर्वभिः
१८ न्यकृंतन्नुत्तमांगानि शरीराद्धयसादिनां ते निपेतुर्महाराज निहता दृढधन्विभिः १९ नागैरिव महानागा यथा स्युर्गिरिगह्वरे ते पि प्रासैः
सुनिशितैः शरैः सन्नतपर्वभिः २० न्यकृंतन्नुत्तमांगानि विचरंतो दिशो दिश अभ्याहता हयारोहा ऋष्टिभिर्भरतर्षभ २१ अत्यजन्नुत्तमांगा
नि फलानीव महाद्रुमाः ससादिनो हया राजंस्तत्र तत्र निसूदिताः २२ पातिताः पात्यमानाश्च प्रत्यदृश्यंत सर्वशः वध्यमाना हयारोहा
वधाद्भवंत भयार्दिताः २३ यथा सिंहं समासाद्य मृगाः प्राणपरायणाः पांडवाश्चैव मद्रराजमिदं वचः एवं पांडुसुतो श्रेष्ठो प्रमाम्पार
हितो रणे २६ पश्यतो वो महाबाहो सेनां द्रवयति प्रभो तं वारय महाबाहो वेलेव मकरालयं २७ त्वं हि संश्रयसेनर्थ्यं मम सत्यं बलविक्रमः
पुत्रस्य तव तद्वाक्यं श्रुत्वा शल्यः प्रतापवान् २८ सय यौ रथवंशेन यत्र राजा युधिष्ठिरः तदापतद्वै सहसा शल्यं स सुमहद्बलं २९
महौघवेगं समरे वारयामास पांडवः मद्रराजं च समरे धर्मराजो महारथः ३० दशभिः सायकैः तूर्णमाजघान स्तनांतरे नकुलः सहदे
वश्चैतं सप्तभिः जिह्मगैः ३१ मद्रराजोपि तान्सर्वानाजघान त्रिभिः युधिष्ठिरं पुनः षष्ट्या विव्याध निशितैः शरैः ३२ माद्रीपुत्रौ च संरब्धौ
द्वाभ्यां द्वाभ्यामताडयत ततो भीमो महाबाहुर्दृष्ट्वा राजानमाहवे ३३ मद्रराजरथं प्राप्तं मृत्योरास्यगतं यथा अभिपद्यत संग्रामे युधिष्ठि

त्रिभिः २

अथ महाराज [illegible] जिताः पांडून्महामृधे दध्मुः शंखांश्च भेरीश्चाताडयामासुराहवे ततो दुर्योधनो दीनो दृष्ट्वा सैन्यं पराजितम् अब्रवीद्रत ६ X

भी० २८६

रममित्रजित ३४ ततोयुद्धंमहाघोरंप्रावर्त्ततसुदारुणं अपराह्णेशमास्थायेपतमानेदिवाकरे ३५ इतिश्रीभीष्मपर्वणि सेनापडवार्व ततःपि
तानवक्रुद्धोनिशितैःसायकोत्तमैः आजघानरणेपार्थान्सहसेनान्समंततः १ भीमंद्वादशभिर्विद्ध्वासात्यकिंनवभिःशरैः नकुलंचत्रिभिर्विद्ध्वा
सहदेवंचसप्तभिः २ युधिष्ठिरंद्वादशभिर्बाह्वोरुरसिचार्पयत् धृष्टद्युम्नंततोविद्ध्वाननादसुमहाबलः ३ तंद्वादशार्ध्येननकुलोमाधवस्त्रि
भिःशरैः धृष्टद्युम्नश्चसप्तत्याभीमसेनश्चसप्तभिः ४ युधिष्ठिरोद्वादशभिःप्रत्यविध्यत्पितामहं द्रोणस्तुसात्यकिंविद्ध्वाभीमसेनमविध्यत त्रिभिः ५
५ एकैकंपंचभिर्बाणैर्यमदंडोपमैःशितैः तौचतंप्रतिविव्याधेतांत्रिभिस्त्रिभिरजिह्मगैः ६ तौत्रैरिवमहानागंद्रोणंब्राह्मणपुंगवं सौवीराःकित
वाःप्राच्याःप्रतीच्योदीच्यमालवाः ७ अभीषाहाःशूरसेनाःशिबयोथवसातयः संग्रामेनाजहुर्भीष्मंवध्यमानाःशितैःशरैः ८ तथैवान्येम
हीपालानानादेशसमागताः पांडवानभ्यवर्त्तंतविविधायुधपाणयः ९ तथैवपांडवाराजन्परिवव्रुःपितामहं समंतात्परिवत्रोरथौ
घेरपराजितः १० गहनेग्निरिवोत्सृष्टःप्रजज्वालदहन्परान् रथाग्न्यगारश्चापार्चिरसिशक्तिगदेंधनः ११ शरस्फुलिंगोभीष्माग्निर्ददाहक्ष
त्रियर्षभान् सुवर्णपुंखैरिषुभिर्गार्ध्रपक्षैःसुतेजनैः १२ कर्णिनालीकनाराचैश्छादयामासतद्बलं अपातयद्ध्वजांश्चैवरथिनश्चाशि
तैःशरैः १३ मुंडतालवनानीवचकाररथव्रजान् निर्मनुष्यान्रथान्राजन्गजानश्वांश्चसंयुगे १४ अकरोत्समहाबाहुःसर्वशस्त्रभृ एम० २८६
तांवरः तस्यज्यातलनिर्घोषंविस्फूर्जितमिवाशनेः १५ निशम्यसर्वभूतानिसमकंपंतभारत अमोघाह्यपतन्बाणाःपितुस्तेभरतर्षभ
१६ नासज्जंततनुत्रेषुभीष्मचापच्युताःशराः हतवीरान्रथान्राजन्संयुक्तान्जवनैर्हयैः १७ अपश्याममहाराजह्रियमाणान्रणा
जिरे चेदिकाशिकरूषाणांसहस्राणिचतुर्दश १८ महारथाःसमाख्याताःकुलपुत्रास्तनुत्यजः अपरावर्तिनःसर्वेसुवर्णविकृतध्व

नाः १९ संग्रामे भीष्ममासाद्य व्यादितास्यमिवांतकं निमग्नाः परलोकाय सवाजिरथकुंजराः २० न सा सोमकसृंजयान्कांश्चिद्दमवकांश्च भारत
अपश्याम महाराज शतशोथ सहस्रशः २१ सर्वरूधेर्वैमग्नैरथिभिश्च निपातितैः शरैः सुकववेष्ठन्नैः पृथिवी च विशांपते २२ गदाभिर्भिंडिपालै
श्च निशितैश्च शिलीमुखैः अनुकर्षैः पताकाभिश्चक्रैर्भग्नैश्च मारिष २३ बाहुभिः कार्मुकैः खड्गैः शिरोभिश्च सकुंडलैः तलत्रैरंगुलित्रैश्च ध्वजैश्चापि विनिपा
तितैः २४ चापैश्च बहुधा छिन्नैः समास्तीर्यत मेदिनी हतारोहा गजा राजन्हयाश्च हतसादिनः २५ न्यपतंत गतप्राणाः शतशोथ सहस्रशः
पतमानापितेवीरा इव माताम्महारथान् २६ नाशक्नुवन्वारयितुं भीष्मबाणप्रपीडितान् महेंद्रसमवीर्येण वध्यमाना महाचमूः २७
अभज्यत महाराज न च द्वौ सह धावतः आविद्धरथनागाश्वं पतितध्वजसंकुलं २८ अनीकं पांडुपुत्राणां हाहाभूतमचेतनं जघानात्र
पिता पुत्रं पुत्रश्च पितरं तथा २९ प्रियं सखायं चाक्रंदय वयस्यं दैवबलात्कृतः विमुच्य कवचानन्ये पांडुपुत्रस्य सैनिकाः ३० प्रकीर्य के
शान्धावंतः प्रत्यदृश्यंत सर्वशः तद्गोकुलमिवोद्भ्रांतमुद्भ्रांतरथकूबरं ३१ ददृशे पांडुपुत्रस्य सैन्यमार्तस्वरं तदा प्रभज्यमानं सैन्यं तु दृष्ट्वा या
दवनंदनः ३२ उवाच पार्थं बीभत्सुं निगृह्य रथमुत्तमं अयं स कालः संप्राप्तः पार्थ यः कांक्षितस्तव ३३ प्रहरास्मिन्नरव्याघ्र न चेन्मोहाद्विमु
ह्यसे यत्पुरा कथितं वीर त्वया राज्ञां समागमे ३४ विराटनगरे तात संजयस्य समीपतः भीष्मद्रोणमुखान्सर्वान्धार्तराष्ट्रस्य सैनिकान्
३५ सानुबंधान्हनिष्यामि ये मां योत्स्यंति संगरे इति तत्कुरु कौंतेय सत्यं वाक्यमरिंदम ३६ क्षत्रधर्ममनुस्मृत्य युध्यस्व विगतज्वरः इत्युक्तो
वासुदेवेन तिर्यग्दृष्टिरधोमुखः ३७ अकाम इव बीभत्सुरिदं वचनमब्रवीत् अवध्यानां वधं कृत्वा राज्यं वा नरकोत्तरं ३८ दुःखानि वन
वासे वा किं नु मे स्यात्कृतं भवेत् चोदयाश्वान्यतो भीष्मः करिष्ये वचनं तव ३९ पातयिष्यामि दुर्धर्षं भीष्मं कुरुपितामहं सचाश्वान्प्रजत

मा १ हद्द ४

भी० १८७

प्रत्यांश्चोदयामास माधवः ४० यतो भीष्मः ततो राजन् दुःप्रेक्ष्यो रश्मिवानिव ततस्तु पुनरावृत्तं युधिष्ठिरबलं महत् ४१ दृष्ट्वा पार्थं महाबाहुं भीष्मायो
द्यतमाहवे ततो भीष्मः कुलश्रेष्ठः सिंहवद्विनदन्मुहुः ४२ धनंजयरथं शीघ्रं शरवर्षैरवाकिरत् क्षणेन स रथस्तस्य सहयः सहसारथिः ४३ शरव
र्षेण महता न प्राज्ञायत भारत वासुदेवस्त्वसंभ्रांतो धैर्यमास्थाय सत्वरः ४४ चोदयामास तानश्वान् वितुन्नान् भीष्मसायकैः ततः पार्थो धनुर्गृह्य दिव्यं ज
लदनिस्वनं ४५ पातयामास भीष्मस्य धनुश्छित्वा शितैः शरैः स छिन्नधन्वा कौरव्यः पुनरन्यन्महद्धनुः ४६ निमेषांतरमात्रेण सज्यं चक्रे पिता तव
चकर्ष च ततो दोर्भ्यां धनुर्जलदनिस्वनं ४७ अथास्य तदपि क्रुद्धश्चिच्छेद धनुरर्जुनः तस्य तत्पूजयामास लाघवं शंतनोः सुतः ४८ साधु साधु म
हाबाहो साधु कुंतीसुतेति च समाभाष्यैवमपरं प्रगृह्य रुचिरं धनुः ४९ मुमोच समरे भीष्मः शरान् पार्थरथं प्रति अदर्शयद्वासुदेवो हययाने परं बलं ५०
मोघान् कुर्वच्छरांस्तस्य मंडलानि निदर्शयन् शुशुभाते नरव्याघ्रौ तौ भीष्मशरविक्षतौ ५१ गोवृषाविव संरब्धौ विषाणोल्लिखितांकितौ वासुदेवस्तु सं
प्रेक्ष्य पार्थस्य मृदुयुद्धतां ५२ भीष्मं च शरवर्षाणि सृजंतमनिशं युधि प्रतपंतमिवादित्यं मध्यमासाद्य सेनयोः ५३ वरान्वरान्विनिघ्नंतं पांडुपुत्रस्य
सैनिकान् युगांतमिव कुर्वाणं भीष्मं यौधिष्ठिरे बले ५४ नामृष्यत महाबाहुर्माधवः परवीरहा उत्सृज्य रजतप्रख्यान् हयान् पार्थस्य मारिष ५५ वासु
देवस्ततो योगी प्रचस्कंद महारथात् अभिदुद्राव भीष्मं स भुजप्रहरणो बली ५६ प्रतोदपाणिस्तेजस्वी सिंहवद्विनदन्मुहुः दारयन्निव पद्भ्यां स ज
गतीं जगदीश्वरः ५७ क्रोधताम्रेक्षणः कृष्णो जिघांसुरमितद्युतिः ग्रसन्निव च चेतांसि तावकानां महाहवे ५८ दृष्ट्वा माधवमाक्रंदे भीष्मायो
द्यतमंतिके हतो भीष्मो हतो भीष्मस्तत्र तत्र च वो महान् ५९ अभूद्यत महाराज वासुदेवभयात्तदा पीतकौशेयसंवीतो मणिश्यामो जनार्द राम०
नः ६० शुशुभे विद्रवन् भीष्मं विद्युन्मालीव तोयदः स सिंह इव मातंगं यूथर्षभ इवर्षभं ६१ अभिदुद्राव वेगेन विनदन् यादवर्षभः तमापतंतं संप्रे १८७

पु षि ५ भ ६

स पुंडरीकाक्षस्समाहवे ६२ असंभ्रमं रणे भीष्मो विचकर्ष महद्धनुः उवाच चैव गोविंदं असंभ्रांतेन चेतसा ६३ एह्येहि पुंडरीकाक्ष देवदेव नमोस्तु
ते मामद्य सात्वतश्रेष्ठ पातयस्व महाहवे ६४ त्वया हि देव संग्रामे हतस्यापि ममानघ श्रेय एव परं कृष्ण लोके भवति सर्वतः ६५ संभावितोस्मि
गोविंद त्रैलोक्येनाद्य संयुगे अन्वगेव ततः पार्थः समभिद्रुत्य केशवं ६६ निजग्राह महाबाहुर्बाहुभ्यां परिगृह्य वै निगृह्यमाणः पार्थेन कृ
ष्णो राजीवलोचनः ६७ जगामैवैनमादाय वेगेन पुरुषोत्तमः पार्थस्तु विष्टभ्य बलाच्चरणौ परवीरहा ६८ निजग्राह हृषीकेशं कथंचिद्द
शमे पदे तत एनमुवाचार्तः क्रोधपर्याकुलेक्षणं ६९ निःश्वसंतं यथा नागं मर्जुनः प्रणयात्सखा निवर्तस्व महाबाहो नानृतं कर्तुमर्हसि ७०
यत्त्वया कथितं पूर्वं न योत्स्यामीति केशव मिथ्यावादीति लोकस्त्वां कथयिष्यति माधव ७१ ममैष भारः सर्वो हि हनिष्यामि पितामहं शपे के
शव शस्त्रेण सत्येन सुकृतेन च ७२ अंतं यथा गमिष्यामि शत्रूणां शत्रुसूदन अद्यैव पश्य दुर्धर्षं पात्यमानं महारथं ७३ तारापतिमि
वापूर्णं अंतकाले यदृच्छया माधवस्तु वचः श्रुत्वा फाल्गुनस्य महात्मनः ७४ अकिंचिदुक्त्वा सक्रोध आरुरोह रथं पुनः तौ रथस्थौ नरव्याघ्रौ भी
ष्मः शांतनवः पुनः ७५ ववर्ष शरवर्षेण मेघो वृष्ट्या यथाचलौ प्राणानादत्त योधानां पिता देवव्रतस्तव ७६ गभस्तिभिरिवादित्यस्तेजां
सि शिशिरात्यये यथा कुरूणां सैन्यानि बभंजुर्युधि पांडवाः ७७ तथा पांडवसैन्यानि बभंज युधि ते पिता हतविद्रुतसैन्यास्तु निरुत्सा
हा विचेतसः ७८ निरीक्षितुं न शेकुस्ते भीष्ममप्रतिमं रणे मध्यं गतमिवादित्यं प्रतपंतं स्वतेजसा ७९ ते वध्यमाना भीष्मे

भी०
२८८ रणशतशोथसहस्रशः वीक्षांचक्रुर्महाराजपांडवाभयपीडिताः ८० तथापांडवसैन्यानिद्रवमाणानिभारत त्रातारंनाध्यगच्छंतगावः पंक
गताइव ८१ पिपीलिकाइवक्षुण्णादुर्बलाबलिनारणे महारथंभारतदुःप्रकंपंशरौघिणःप्रतपंतंनरेंद्रान् ८२ भीष्मंनशेकुः
प्रतिवीक्षितुंतेशरार्चिषंसूर्यमिवातपंतं विमृद्नतस्तस्यतुपांडुसेनामस्तंजगामाथसहस्ररश्मिः ८३ ततोबलानांश्रमकर्शितानांमनो
वहारंप्रतिसंबभूव इतिभीष्मपर्वणिनवमदिवसयुद्धंसमाप्तं धृतराष्ट्र संजयउवाच युध्यतामेवतेषांतुभास्करेस्तमुपागते
संध्यासमभवद्घोरानापश्यामततोरणं १ ततोयुधिष्ठिरोराजासंध्यांसंदृश्यभारत वध्यमानांश्चभीष्मेणमुक्तास्त्रंभयविह्वलं २ स्वसै
न्यंपराववृत्तंपलायनपरायणं भीष्मंचयुधिसंरब्धंपीडयंतमहारथं ३ सोमकांश्चजितान्दृष्ट्वानिरुत्साहान्महारथान् चिंतयित्वाततो
राजाऽवहारमरोचयत् ४ ततोवाहारंसैन्यानांचक्रेराजायुधिष्ठिरः तथैवतवसैन्यानामवहारोह्यभूत्तदा ५ ततोवाहारंसैन्यानांकृ
त्वातत्रमहारथाः न्यविशंतकुरुश्रेष्ठसंग्रामेक्षतविक्षताः ६ भीष्मस्यसमरेकर्मचिंतयानास्तुपांडवाः नालभंततदाशांतिंभी
ष्मवाणप्रपीडिताः ७ भीष्मोपिसमरेजित्वापांडवान्सहसृंजयान् पूज्यमानस्तवसुतैर्वंद्यमानश्चभारत ८ न्यविशत्कुरुभिः रम०
सार्द्धंहृष्टरूपैःसमंततः ततोरात्रिःसमभवत्सर्वभूतप्रमोदिनी ९ तस्मिन्रात्रिमुखेघोरेपांडवावृष्णिभिःसह सृंजयाश्च २८८

दुराधर्षो नंत्रायसमुपाविशत् १० आत्मनिःश्रेयसं सर्वे शासकालं महाबलाः मंत्रयामासुरव्ययामंत्रनिश्चयकोविदाः ११ ततो युधिष्ठि
रोजामंत्र्यपितान्विरं नृप वासुदेवं समुद्वीक्ष्य वचनं चेदमाददे १२ कृष्ण पश्य महात्मानं भीष्मं भीमपराक्रमं गजं नलवनानीव समृद्गंतं ब
लं मम १३ नचैवैनं महात्मानं उत्सहामो निरीक्षितुं लेलीह्यमानं सैन्येषु प्रवृद्धमिव पावकं १४ यथाघोरो महानागस्तक्षको
वै विषोल्बणः तथा भीष्मो रणे कृष्णस्तीक्ष्णशस्त्रः प्रतापवान् १५ गृहीतचापः समरे प्रमुंचन्निशितान्शरान् शक्योजेतुं यमः क्रु
द्धो वज्रपाणिश्च देवराट् १६ वरुणः पाशधृक्चापि सगदो वा धनेश्वरः नतु भीष्मः सुसंक्रुद्धः शक्योजेतुं महाहवे १७ सोह
मेवं गते कृष्ण विमग्नः शोकसागरे आत्मनो बुद्धिदौर्बल्याद्भीष्ममासाद्य संयुगे १८ वनं यास्यामि दुर्धर्ष श्रेयो वै तत्र मे गतं न युद्धं
रोचते कृष्ण हंति भीष्मो हि नः सदा १९ यथा प्रज्वलितं वह्निं पतंगः समभिद्रवन् एकतो मृत्युमभ्येति तथाहं भीष्ममेयिवान् २०
क्षयं नीतोस्मि वार्ष्णेय राज्यहेतोः पराक्रमी भ्रातरश्चैव मे शूराः सायकैर्भृशपीडिताः २१ मत्कृते भ्रातृसौहार्दाद्राज्यभ्रष्टा वनं गताः
परिक्लिष्टा तथा कृष्णा मत्कृते मधुसूदन २२ जीवितं बहु मन्येहं जीवितं ह्यद्य दुर्लभं जीवितस्याद्य शेषेण चरिष्ये धर्ममुत्तमं २३
यदि तेहमनुग्राह्यो भ्रातृभिः सह केशव स्वधर्मस्याविरोधेन हितं व्याहर केशव २४ एवं श्रुत्वा वचस्तस्य कारुण्याद्बहुविस्तरं प्र
त्युवाच ततः कृष्णः सांत्वयानो युधिष्ठिरं २५ धर्मपुत्र विषादं त्वं मा कृथाः सत्यसंगर यस्य ते भ्रातरः शूरा दुर्जयाः शत्रु

म

भीष्म० सूदनाः २६ अर्जुनोभीमसेनश्चयावाश्विग्रमतेजसौ माद्रीपुत्रौचविक्रांतौत्रिदशानामिवेश्वरौ २७ मांवानियुंक्ष्वसौहार्दाद्योधा
२८९ त्वंभीष्मेणपांडव तत्प्रयुक्तोमहाराजकिंनकुर्यांमहाहवे २८ हनिष्यामिरणेभीष्ममाहूयभरतर्षभं पश्यतांधार्तराष्ट्रा
चै णांयदिनेच्छतिफाल्गुनः २९ यदिभीष्मेहतेवीरेजयंपश्यसिपांडव हंतास्म्येकरथेनाद्यकुरुवृद्धंपितामहं ३० पश्य
मेविक्रमंराजन्महेंद्रस्येवसंयुगे विमुंचंतंमहास्त्राणिपातयिष्यामितंरथात् ३१ यःशत्रुःपांडुपुत्राणांमच्छत्रुःसनसंशयः
मद्यामवदीयायेयेमदीयास्तवैवते ३२ तवभ्राताममसखासंबंधीशिष्यएवच मांसान्युत्कृत्यदास्यामिफाल्गुनार्थेमहीपते ३३
एषचापिनरव्याघ्रोमत्कृतेजीवितंत्यजेत् एषनःसमयस्ततारयेमपरस्परं ३४ समांनियुंक्ष्वराजेंद्रयथायोद्धाभवाम्यहं
प्रतिज्ञातमुपप्लव्येयत्तत्पार्थेनपूर्वतः ३५ घातयिष्यामिगांगेयमितिलोकस्यसन्निधौ परिरक्ष्यमिदंतावद्वचःपार्थस्यधीमतः का
३६ अनुज्ञातंतुपार्थेनमयाकार्यंनसंशयः अथवाफाल्गुनस्यैषभारःपरिमितोरणे ३७ सहनिष्यतिसंग्रामेभीष्मंपरपु
रंजयअशक्यमपिकुर्याद्धिरणेपार्थःसमुद्यतः ३८ त्रिदशानवासमुद्युक्तान्सहितान्दैत्यदानवैः निहन्यादर्जुनःसंख्येकि
मुभीष्मंनराधिप ३९ विपरीतोमहावीर्योगतसत्वोल्पजीवनः भीष्मःशांतनवोनूनंकर्तव्यंनावबुध्यते ४० युधिष्ठिर एम०
उवाच एवमेतन्महाबाहोयथावदसिमाधव सर्वेह्येतेनपर्याप्तास्तववेगविधारणे ४१ नियतंसमवाप्स्यामिसर्वमेतद्य २८९

येसितं यस्यमेपुरुषव्याघ्रभवान्मक्षेअवस्थितः ४२ सेंद्रानपिरणेदेवान्जयेयंजयतांवर त्वयानाथेनगोविंदकिमुभीष्मंमहारथं ४३
नतुत्वामनृतंकर्तुमुत्सहेस्वात्मगौरवात् अयुध्यमानःसाहाय्यंयथोक्तंकुरुमाधव ४४ समयस्तुकृतःकश्चिन्ममभीष्मेणसंयुगे
मंत्रयिष्येतवार्थायनतुयोत्स्येकथंचन ४५ दुर्योधनार्थेयोत्स्यामिसत्यमेतदितिप्रभो सहिराज्यस्यमेदातामंत्रस्यैवचमाधव ४६
तस्माद्देवव्रतंभूयोवधोपायार्थमात्मनः भवतासहिताःसर्वेप्रयाममधुसूदन ४७ तद्वयंसहितागत्वाभीष्ममाशुनरोत्तमं न
चिरात्सर्ववार्ष्णेयमंत्रंपृच्छामकौरवं ४८ सवक्ष्यतिहितंवाक्यंसत्यमस्माकंजनार्दन यथाचवक्ष्यतेकृष्णतथाकर्तास्मिसंयुगे ४९
सनोजयस्यदातास्यान्मंत्रस्यचदृढव्रतः बालाःपित्राविहीनाश्चतेनसंवर्द्धितावयं ५० तंचेत्पितामहंवृद्धंहंतुमिच्छामिमाधव ६५
पितुःपितरमिच्छंवैधिगस्तुक्षत्रजीविकां ५१ संजयउवाच ततोब्रवीन्महाराजवार्ष्णेयःकुरुनंदनं रोचतेमेमहाप्राज्ञराजेंद्रत
वभाषितं ५२ देवव्रतःकृतीभीष्मःप्रेक्षितेनापिनिर्दहेत् गम्यतांसवधोपायंप्रष्टुंसागरगासुतः ५३ वक्तुमर्हतिसत्यंसत्व
यापृष्टोविशेषतः तेवयंतत्रगच्छामःप्रष्टुंकुरुपितामहं ५४ गत्वाशांतनवंवृद्धंमंत्रंपृच्छामभारत सनोदास्यतिमंत्रंयंतेनयो
त्स्यामहेपरान् ५५ एवमामंत्र्यतेवीराःपांडवाःपांडुपूर्वज जग्मुस्तेसहिताःसर्वेवासुदेवश्चवीर्यवान् ५६ विमुक्तशस्त्रक
वचाभीष्मसदनंप्रति प्रविश्यचतदाभीष्मंशिरोभिःप्रतिपेदिरे ५७ पूजयंतोमहाराजपांडवाभरतर्षभं प्रणम्यशिरसाचै

भीष्म० नंभीष्मंशरणमभ्ययुः ५८ तानुवाचमहाबाहुर्भीष्मःकुरुपितामहः स्वागतंतववार्ष्णेयस्वागतंतेधनंजय ५९ स्वागतंधर्मपु
२९० त्रायभीमाययमयोस्तथा किंवाकार्यंकरोम्यद्ययुष्माकंप्रीतिवर्द्धनं ६० सर्वात्मनापिकर्त्तास्मियद्यपिस्यात्सुदुष्करं तथाब्रुवा
णंगांगेयंप्रीतियुक्तंपुनःपुनः ६१ उवाचराजादीनात्माप्रीतियुक्तमिदंवचः कथंजयेमसर्वज्ञकथंराज्यंलभेमहि ६२ प्र
जानांसंशयोनस्यात्कथंतन्मेवदप्रभो भवान्हिनोवधोपायंब्रवीतुस्वयमात्मनः ६३ भवंतंसमरेवीरविषहेमकथंवयं न
हितेसूक्ष्ममप्यस्तिरंध्रंकुरुपितामह ६४ मंडलेनैवधनुषादृश्यसेसंयुगेसदा आददानंसंदधानंविकर्षंतंधनुर्नच ६५ पश्यामस्त्वांमहाबा
होरथेसूर्यमिवापरं रथाश्वनरनागानांहंतारंपरवीरहन् ६६ कोह्युत्सहेतजेतुंत्वांपुमान्नरर्षभ वर्षताशरवर्षाणिसंयुगेवैशसंकृतं
६७ क्षयंनीताहिपृतनासंयुगेमहतीमम यथायुधिजयेमत्वांयथाराज्यंभवेन्मम ६८ ममसैन्यस्यचक्षेमंतन्मेब्रूहिपितामह
ततोब्रवीच्छांतनवःपांडवान्पांडुपूर्वज ६९ नकथंचनकौंतेयमयिजीवतिसंयुगे जयोभवतिसर्वज्ञसत्यमेतद्ब्रवीमिते ७०
निर्जितेमयियुद्धेनराजेजेष्यथपांडवाः क्षिप्रंमयिप्रहरध्वंयदीच्छथरणेजयं ७१ अनुजानामिवःपार्थाःप्रहरध्वंयथासुखं ए
वंहिसुकृतंमन्येभवतांविदितोह्यहं ७२ हतेमयिहतंसर्वंतस्मादेवंविधीयतां युधिष्ठिरउवाच ब्रूहितस्मादुपायंनोयथायुद्धे एम०
जयेमहि ७३ भवंतंसमरेक्रुद्धंदंडहस्तमिवांतकं शक्तोवज्रधरोजेतुंवरुणोथयमस्तथा ७४ नभवान्समरेशक्यःसेंद्रै २९०

रपिसुरासुरैः भीष्मउवाच सत्यमेतन्महाबाहो यथावदसिपांडव ७५ नाहंजेतुंरणेशक्यः सेंद्रैरपिसुरासुरैः आत्तशस्त्रोरणेयत्तो
गृहीतवरकार्मुकः ७६ ततोमांन्यस्तशस्त्रंतुएतेहन्युर्महारथाः निक्षिप्तशस्त्रेपतितेविमुक्तकवचध्वजे ७७ द्रवमाणेचभी
तेचतवास्मीतिचवादिनि स्त्रियांस्त्रीनामधेयेचविकलेचैकपुत्रिणि ७८ अप्रशस्तेनरेचैवनयुद्धंरोचतेमम इमंमेशृणुरा
जेंद्रसंकल्पंपूर्वचिंतितं ७९ अमंगल्यध्वजंदृष्ट्वानयुध्येयंकदाचन यएषद्रौपदोराजंस्तवसैन्येमहारथः ८० शिखंडीसम
रामर्षीशूरश्चसमितिंजयः यथाभवच्चस्त्रीपूर्वंपश्चात्पुंस्त्वंसमागतः ८१ जानंतिचभवंतोपिसर्वमेतद्यथातथं अर्जुनःस
मरेशूरःपुरस्कृत्यशिखंडिनं ८२ मामेवविशिखैस्तीक्ष्णैरभिद्रवतुदंशितः अमंगल्यध्वजेतस्मिन्स्त्रीपूर्वेचविशेषतः ८३
नप्रहर्तुमभीप्सामिगृहीतेषुःकथंचन तदंतरंसमासाद्यपांडवोमांधनंजयः ८४ शरैर्घातयतुक्षिप्रंसमंताद्भरतर्षभ नतंप
श्यामिलोकेषुमांहन्याद्यःसमुद्यतं ८५ ऋतेकृष्णान्महाभागात्पांडवाद्वाधनंजयात् एषतस्मात्पुरोधायकिंचिदस्त्रंममाग्र
तः ८६ आत्तशस्त्रोरणेयत्तोगृहीतवरकार्मुकः मांपातयतुबीभत्सुरेवंतेविजयोध्रुवं ८७ एतत्कुरुष्वकौंतेययथोक्तंमम
सुव्रत संग्रामेधार्तराष्ट्रांश्चहन्याःसर्वान्समागतान् ८८ संजयउवाच तेनुज्ञातास्ततःपार्थाजग्मुःस्वशिबिरंप्रति अ

भि०
२२१

भिवाद्यमहात्मानंभीष्मंकुरुपितामहं ८९ तथोक्तवतिगांगेयेपरलोकायदीक्षिते अर्जुनोदुःखसंतप्तःसव्रीडमिदमब्रवीत् ९०
गुरुणांकुलवृद्धेनकृतप्रज्ञेनधीमता पितामहेनसंग्रामेकथंयोद्धास्मिमाधव ९१ क्रीडताहिमयाबाल्येवासुदेवमहात्मना यां
सुरूषितगात्रेणमहात्मापरुषीकृतः ९२ यथाहमधिरुह्यांकंबालः किलगदाग्रजः तातेत्यवोचंपितरंपितुःपांडोर्महात्मनः ९३
नाहंतातस्तवपितुस्तातोस्मितवभारत इतिमामब्रवीद्बाल्ये यःसवध्यःकथंमया ९४ कामंवध्यतुसैन्यंमेनाहंयोत्स्येमहात्मना
जयोवास्तुवधोवामेकथंवाकृष्णमन्यसे ९५ वासुदेवउवाच प्रतिज्ञायवधंजिष्णोपुराभीष्मस्यसंयुगे क्षत्रधर्मेस्थितःपार्थक
थंनैनंहनिष्यसि ९६ पातयैनंरथात्पार्थक्षत्रियंयुद्धदुर्मदं नाहत्वायुधिगांगेयंविजयस्तेभविष्यति ९७ दृष्टमेतत्सुरैर्देवैर्ग
म मिष्यतियमक्षयं यद्दृष्टंहिपुरापार्थतत्तथाननदन्यथा ९८ नहिभीष्मंदुराधर्षंव्यात्ताननमिवांतकं त्वदन्यःशक्नुयाद्यो
द्धुमपिवज्रधरःस्वयं ९९ जहिभीष्मंस्थिरोभूत्वाशृणुचेदंवचोमम यथोवाचपुराशक्रंमहाबुद्धिर्बृहस्पतिः १०० ज्या
यांसमपिचेद्वृद्धंगुणैःरपिसमन्वितं आततायिनमायांतंहन्याद्घातकमात्मनः १०१ शाश्वतोयंस्थितोधर्मःक्षत्रि
याणांधनंजय योद्धव्यंरक्षितव्यंचयष्टव्यंचानसूयुभिः १०२ अर्जुनउवाच शिखंडीनिधनंकृष्णभीष्मस्यभविता

राम०
२२१

ध्रुवं दृष्ट्वैवस्त्रीहिसद्यभीष्मःपांचाल्यंविनिवर्तते १०३ नैवयंप्रमुखेतस्यपुरस्कृत्यशिखंडिनं गांगेयंपातयिष्यामउपायेनेतिमेमतिः
१०४ अहंन्यान्महेष्वासान्वारयिष्यामिसायकैः शिखंडअपियुधांश्रेष्ठंभीष्ममेवाभियोधयत् १०५ श्रुतंहिकुरुमुख्यस्यनाहंहं
न्यांशिखंडिनं कन्याह्येषापुराभूत्वापुरुषःसमपद्यत १०६ इत्येवंनिश्चयंकृत्वापांडवाःसहमाधवाः अनुमान्यमहा
त्मानंप्रययुर्हृष्टमानसाः १०७ इतिभीष्मपर्वणि धृतराष्ट्रउवाच कथंशिखंडीगांगेयमभ्यवर्ततसंयुगे पांडवाश्चकथंभी
ष्मंतन्ममाचक्ष्वसंजय १ संजयउवाच ततस्तेपांडवाःसर्वेसूर्यस्योदयनंप्रति ताड्यमानासुभेरीषुमृदंगेष्वानकेषुच २ ध्मा
यत्सुदधिवर्णेषुजलजेषुसमंततः शिखंडिनंपुरस्कृत्यनिर्याताःपांडवायुधि ३ कृत्वाव्यूहंमहाराजसर्वशत्रुनिबर्हणं शि
खंडीसर्वसैन्यानामग्रआसीद्विशांपते ४ चक्ररक्षौततस्तस्यभीमसेनधनंजयौ पृष्ठतोद्रौपदेयाश्चसौभद्रश्चैववीर्यवान् ५
सात्यकिश्चेकितानश्चतेषांगोप्तामहारथः धृष्टद्युम्नःततःपश्चात्पांचालैरभिरक्षितः ६ ततोयुधिष्ठिरोराजायमाभ्यांस
हितःप्रभुः प्रययौसिंहनादेननादयन्भरतर्षभ ७ विराटस्तुततःपश्चात्स्वेनसैन्येनसंवृतः उपस्वमहाबाहोततः
पश्चाद्द्रुपदोऽभ्यवत् ८ कैकेयाभ्रातरःपंचधृष्टकेतुश्चवीर्यवान् जघनंपालयामासुःपांडुसैन्यस्यभारत ९ ए

भि०
२९२

वंशूरमहासेनंपांडवानांचवाहिनीं अमर्दयंतसंग्रामेत्यक्त्वाजीवितमात्मनः १० तथैवकुरवोराजन्भीष्मंकृत्वामहारथं अग्र
तः सर्वसैन्यानांप्रययुः पांडवान्प्रति ११ पुत्रैस्तवदुराधर्षोरक्षितःसुमहाबलैः ततोद्रोणोमहेष्वासःपुत्रश्चास्यमहाबलः
१२ भगदत्तस्ततः पश्चाद्गजानीकेनसंवृतः कृपश्चकृतवर्माचभगदत्तमनुव्रतौ १३ कांबोजराजोबलवांस्ततः पश्चा
त्सुदक्षिणः मागधश्चजयत्सेनः सौबलश्चबृहद्बलः १४ तथैवान्येमहेष्वासाः सुशर्मप्रमुखानृपाः जघनंपाल
यामासुस्तवसैन्यस्यभारत १५ दिवसेदिवसेप्राप्तेभीष्मःशांतनवोयुधि आसुरानकरोद्व्यूहान्पैशाचानथराक्षसान्
१६ ततः प्रववृतेयुद्धंतवतेषांचभारत अन्योन्यंनिघ्नतांराजन्यमराष्ट्रविवर्द्धनम् १७ अर्जुनप्रमुखाः पार्थाः पुरस्कृ
त्यशिखंडिनं भीष्मंयुद्धेभ्यवर्तंतकिरंतोविविधाञ्छरान् १८ तत्रभारतभीमेनताडिताः तावकाः शरैः रुधिरौघपरि
क्लिन्नाः परलोकंययुस्तदा १९ नकुलः सहदेवश्चसात्यकिश्चमहारथः तवसैन्यंसमासाद्यपीडयामासुरोजसा २०
तेवध्यमानाः समरेतावकाभरतर्षभ नाशक्नुवन्वारयितुंपांडवानांमहद्बलं २१ ततस्तत्तावकंसैन्यंवध्यमानंसमंततः राम०
सुसंप्राद्रवद्दिशोदिशः काल्यमानंमहारथैः २२ त्रातारंनाध्यगच्छंततावकाभरतर्षभ वध्यमानाः शितैर्बाणैः २९२

सी२

पांडवैः सह संजय २३ धृतराष्ट्र उवाच पीड्यमानं बलं दृष्ट्वा पार्थैर्भीष्मः पराक्रमी २४ यदकार्षीद्रणे क्रुद्धस्तन्ममाचक्ष्व संजय कथं वा पांडवान्युद्धे
प्रत्युद्यातः परंतप २५ विनिघ्नन्सोमकान्वीरस्तदाचक्ष्व ममानघ संजय उ० आचक्षे ते महाराज यदकार्षीत्पिता तव २६ पीडिते तव पुत्रस्य सैन्ये
पांडवैस्तं जयैः प्रहृष्टमनसः शूराः पांडवाः पांडुपूर्वज २७ अभ्यवर्त्तंत तान्निघ्नंतस्तव पुत्रस्य वाहिनीं तं विनाशं मनुष्येंद्र नरवारणवाजिनां २८
नामृष्यत तदा भीष्मः सैन्यघातं रणे परैः स पांडवान्महेष्वासः पांचालांश्च ससृंजयान् २९ नाराचैर्वत्सदंतैश्च शितैरंजलिकैस्तथा अभ्यव
र्षत दुर्द्धर्षस्त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ३० स पांडवानां प्रवरान्पंच राजन्महारथान् आत्तशस्त्रो रणे यत्नाद्वारयामास सायकैः ३१ नानाशस्त्रा
स्त्रवर्षैस्तान्वीर्यामर्षप्रवेरितैः निजघ्ने समरे क्रुद्धो हस्त्यश्वं चामितं बहु ३२ रथिनोऽपातयद्राजन्रथेभ्यः पुरुषर्षभ सादिनश्चाश्वपृष्ठेभ्यः
पादातांश्च समागतान् ३३ गजारोहान्गजेभ्यश्च परेषां जयकारिणः तमेकं समरे भीष्मं त्वरमाणं महारथं ३४ पांडवाः समवर्त्तंत वज्रह
स्तमिवासुराः शक्राशनिसमस्पर्शान्विमुंचन्विशितान्छरान् ३५ दिक्ष्वदृश्यत सर्वासु घोरं संधारयन्वपुः मंडलीभूतमेवास्य नित्यं धनुरदृश्य
त ३६ संग्रामे युध्यमानस्य शक्रचापोपमं महत् तद्दृष्ट्वा समरे कर्म पुत्रास्तव विशांपते ३७ विस्मयं परमं गत्वा पितामहमपूजयन् पार्था
विमनसो भूत्वा प्रैक्षंत पितरं तव ३८ युध्यमानं रणे शूरं विप्रचित्तिमिवामराः न चैनं वारयामासुर्व्यात्ताननमिवांतकं ३९ दशमेहनि संप्रा
प्ते रथानीकं शिखंडिनः अदहन्निशितैर्बाणैः कृष्णवर्त्मेव काननं ४ तं शिखंडी त्रिभिर्बाणैरभ्यविध्यत्स्तनांतरे आशीविषमिव

भि
२९३ कुद्धंकालमसृष्टमिवांतकं ४१ अभिदुद्रावकुद्धः प्रहसंस्त्रिदमब्रवीत् काममस्पसमाबालेनत्वांपोत्स्येकथंचन ४२ येवहितंकृत्वाधात्रासैव
हितंशिखंडिनो तस्यतद्वचनंश्रुत्वाशिखंडीक्रोधमूर्छितः ४३ उवाचेदंतदाभीष्मंसृक्कणीपरिसंलिहन् जानामित्वांमहाबाहोक्षत्रियाणां
भयंकरं ४४ मयाश्रुतंचतेयुद्धंजामदग्न्येनवैसह दिव्यश्चतेप्रभावोयंमयाचबहुशःश्रुतः ४५ जानन्नपिप्रभावंतेयोत्स्येद्याहंत्वयासह पांडवा
नांप्रियंकुर्वन्नात्मनश्चनरोत्तम ४६ अद्यत्वांयोधयिष्यामिरणेपुरुषसत्तम ध्रुवंचत्वांहनिष्यामिशपेसत्येनतेऽग्रतः ४७ एतच्छ्रुत्वाचमद्वा
क्यंपश्चात्कृत्स्नतत्समाचर काममभ्यसमाबाननमेजीवन्प्रमोक्ष्यसे ४८ सुदृष्टःक्रियतांभीष्मलोकोऽयंसमितिंजय संजयउवाच एवमुक्तस्ततो
भीष्मंपंचभिर्नतपर्वभिः ४९ अविध्यत्रणेभीष्मंसत्तुत्रंवासमसायकैः तस्यतद्वचनंश्रुत्वासव्यसाचीमहारथः ५० कालोयमितिसंचित्यशि
खंडिनमचोदयत् अहंत्वामनुयास्यामिपरान्विद्रावयंश्शरैः ५१ अभिद्रवसुसंरब्धोभीष्मंभीमपराक्रमं नहितेसंयुगेपीडांशक्तःकर्तुंमहाबलः
५२ तस्मादद्यमहाबाहोयत्नाद्भीष्ममभिद्रवं अहत्वासमरेभीष्मंयदियास्यसिमारिष ५३ अवहास्योस्यलोकस्यभविष्यसिमयासह नाव
हास्यथावीरभवेमपरमाहवे ५४ तथाकुरुरणेयत्नंसाधयस्वपितामहं अहंतेरक्षणंयुद्धेकरिष्यामिमहाबल ५५ वारयन्रथिनःसर्वान्सा
धयस्वपितामहं द्रोणंचद्रोणपुत्रंचकृपंचाथसुयोधनं ५६ चित्रसेनंविकर्णंचसैंधवंचजयद्रथं विंदानुविंदावावंत्यौकांबोजंचसुदक्षिणं ५७ लम०
भगदत्तंतथाशूरंमागधंचमहाबलं सोमदत्तिंतथाशूरमार्ष्यशृंगिंचराक्षसं ५८ त्रिगर्त्तराजंचरणेसहसर्वैर्महारथैः अहमावारयि २९३

व्यामिवेलेवमकरालयं ५९ कुरूंश्चसहितान्सर्वान्युध्यमानान्महाबलान् निवारयिष्यामिरणाद्धावयत्पितामहं ६० इतिभी
ष्मपर्वणि धृतराष्ट्रउवाच कथंशिखंडीगांगेयमभ्यधावत्पितामहं पांचाल्यःसमरेक्रुद्धोधर्मात्मानंयतव्रतं १ केरक्षन्पांडवानी
केशिखंडिनमुद्यतायुधाः त्वरमाणास्त्वराकालेजिगीषंतोमहारथाः २ कथंशांतनवोभीष्मःसतस्मिन्दशमेहनि अयुध्यतमहावीर्यः
पांडवैःसहसृंजयैः ३ नमृष्यामिरणेभीष्मंप्रत्युद्यातंशिखंडिना कच्चिन्नरथभंगोस्यधनुर्वाशीर्यतास्यतः ४ संजयउवाच नाशी
र्यतधनुश्चास्यरथभंगोनवाप्यभूत् युध्यमानस्यसंग्रामेभीष्मस्यभरतर्षभ ५ निघ्नतःसमरेशत्रून्शरैःसन्नतपर्वभिः अनेकश
तसाहस्रास्तावकानांमहारथाः ६ तथादंतिगणाराजन्हयाश्चैवसुसज्जिताः अभ्यवर्तंतयुद्धायपुरस्कृत्यपितामहं ७ यथा
प्रतिज्ञंकौरव्यसचापिसमितिंजयः पार्थानामकरोद्भीष्मःसततंसमितिक्षयं ८ युध्यमानंमहेष्वासंविनिघ्नंतंपरान्शरैः पांचालाःपां
डवैःसार्धंसर्वेतेनाभ्यधारयन् ९ दशमेहनिसंप्राप्तेततस्तांरिपुवाहिनीं कीर्यमाणांशितैर्बाणैःशतशोथसहस्रशः १० नहि
भीष्मंमहेष्वासंपांडवाःपांडुपूर्वज अशक्नुवन्रणेजेतुंपाशहस्तमिवांतकं ११ अथोपायान्महाराजसव्यसाचीधनंजयः त्रासयन्र
थिनःसर्वान्बीभत्सुरपराजितः १२ सिंहवद्विनदन्नुच्चैर्धनुर्ज्यांविक्षिपन्मुहुः शरौघान्विसृजन्पार्थोव्यचरत्कालवद्रणे १३
तस्यशब्देनवित्रस्तास्तावकाभरतर्षभ सिंहस्येवमृगाराजन्व्यद्रवंतमहाभयात् १४ जयंतंपांडवंदृष्ट्वातत्सेनांचाभिपी

भि० २९४ ष्ठिरं दुर्योधनो तातो भीष्ममब्रवीद्भृशपीडितः १५ एष पांडुसुतस्तातस्नंनाम्बः कृष्णसारथिः दहते मामकान्सर्वान्कृष्णवर्त्मेव काननं
१६ पश्य पैतस्मानि गांगेय द्रवमाणानि सर्वशः पांडवेन युधां श्रेष्ठ काल्यमानानि संयुगे १७ यथा पशुगणान्पालः संकालयति का
नने तथेदं मामकं सैन्यं काल्यते शत्रुतापन १८ धनंजयशरैर्भग्नं द्रवमाणं ततस्ततः भीमो ह्येष दुराधर्षो विद्रावयति मे बलं १९
सात्यकिश्चेकितानश्च माद्रीपुत्रौ च पांडवौ अभिमन्युः सविक्रांतो वाहिनीं द्रवते मम २० धृष्टद्युम्नस्तथा शूरो राक्षसश्च घटोत्कचः
व्यद्रावयेतां सहसा सैन्यं मम महारणे २१ वध्यमानस्य सैन्यस्य सर्वैरेतैर्महारथैः नान्यां गतिं प्रपश्यामि स्थाने युद्धे च भारत २२ कृ
ते त्वां पुरुषव्याघ्र देवतुल्यपराक्रमं पर्याप्तस्तु भवांस्तीव्रं पीडितानां गतिर्भव २३ एवमुक्तो महाराज पिता देवव्रतस्तव चिंतयि
त्वा मुहूर्तं तु कृत्वा निश्चयमात्मनः २४ तव संधारयन्पुत्रमब्रवीच्छांतनोः सुतः दुर्योधन विजानीहि स्थिरो भूत्वा विशांपते २५
पूर्वकालं तव मया प्रतिज्ञातं महाबलं हत्वा दश सहस्राणि क्षत्रियाणां महात्मनां २६ संग्रामाद्व्यपयातव्यमेतत्कर्म ममाह्नि
कं इति तत्कृतवांश्चाहं यथोक्तं भरतर्षभ २७ अद्य चापि महत्कर्म प्रकरिष्ये महाबलः अहं वा निहतः शेष्ये हनिष्ये वाद्य पां
डवान् २८ अद्य ते पुरुषव्याघ्र प्रतिमोक्ष्ये ऋणं तव भर्तृपिंडकृतं राजन्निहतः पृतनामुखे २९ इत्युक्त्वा भरतश्रेष्ठः क्षत्रि राम०
यान्प्रवपंछरैः आससाद दुराधर्षः पांडवानामनीकिनीं ३० अनीकमध्ये तिष्ठंतं गांगेयं भरतर्षभ आशीविषमिव क्रुद्धं पां २९४

ष्वाः प्रत्यवारयन् ३१ दशमेहनिभीष्मस्तु दर्शयंशक्तिमात्मनः राजंछतसहस्राणिसोवधीकुरुनंदन ३२ पांचालानांवयेश्रेष्ठाराजपु
त्रामहारथाः तेषामादत्ततेजांसिजलंसूर्यइवांशुभिः ३३ हत्वादशसहस्राणिकुंजराणांतरस्विनां सारोहाणांमहाराजहया
नांचायुतंतथा ३४ पूर्णेशतसहस्रेणपादातानांनरोत्तम प्रजज्वालरणेभीष्मोविधूमइवपावकः ३५ नचैनंपांडवे
यानांकेचिच्छेकुर्निरीक्षितुं उत्तरंमार्गमास्थायतपंतमिवभास्करं ३६ तेपांडवेयाःसंरब्धामहेष्वासेनपीडिताः व
धायाभ्यद्रवन्भीष्मंसृंजयाश्चमहारथाः ३७ संयुध्यमानोबहुभिर्भीष्मःशांतनवस्तथा अवकीर्णोमहामेरुःशैलोमे
घैरिवावृतः ३८ पुत्रास्तवगांगेयंसमंतात्पर्यवारयन् महत्यासेनयासार्द्धंततोयुद्धमवर्त्तत ३९ इतिभीष्मपर्वणि
संजयउवाच अर्जुनस्तुरणेराजन्दृष्ट्वाभीष्मस्यविक्रमं शिखंडिनमथोवाचसमभ्येहिपितामहं १ नचापिभीस्त्वयाका
र्याभीष्मादद्यकथंचन अहमेनंशरैस्तीक्ष्णैःपातयिष्येरथोत्तमात् २ एवमुक्तस्तुपार्थेनशिखंडीभरतर्षभ अभ्यद्रव
न्गांगेयंश्रुत्वापार्थस्यभाषितं ३ धृष्टद्युम्नस्तथाराजन्सौभद्रश्चमहारथः हृष्टावाद्रवतांभीष्मंश्रुत्वापार्थस्यभाषितं ४
विराटद्रुपदौवृद्धौकुंतिभोजश्चदंशितः अभ्यद्रवतगांगेयंपुत्रस्यतवपश्यतः ५ नकुलःसहदेवश्चधर्मराजश्च
वीर्यवान् तथेतराणिसैन्यानिसर्वाण्येवविशांपते ६ समाद्रवंतगांगेयंपुत्रस्यतवपश्यतः नकुलःसहदे

चेकि॰श्चसमेतास्ताः ।

भी०
२९५
वचश्रुत्वापार्थेनभाषितं ८ पृथुपुत्रांस्तान्महारथान् यथाशक्तियथोत्साहंतन्मेनिगदतःशृणु ९ चित्रसेनोमहाराजचेकिता
नंसमभ्ययात् भीष्मप्रेप्सुंरणेयांतंव्याघ्रंआक्रांशिशुर्यथा ९ धृष्टद्युम्नंमहाराजभीष्मांतिकमुपागतं त्वरमाणोरणेयत्तंकृतवर्मा
न्यवारयत् १० भीमसेनंसुसंक्रुद्धंगांगेयस्यवधैषिणं त्वरमाणोमहाराजसौमदत्तिर्न्यवारयत् ११ तथैवनकुलंशूरंकिरंतं
सायकान्बहून् विकर्णोवारयामासइच्छन्भीष्मस्यजीवितं १२ सहदेवंतथाराजन्यांतंभीष्मरथंप्रति वारयामाससंक्रुद्धःकृ
पःशारद्वतोयुधि १३ राक्षसंक्रूरकर्माणंभैमसेनिंमहाबलं भीष्मस्यनिधनप्रेप्सुंदुर्मुखोभ्यद्रवद्बली १४ सात्यकिंस
मरेयांतंतवपुत्रोन्यवारयत् अभिमन्युंमहाराजयांतंभीष्मरथंप्रति १५ सुदक्षिणोमहाराजकांबोजःप्रत्यवारयत् वि
राटद्रुपदौवृद्धौसमेतावरिमर्दनौ १६ अश्वत्थामाततःक्रुद्धोवारयामासभारत तथापांडुसुतंज्येष्ठंभीष्मस्यवधकांक्षि
णं १७ भारद्वाजोरणेयत्तोधर्मपुत्रमवारयत् अर्जुनंरभसंयुद्धेपुरस्कृत्यशिखंडिनं १८ भीष्मप्रेप्सुंमहाराजभासयंतंदि
शोदश दुःशासनोमहेष्वासोवारयिष्यामसंयुगे १९ अन्येचतावकायोधाःपांडवानांमहारथान् भीष्मस्याभिमु
खान्यातान्वारयामासुराहवे २० धृष्टद्युम्नस्ततःसैन्यान्याक्रोशत्पुनःपुनः अभिद्रवतसंरब्धाभीष्ममेकंमहारथाः २१ राम०
एषोर्जुनोरणेभीष्मंप्रयातिकुरुनंदनः अभिद्रवतमाभैष्टभीष्मोहिप्राप्स्यतेनवः २२ अर्जुनंसमरेयोद्धुंनोत्स २९५

हिंतापिवास्व: किमुभीष्मोरणेवीर: गतसत्वोऽल्पजीवित: २३ इतिसेनापते: श्रुत्वापांडवानांमहारथा: अभ्यद्रवंतसंहृष्टागां
गेयस्यरथंप्रति २४ आगच्छमानान्समरेवीर्योद्यान्सबलानिव अवारयंतसंहृष्टास्तावका: पुरुषर्षभा: २५ दु:शासनोमहारा
जभयंत्यक्त्वामहारथ: भीष्मस्यजीविताकांक्षीधनंजयमुपाद्रवत् २६ तथैवपांडवा: शूरागांगेयस्यरथंप्रति अभ्यद्रवंतसंग्रा
मेतवपुत्रान्महारथा: २७ तत्राद्भुतमपश्यामचित्ररूपंविशांपते दु:शासनरथंप्राप्यपार्थोनात्यवर्तत २८ यथावारयते
वेलाक्षुब्धतोयंमहार्णवं तथैवपांडवंक्रुद्धंतवपुत्रोन्यवारयत् २९ उभौतौरथिनांश्रेष्ठावुभौभारतदुर्जयौ उभौचंद्रार्कसदृशौ
कांत्यादीप्त्याचभारत ३० तथातौजातसंरंभावन्योन्यंवधकांक्षिणौ समीयतुर्महासंख्येमयशक्रौयथापुरा ३१ दु:शासनो
महाराजपांडवंविशिखैस्त्रिभि: वासुदेवंचविंशत्याताडयामाससंयुगे ३२ ततोर्जुनोजातमन्युर्वार्ष्णेयंवीक्ष्यपीडितं दु:शास
नंशतेनाजौनाराचानांसमार्पयत् ३३ तेतस्यकवचंभित्वापपु:शोणितमाहवे दु:शासनस्त्रिभि: क्रुद्ध: पार्थंविव्याधपत्रि
भि: ३४ ललाटेभरतश्रेष्ठ: शरै: सन्नतपर्वभि: ललाटस्थैस्ततैर्बाणै: शुशुभेपांडवोरणे ३५ यथामेरुर्महाराजशृंगैरत्यर्थ
मुच्छ्रितै: सोतिविद्धोमहेष्वास: पुत्रेणतवधन्विना ३६ अराजतरणेपार्थ: किंशुक: पुष्पवानिव दु:शासनतत: क्रु
द्ध: पीडयामासपांडव: ३७ पर्वणीवसुसंक्रुद्धोराहु: शूर्णोनिशाकरं पीड्यमानोबलवतापुत्रेणतवविशांपते ३८ विव्या

भि० धसमरेपार्थंकंकपत्रैःशिलाशितैः तस्यपार्थोधनुश्छित्वारथंचास्यत्रिभिःशरैः ३९ आजघानततःपश्चात्पुत्रंतेनिशितैःशरैः
१९६ सोन्यत्कार्मुकमादायभीष्मस्यप्रमुखेस्थितः ४० अर्जुनंपंचविंशत्यावाह्वोरुरसिचार्पयत् तस्यक्रुद्धोमहाराजपांडवःशत्रुतापनः
४१ व्यसृजद्विशिखान्घोरान्यमदंडोपमान्बहून् अप्राप्तानेवतान्बाणांश्चिच्छेदतनयस्तव ४२ यतमानस्यपार्थस्यतदद्भुतमिवा
भवत् पार्थश्चनिशितैर्बाणैरविध्यत्तनयस्तव ४३ ततःक्रुद्धोरणेपार्थःशरान्संधायकार्मुके प्रेषयामाससमरेस्वर्णपुंखान्छिला
शितान् ४४ न्यमज्जंस्तेमहाराजतस्यकायेमहात्मनः यथाहंसामहाराजतडागंप्राप्यभारत ४५ पीडितश्चैवपुत्रस्तेपांडवेनम
हात्मना हित्वापार्थंरणेतूर्णंभीष्मस्यरथमाव्रजत् ४६ अगाधेमज्जतस्तस्यद्वीपोभीष्मोऽभवत्तदा प्रतिलभ्यततःसंज्ञांपुत्रस्तव
विशांपते ४७ अवारयत्ततःशूरोभूयएवपराक्रमी शरैःसुनिशितैःपार्थंयथावृत्रंपुरंदरः ४८ निर्बिभेदमहाकायोविव्यथे
नैवचार्जुनः इतिभीष्मपर्वणि संजयउवाच सात्यकिंदंशितंयुद्धेभीष्मायाभ्युद्यतंरणे आर्ष्यशृंगिर्महेष्वासोवारयामाससंयुगे १
माधवस्तुसुसंक्रुद्धोराक्षसंनवभिःशरैः आजघानरणेराजन्प्रहसन्निवभारत २ तथैवराक्षसोराजन्माधवंनवभिःशरैः अ
र्दयामासराजेंद्रसंक्रुद्धःशिनिपुंगवं ३ शैनेयःशरसंघांतुप्रेषयामाससंयुगे राक्षसायसुसंक्रुद्धोमाधवंपरवीरहा ४ राम०
ततोरक्षोमहाबाहुःसात्यकिंसत्यविक्रमं विव्याधविशिखैस्तीक्ष्णैःसिंहनादंननादच ५ माधवस्तुभृशंविद्धोराक्षसेनरणेत १९६

णा वार्यमाणस्तु तेनासौ जलसंधस्ततो ननाद च ६ भगदत्तस्ततः क्रुद्धो माधवं निशितैः शरैः ताडयामास समरे तोत्त्रैरिव महागजं ७ विहायस
क्षत्रं युद्धे शैनेयो रथिनां वरः प्राग्ज्योतिषाधिपे क्षेपशरान्सन्नतपर्वणः ८ तस्य प्राग्ज्योतिषो राजा माधवस्य महद्धनुः चिच्छेद शतधारेण भल्ले
न कृतहस्तवत् ९ अथान्यद्धनुरादाय वेगवत्परवीरहा भगदत्तं रणे क्रुद्धं विव्याध निशितैः शरैः १० सोतिविद्धो महेष्वासः सृक्किणी प
रिसंलिहन् शक्तिं कनकवैडूर्यमायसीं भूषितां दृढां ११ यमदंडोपमां घोरां चिक्षेप परमाहवे तामापतंतीं सहसा तस्य बाहुबलेरितां
१२ सात्यकिः समरे राजन्द्विधा चिच्छेद सायकैः ततः पपात सहसा महोल्केव हतप्रभा १३ शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा पुत्रस्तव विशां
पते महता रथवंशेन वारयामास माधवं १४ तथा परिवृतं दृष्ट्वा वार्ष्णेयानां महारथं दुर्योधनो भृशं क्रुद्धो भ्रातॄन्सर्वानुवाच ह १५
तथा कुरुत कौरव्या यथा वः सात्यको युधि न जीवन्प्रतिनिर्याति महतोस्माद्रथव्रजात् १६ तस्मिन्हते हतं मन्ये पांडवानां महद्ब
लं तथेति च वचस्तस्य परिगृह्य महारथाः १७ शैनेयं योधयामासुर्भीष्मस्याभ्युद्यतं रणे कांबोजराजो बलवान्वारयामास संयुगे
१८ आर्जुनिं नृपतिर्विद्ध्वा शरैः सन्नतपर्वभिः पुनरेव चतुःषष्ट्या राजन्विव्याध तं नृप: १९ सुदक्षिणस्तु समरे पुनर्विव्याध यं
वभिः सारथिं चास्य नवभिश्छिन्नमर्मसजीवितं २० तद्युद्धमासीत्सुमहत्तयोस्तत्र समागमे यदभ्यधावद्गांगेयं शिखंडी शत्रुकर्शनः

भि० २९७

२१ विराटद्रुपदौवृद्धौवारयंतौमहाचमूं भीष्मंचयुधिसंरब्धावाविध्यंतौमहारथौ २२ अश्वत्थामारणेक्रुद्धःसमियाऽथसत्तमः ततःप्रववृतेयुद्धं
तयोस्सचभारत २३ विराटोदशभिर्भल्लैराजघानपरंतप यतमानंमहेष्वासंद्रोणमाहवशोभिनं २४ द्रुपदश्चत्रिभिर्बाणैर्विव्याधनि
शितैस्तदा गुरुपुत्रंसमासाद्यप्रहरंतौमहाबलौ २५ अश्वत्थामाततस्तौतुविव्याधबहुभिःशरैः विराटद्रुपदौवीरौभीष्मंप्रतिसमुद्यतौ
२६ तत्राद्भुतमपश्यामवृद्धयोश्चरितंमहत् यद्द्रौणिसायकान्घोरान्प्रत्यवारयतांयुधि २७ सहदेवंतथायांतंकृपःशारद्वतोऽभ्ययात्
यथानागोवनेनागंमत्तोमत्तमुपाद्रवत् २८ कृपश्चसमरेशूरोमाद्रीपुत्रंमहारथं आजघानशरैस्तूर्णंसप्तत्यारुक्मभूषणैः २९ त
स्यमाद्रीसुतश्चापंद्विधाछित्त्वासायकैः अथैनंछिन्नधन्वानंविव्याधनवभिःशरैः ३० सोन्यत्कार्मुकमादायसमरेभारसाधनं माद्री
पुत्रंसुसंहृष्टोदशभिर्निशितैःशरैः ३१ आजघानोरसिक्रुद्धइच्छन्भीष्मस्यजीवितं तथैवपांडवोराजंछारद्वतममर्षणं ३२ आजघा
नोरसिक्रुद्धोभीष्मस्यवधकांक्षया तयोर्युद्धंसमभवद्घोररूपंभयावहं ३३ नकुलंतुरणेक्रुद्धोविकर्णःशत्रुतापनः विव्याधसायकैःषष्ट्यारक्षन्
भीष्मंमहाबलं ३४ नकुलोपिभृशंविद्धस्तवपुत्रेणधीमता विकर्णंसप्तसप्तत्यानिर्बिभेदशिलीमुखैः ३५ तत्रतौनरशार्दूलौभीष्महेतोःपरं
तपौ अन्योन्यंजघ्नतुर्वीरौगोष्ठेगोवृषभाविव ३६ घटोत्कचंरणेयांतंनिघ्नंतंतवबाहिनीं दुर्मुखःसमरेप्रायाद्भीष्महेतोःपराक्रमी ३७ है
डिंबकस्तुरणेराजन्दुर्मुखंशत्रुतापनं आजघानोरसिक्रुद्धःशरेणानतपर्वणा ३८ भीमसेनसुतंचापिदुर्मुखःसुमुखैःशरैः षष्ट्यावी

राम० २९७

रोनरुन्द्रहेविद्याधरगणमङ्कुनि ३९ षष्ठकन्नंततथायांतंभीष्मस्यवधकांक्षिणं हार्दिक्योवारयामासरथस्थंश्चमहारथः ४० हार्दिक्यं
पार्षतस्त्वापिविध्वापंचभिरायसैः पुनःपंचाशताचैर्णतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् ४१ अजघानमहाबाहुःपार्षतंतंमहारथं तथैववपा
र्षतोराजन्हार्दिक्यंनवभिःशरैः ४२ विद्याधनिशितैःसीक्ष्णैःकंकपत्रैरजिह्मगैः तयोःसमभवद्युद्धंभीष्महेतोर्महाद्भुतं ४३
अन्योन्यातिशयेयुक्तंयथावृत्रमहेन्द्रयोः भीमसेनंततथायांतंभीष्मप्रतिमहारथं ४४ भूरिश्रवाभ्ययात्तूर्णंतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत
सोमदत्तिरथोभीममाजघानस्तनांतरे ४५ नाराचेनसुतीक्ष्णेनरुक्मपुंखेनसंयुगे उरस्थेनबभौतेनभीमसेनःप्रतापवान् ४६
स्कंदशक्त्यायथाक्रौंचःपुरान्नृपतिसत्तम तौशरान्सूर्यसंकाशान्कर्मारपरिमार्जितान् ४७ अन्योन्यस्यरणेक्रुद्धौचिक्षिपाते
नरर्षभौ भीमोभीष्मवधाकांक्षीसोमदत्तिंमहारथं ४८ तथाभीष्मजयेगृध्नुःसोमदत्तिस्तुपांडवं कृतप्रतिकृतेयत्तौयोधयामा
सतूरणे ४९ युधिष्ठिरंतुकौंतेयंमहत्यासेनयावृतं भीष्माभिमुखमायांतंभारद्वाजोन्यवारयत् ५० द्रोणस्यरथनिर्घोषंपर्ज
न्यनिनदोपमं श्रुत्वाप्रभद्रकाराजन्समकंपंतमारिष ५१ सासेनामहतीराजन्पांडुपुत्रस्यसंयुगे द्रोणेनवारितायत्तानचचाल
पदात्पदं ५२ चेकितानंरणेयत्तंभीष्मंप्रतिजनेश्वरं चित्रसेनस्तवसुतःक्रुद्धरूपमवारयत् ५३ भीष्महेतोःपराक्रांतश्चित्र
सेनःपराक्रमी चेकितानंपरंशक्त्यायोधयामासभारत ५४ तथैवचेकितानोपिचित्रसेनमवारयत् तद्युद्धमासीत्सुमहत्तयोस्त
त्रसमागमे ५५ अर्जुनोवार्यमाणस्तुविकर्णःशस्तत्रभारत विमुखीकृत्यपुत्रंतेसेनांतवममर्दह ५६ दुःशासनोपिपरयाशक्त्या

भी० पार्थमवारयत कथंभीष्मेणनोहन्यादितिनिश्चित्यभारत ५७ सावध्यमानासमरेपुत्रस्यतववाहिनी लोड्यतेरथिभिःश्रेष्ठैस्तत्रत
२९८ त्रैवभारत ५८ इतिभीष्मपर्वणि संजयउवाच अथवीरोमहेष्वासोमत्तवारणविक्रमः समादायमहच्चापंमत्तवारणवारणं १
विधुन्वानोनरश्रेष्ठोद्रावयानोवरूथिनीं पृतनांपाण्डवेयानांगाहमानोमहाबलः २ निमित्तानिनिमित्तज्ञःसर्वतोवीक्ष्यवीर्यवान
प्रतपन्तमनीकानिद्रोणःपुत्रमभाषत ३ अयंहिदिवसस्तातयत्रपार्थोमहाबलः जिघांसुःसमरेभीष्मंपरंयत्नंकरिष्यति ४
उत्पतंतिहिमेबाणाधनुःप्रस्फुरतीवच योगमस्त्राणिनेच्छन्तिक्रूरंमेवर्ततेमतिः ५ दिक्ष्वशांतानिघोराणिव्याहरंतिमृगद्विजा
ःनीचैर्गृध्रानिलीयंतेभारतानांचमूंप्रति ६ नष्टप्रभइवादित्यःसर्वतोलोहितादिशः रसतेव्यथतेभूमिःकंपतीवचसर्वशः
७ कंकागृध्राबलाकाश्चव्याहरंतिमुहुर्मुहुः शिवाश्चैवाशिवाघोरावेदयंत्योमहद्भयं ८ पपातमहतीचोल्कामध्येनादित्यमं
डलात् सकबंधश्चपरिघोभानुमावृत्यतिष्ठति ९ परिवेषस्तथाघोरश्चंद्रभास्करयोरभूत् वेदयानोभयंघोरंराज्ञांदेहावक
र्तनं १० देवतायतनस्थाश्चकौरवेंद्रस्यदेवताः कंपंतेचहसंतेचनृत्यंतिचरुदंतिच ११ अपसव्यंग्रहाश्चक्रुरलक्ष्मणंदिवाक
रं अवाक्शिराश्चभगवानुपातिष्ठतचंद्रमाः १२ वपूंषिचनरेंद्राणांविगतानिचलक्षये धार्तराष्ट्रस्यसैन्येषुनचभ्राजंतिदंशि गम०
ताः १३ सेनयोरुभयोश्चापिसमंताच्छ्रूयतेमहान् पांचजन्यस्यनिर्घोषोगांडीवस्यचनिस्वनः १४ ध्रुवमास्थायबीभत्सुरु २९८
त्तमास्त्राणिसंयुगे अपास्यान्यान्रणेयोधानभ्येष्यतिपितामहं १५ हृष्यंतिरोमकूपाणिसीदतीवचमेमनः चिंतयित्वा

महाबाहो भीष्मार्जुनसमागमं १६ तं चेद्धनिकृतप्रज्ञः पांचाल्यः पापचेतसं पुरस्कृत्य रणे पार्थो भीष्मस्यायोधनं गतः १७
अब्रवीच्च पुरा भीष्मो नाहं हन्यां शिखंडिनं स्त्री ह्येषा विहिता धात्रा दैवाच्च स पुनः पुमान् १८ अमंगल्यध्वजश्चैव याज्ञसेनि
र्महाबलः न चामंगलिके तस्मिन्प्रहरेदापगासुतः १९ एतद्विचिंतयानस्य प्रज्ञासीदतिमे भृशं अभ्युद्यतो रणे क्रुद्धः कुरुवृ
द्धः पांडवान् २० युधिष्ठिरस्य च क्रोधो भीष्मस्यार्जुनसंगतः मम चात्र समारंभः प्रजानामशिवं ध्रुवं २१ मनस्वी बलवाञ्छूरः कृ
तास्त्रो लघुविक्रमः दूरपाती दृढेषुश्च निमित्तज्ञश्च पांडवः २२ अजेयः समरे चापि देवैरपि सवासवैः बलवान्बुद्धिमांश्चैव
जितक्लेशो युधांवरः २३ विजयी च रणे नित्यं भैरवास्त्रश्च पांडवः तस्य मार्गं परिहरन्द्रुतं गच्छ यतव्रत २४ पश्यैतन्महाघो
रं संयुगं वैशसं महत् हेमचित्राणि शूराणां महांति च शुभानि च २५ कवचान्यवदीर्यंते शरैः सन्नतपर्वभिः छिद्यंते च ध्व
जाग्राणि तोमराश्च धनूंषि च २६ प्रासाश्च विमलास्तीक्ष्णाः शक्त्यश्च कनकोज्ज्वलाः वैजयंत्यश्च नागानां संक्रुद्धेन किरीटि
ना २७ नायं संरक्षितुं कालः प्राणान्पुत्रोपजीविभिः याहि स्वर्गं पुरस्कृत्य यशसे विजयाय च २८ रथनागहयावर्त्तां महा
घोरां सुदुर्गमां रथेन संग्रामनदीं तरत्येष कपिध्वजः २९ ब्रह्मण्यता दमो दानं तपश्च चरितं महत् इहैव दृश्यते पार्थे भ्राता पा२
यस्य धनंजयः ३० भीमसेनश्च बलवान्माद्रीपुत्रौ च पांडवौ वासुदेवश्च वार्ष्णेयो यस्य नाथो व्यवस्थितः ३१ तस्यैष
मन्युप्रभवो धार्त्तराष्ट्रस्य दुर्मतेः तपोदग्धशरीरस्य कोपो दहति भारती ३२ एष संदृश्यते पार्थो वासुदेवव्यपाश्रयः तारय

भी०
२९९

न्सर्वसैन्यानिधार्तराष्ट्राणिसर्वशः ३३ सतद्बलोकर्तसैन्यंक्षोभ्यमानंकिरीटिना महोर्मिनद्धंसुमहन्निमिनेवसमाकुलं
३४ हाहाकिलकिलाशब्दाः श्रूयंतेचचमूमुखे याहिपांचालदायादमहंयास्येयुधिष्ठिरं ३५ दुर्गमंद्येतरंराज्ञोव्यूहस्यामि
ततेजसः समुद्रकुक्षिप्रतिमंसर्वतोतिरथैः स्थितैः ३६ सात्यकिश्चाभिमन्युश्चधृष्टद्युम्नवृकोदरौ पर्यरक्षंतराजानं
यमौचमनुजव्याघ्रं ३७ उपेंद्रसदृशश्यामोमहाशालइवोद्गतः स्वगच्छत्सनीकाग्रेद्वितीयइवफाल्गुनः ३८ उन्नमाल्य
णीचापधन्वाग्रहीत्वाचमहद्धनुः पार्थतंयाहिराजानंयुध्यस्वचवृकोदरं ३९ कोहितेनेच्छितिपापपुत्रंजीवंतंशाश्वतीः समाः
क्षत्रधर्मंतुसंप्रेक्ष्यततस्त्वांनिपुनर्जयमहे ४० एवंचातिरथोभीष्मोदहंतेवमहाचमूं युद्धेषुमहदृशस्तातपमस्यवरुणस्य
च ४१ इतिभीष्मपर्वणि संजयउवाच भगदत्तः कृपः शल्यः कृतवर्मातथैव च विंदानुविंदावावंत्यौसैंधवश्चजयद्रथः
१ चित्रसेनोविकर्णश्चतथादुर्मर्षणादयः दशैतेतावकायोधाभीमसेनमयोधयन् २ महत्यासेनयायुक्तानानादेशस
मुत्थया भीष्मस्यसमरेराजन्प्रार्थयानामहद्यशः ३ शल्यस्तुनवभिर्बाणैर्भीमसेनमताडयत् कृतवर्मात्रिभिर्बाणैर्भी
मसेनमताडयत् ४ कृतवर्मात्रिभिर्बाणैः कृपश्चनवभिः शरैः चित्रसेनोविकर्णश्चभगदत्तश्चमारिष ५ दशभिर्दशभिर्बा
णैर्भीमसेनमताडयत् सैंधवश्चत्रिभिर्बाणैर्भीमसेनमताडयत् ६ विंदानुविंदावावंत्यौपंचभिः पंचभिःशरैः दुर्मर्षणस्तुविं
शत्यापांडवंनिशितैः शरैः ७ सतान्सर्वान्महाराजराजमानान्पृथक्पृथक् प्रवीरान्सर्वलोकस्यधार्तराष्ट्रान्महारथान् ८
जघानसमरेवीरः पांडवः परवीरहा ॥ ॥

नाग२

राम०
२९९

हा सप्तभिः शल्यमाविध्यत्कृतवर्माणमष्टभिः १० कृपस्य सशरं चापं मध्ये चिच्छेद भारत अथैनं छिन्नधन्वानं पुनर्विव्याध सप्तभिः ११
विकर्णं दशभिर्बाणैः पंचभिश्च जयद्रथं विव्याध भीमो नद्धृष्टः सैंधवं पुनस्त्रिभिः १२ अथान्यद्धनुरादाय गौतमो रथिनां वरः भीमं विव्याध संरब्धो
दशभिर्निशितैः शरैः १३ स विद्धो दशभिर्बाणैस्तोत्रैरिव महाद्विपः ततः क्रुद्धो महाराज भीमसेनः प्रतापवान् १४ गौतमं ताडयामास शरै
र्बहुभिराहवे सैंधवस्य तथाश्वांश्च सारथिं च त्रिभिः शरैः १५ प्राहिणोन्मृत्युलोकाय कालांतकसमद्युतिः हताश्वात्तु रथात्तूर्णमवप्लु
त्य महारथः १६ शरांश्चिक्षेप निशितान्भीमसेनस्य संयुगे तस्य भीमो धनुर्मध्ये द्वाभ्यां चिच्छेद मारिष १७ भल्लाभ्यां भरतश्रेष्ठ सैंधव
स्य महात्मनः स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः १८ चित्रसेनस्य यं राजन्नारुरोह त्वरान्वितः अत्यद्भुतं रणे कर्म कृतवां
स्तत्र पांडवः १९ महारथाञ्शरैर्विद्ध्वा वारयित्वा च मारिष विरथं सैंधवं चक्रे सर्वलोकस्य पश्यतः २० तदा न ममृषे शल्यो भीम
सेनस्य विक्रमं स संधाय शरांस्तीक्ष्णान्कर्मारपरिमार्जितान् २१ भीमं विव्याध समरे तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् कृपश्च कृतवर्मा च
भगदत्तश्च वीर्यवान् २२ विंदानुविंदावावंत्यौ चित्रसेनश्च संयुगे दुर्मर्षणो विकर्णश्च सिंधुराजश्च वीर्यवान् २३ भीमं ते विव्य भी ४
धुस्तूर्णं शल्यहेतोररिंदमाः स च तान्प्रतिविव्याध पंचभिः पंचभिः शरैः २४ शल्यं विव्याध सप्तत्या पुनश्च दशभिः शरैः तं शल्यो नवभि
र्भित्वा पुनर्विव्याध पंचभिः २५ सारथिं चास्य भल्लेन गाढं विव्याध मर्मणि विशोकं प्रेक्ष्य निर्भिन्नं भीमसेनः प्रतापवान् २६ मद्रा

भि० ३०० जंत्रिभिर्वीरोवीक्ष्णोरुरसिचार्प्यपत् तंप्रत्यगान्महेष्वासोस्त्रिभिस्त्रिभिरजिह्मगैः २७ ताडयामाससमरेसिंहवद्विननादच ते
हियत्तामहेष्वासाः पांडवंयुद्धकोविदं २८ त्रिभिस्त्रिभिरकुंठाग्रैर्भृशंमर्मस्वताडयन् सोतिविद्धोमहेष्वासोभीमसेनोनविव्य
थे २९ पर्वतोवारिधाराभिर्वर्षमाणैरिवांबुदैः सतुक्रोधसमाविष्टः पांडवानांमहारथः ३० महेष्वरंत्रिभिर्वाणैर्भृशं म मद्रेश्वरं ३
विव्याधमहायशाः प्राग्ज्योतिषंशतेनाजौराजन्विव्याधसायकैः ३१ ततस्तुसशरंचापंसात्वतस्यमहात्मनः क्षुरप्रेणसुतीक्ष्णे
नचिच्छेदकृतहस्तवत् ३२ तथान्यद्धनुरादायकृतवर्मावृकोदरं आजघानभ्रुवोर्मध्येनाराचेनपरंतपः ३३ भीमस्तुसमरेवि
ध्वाशल्यंनवभिःसायकैः भगदत्तंत्रिभिश्चैवकृतवर्माणमष्टभिः ३४ द्वाभ्यांद्वाभ्यांतुविव्याधगौतमप्रभृतीन्रथान् तेपितंसमरे
राजन्विव्यधुर्निशितैःशरैः ३५ सतथापीड्यमानोपिसर्वशस्तैर्महारथैः मत्वातृणेनतांस्तुल्यान्विचचारगतव्यथः ३६ ते
चापिरथिनांश्रेष्ठाभीमायनिशितान्शरान् प्रेषयामासुरव्यग्राः शतशोथसहस्रशः ३७ तस्यशक्तिंमहावेगांभगदत्तोमहा
सुरः चिक्षेपसमरेवीरःस्वर्णदंडांमहामते ३८ तोमरंसैंधवोराजापट्टिशंचमहाभुजः शतघ्नींचकृपोराजञ्छरंशल्यश्चसंयु
गे ३९ अथेतरेमहेष्वासाःपंचपंचाशिलीमुखान् भीमसेनंसमुद्दिश्यप्रेषयामासुरोजसा ४० तोमरंचद्विधाचक्रेक्षुरप्रे
णानिलात्मजः पट्टिशंचत्रिभिर्वाणैश्चिच्छेदतिलकांडवत् ४१ सबिभेदशतघ्नींचनवभिःकंकपत्रिभिः मद्रराजप्रयु राम० ३००
क्तंचशरंछित्वामहारथः ४२ शक्तिंचिच्छेद

सहसाभगदत्तेरितांरणे तथेतरांश्छादयन्घोरांश्छरैः सन्नतपर्वभिः ४३ भीमसेनोरणश्लाघीत्रिभैकैकंसमाछिनत तांश्च
सर्वान्महेष्वासांस्त्रिभिस्त्रिभिरताडयत ततोधनंजयस्तत्रवर्तमानेमहारणे आजगामरथेनाजौभीमंदृष्ट्वामहारथं
४४ निघ्नंतंसमरेशत्रून्योधयानंचसायकैः तौतुतत्रमहात्मानौसमेतौवीक्ष्यपांडवौ ४५ नाशशंसुर्जयंतत्रतावकाः
पुरुषर्षभाः अथार्जुनोरणेभीमंयोधयंतंमहारथान ४६ भीष्मस्यनिधनाकांक्षीपुरस्कृत्यशिखंडिनं आस
सादरणेवीरांस्तावकान्दशभारत ४७ येस्मभीमंरणेराजन्योधयंतोव्यवस्थिताः बीभत्सुस्तान्थाविध्यद्भीमस्य
प्रियकाम्यया ४८ ततोदुर्योधनोराजासुशर्माणमचोदयत अर्जुनस्यवधार्थायभीमसेनस्यचाभयोः ४९
सुशर्मन्गच्छशीघ्रंत्वंबलौघैःपरिवारितः जहिपांडुसुतावेतौधनंजयवृकोदरौ ५० तच्छ्रुत्वावचनंतस्यत्रैगर्त्तः
प्रस्थलाधिपः अभिद्रुत्यरणेभीममर्जुनंचैवधन्विनौ ५१ रथैरनेकसाहस्रैःसमंतात्पर्यवारयत ततःप्रववृते
युद्धमर्जुनस्यपरैःसह ५२ इतिमहाभारतेभीष्मपर्वणि संजयउवाच अर्जुनस्तुरणेशल्यंयतमानंमहारथं
छादयामाससमरेशरैःसन्नतपर्वभिः १ सुशर्माणंकृपंचैवत्रिभिस्त्रिभिरविध्यत प्राग्ज्योतिषंचसमरेसैंध
वंचजयद्रथं २ चित्रसेनंविकर्णंचकृतवर्माणमेवच दुर्मर्षणंचराजेंद्रद्वावंत्यौचमहारथौ ३ एकैकंत्रि
भिराणर्च्छंकंकबर्हिणवाजितैः शरैरतिरथोयुद्धेपीडयान्वाहिनींतव ४ जयद्रथोरणेपार्थंविद्धाभरतसायकैः

भीमंविव्याधतरसाचित्रसेनत्रयेपस्थितः ५ शल्यश्चसमरेराजन्समंतपञ्चरपिनांवरः विव्याधतेमहाराजबहुधातमर्म
भेदिभिः ६ चित्रसेनादयश्चैवपुत्रास्तवविशांपते पंचभिःपंचभिस्तूर्णंसमयुगानिशितैःशरैः ७ आजघ्नुरर्जुनंसंख्येभी
मसेनंचमारिष तेतत्ररथिनांश्रेष्ठाकौंतेयौभरतर्षभौ ८ अपीडयंतांसमरेत्रिगर्त्तानांमहद्बलं सुशर्मापिरणोपा
र्थंशरैर्नवभिराशुगैः ९ ननादबलवान्नादंत्रासयानोमहद्बलं अन्येचरथिनःशूराभीमसेनधनंजयौ १० विव्या
धुर्निशितैर्बाणैरुक्मपुंखैरजिह्मगैः तेषांचरथिनांमध्येकौंतेयौभरतर्षभौ ११ क्रीडमानौरथोदारौचित्ररूपौव्य
दृश्यतां आमिषेप्सूगवांमध्येसिंहाविवमदोत्कटौ १२ छित्वाधनूंषिशूराणांशरांश्चबहुधारणे पातयामासतुर्वी
रौशिरांसिशतशोरणे १३ रथाश्चबहवोभग्नाहयाश्चशतशोहताः गजाश्चसगजारोहाःपेतुरुर्व्यांमहाहवे १४
रथिनःसादिनश्चापितत्रतत्रनिसूदिताः दृश्यंतेबहवोराजन्वेपमानाःसमंततः १५ हतैर्गजपदात्यौघैर्वाजिभि
श्चनिसूदितैः रथैश्चबहुधाभग्नैःसमास्तीर्यतमेदिनी १६ छत्रैश्चबहुधाछिन्नैर्ध्वजैश्चविनिपातितैः अंकुशै
रपविद्धैश्चपरिस्तोमैश्चभारत १७ केयूरैरंगदैर्हारैरांकवैर्मृदितैस्तथा उष्णीषैऋष्टिभिश्चैवचामरव्यजनैरपि १८
तत्रतत्रापविद्धैश्चबाहुभिश्चंदनोक्षितैः ऊरुभिश्चनरेंद्राणांसमास्तीर्यततेमेदिनी १९ तत्राद्भुतमपश्यामरणेपा
र्थस्यविक्रमं शरैःसंवार्यताद्वीरान्जघानमहाबलः २० पुत्रस्तुतवतंदृष्ट्वाभीमार्जुनपराक्रमं गांगेयस्यर

याभ्यां समुपजग्मे महाबलः २१ कृपश्च कृतवर्म्मा च सैंधवश्च जयद्रथः विंदानुविंदावावंत्यौ नाराज हः संयुगं तदा २२ ततो भी
मो महेष्वासः फाल्गुनश्च महारथः कौरवाणां चमूं घोरां भृशं दुद्रुवतू रणे २३ ततो बर्हिणवाजीनां अयुतान्यर्बुदानि च धनंजयपा
यंतरोः पातयंति स्म भूमिपाः २४ ततस्तांश्छरजालेन सन्निवीर्य महारथान् पार्थः समंतात्समरे प्रेषयामास मृत्यवे २५ श
ल्यस्तु समरे जिष्णुं क्रीडन्निव महारथः आजघानोरसि क्रुद्धो भल्लैः सन्नतपर्वभिः २६ तस्य पार्थो धनुश्छित्वा हस्तावापं हस्थेत हस्तावापेन
च पंचभिः अथैनं सायकैस्तीक्ष्णैर्भृशं विव्याध मर्मणि २७ अथान्यद्धनुरादाय समरे भारसाधनं मद्रेश्वरो रणे जिष्णुं ता
डयामास रोषितः २८ त्रिभिः शरैर्महाराज वासुदेवं च पंचभिः भीमसेनं च नवभिर्बाह्वोरुरसि चार्पयत् २९ ततो द्रोणो म
हाराज मागधश्च महारथः दुर्योधनसमादिष्टौ तं देशमुपजग्मतुः ३० यत्र पार्थो महाराज भीमसेनश्च पांडवः कौरव्यस्य महासेनां जघ्न
तुः सुमहारथौ ३१ जयत्सेनस्तु समरे भीमं भीमायुधं युधि विव्याध निशितैर्बाणैः रष्टाभिर्भरतर्षभ ३२ तं भीमो दशभिर्विद्ध्वा पुनर्विव्याध
पंचभिः सारथिं चास्य भल्लेन रथनीडादपातयत् ३३ उद्भ्रांतैस्तुरगैः सोपद्रवमाणः समंततः मागधापसृतो राजा सर्वसैन्यस्य प
श्यतः ३४ द्रोणश्च विवरं दृष्ट्वा भीमसेनं शिलीमुखैः विव्याध बाणैर्निशितैः पंचषष्टिभिरायसैः ३५ तं भीमः समरश्लाघी गु
रुं पितृसमं रणे विव्याध पंचभिर्भल्लैस्तथा षष्ट्या च भारत ३६ अर्जुनस्तु सुशर्माणं विद्ध्वा बहुभिरायसैः व्यधमत्तस्य तत्सैन्यं महा
भ्राणि यथानिलः ३७ ततो भीष्मश्च राजा च कौशल्यश्च बृहद्बलः समवर्त्तंत संक्रुद्धा भीमसेनधनंजयौ ३८ तथैव पां

भि० ३०२

उचुः प्राहृष्टहृष्टमनसः पार्षतः अभ्यद्रवन्रणे भीष्मं व्यादितास्यमिवांतकं ३९ शिखंडीतु समासाद्य भारतानां पितामहं अभ्य
द्रवत संहृष्टो भयं त्यक्त्वा महारथात् ४० युधिष्ठिरमुखाः पार्थाः पुरस्कृत्य शिखंडिनं अयोधयन्रणे भीष्मं सहिताः सर्वसृंज
यैः ४१ तथैव तावकाः सर्वे पुरस्कृत्य यतव्रतम् शिखंडिप्रमुखान्पार्थान्योधयंतिस्म संयुगे ४२ ततः प्रववृते युद्धं कौरवा
णां भयावहं तत्र पांडुसुतैः सार्द्धं भीष्मस्य विजयं प्रति ४३ तावकानां जयं भीष्मे ग्लहआसीद्विशांपते तत्र हि द्यूतमासी
त्को विजयायेतराय वा ४३ धृष्टद्युम्नस्तु राजेंद्र सर्वसैन्यान्यचोदयत् अभिद्रवत गांगेयं मा भैष्ट रथसत्तमाः ४४ से
नापतिवचः श्रुत्वा पांडवानां वरूथिनी भीष्मं समभ्ययात्तूर्णं प्राणांस्त्यक्त्वा महाहवे ४५ भीष्मोपि रथिनां श्रेष्ठः
प्रतिजग्राह तां चमूं आपतंतीं महाराज वेलामिव महोदधिः ४६ इति श्रीमन्महाभारते भीष्मपर्व्वणि धृतराष्ट्र उवाच क
थं शांतनवो भीष्मो दशमेहनि संजय अयुध्यत महावीर्य्यैः पांडवैः सहसृंजयैः १ कुरवश्च कथं युद्धे पांडवान्प्रत्यवारयन्
आचक्ष्व मे महायुद्धं भीष्मस्याहवशोभिनः २ संजय उवाच कुरवः पांडवैः सार्द्धं यदयुध्यंत भारत यथा च तदभूद्युद्धं तत्तु
वक्ष्यामि सांप्रतं ३ गमिताः परलोकाय परमास्त्रैः किरीटिनः अहन्यहनि संक्रुद्धास्तावकानां महारथाः ४ यथा
प्रतिज्ञं कौरव्यः स चापि समितिंजयः पार्थानामकरोद्भीष्मः सततं समितिक्षयं ५ कुरुभिः सहितं भीष्मं युध्यमानं परंतप
अर्जुनं च सपांचाल्यं संशयो विजये भवत् ६ दशमेहनि तस्मिंस्तु भीष्मार्जुनसमागमे अवर्त्तत ॥ ॥ ॥

राम० ३०२

कुलानि २

महारौद्रः सततंसमितिक्षयः ७ तस्मिन्नयुतशोराजन्नक्षपश्चपरंतपः भीष्मः शांतनवोयोधान्न्घानपरमास्त्रवि
त् ८ येषामज्ञातकल्पानिनामगोत्राणिपार्थिव तेहतास्तत्रभीष्मेणशूराः सर्वेनिवर्त्तिनः ९ दशाहानिततस्त
प्त्वाभीष्मःपांडववाहिनीं निरविद्यतधर्मात्माजीवितेनपरंतप १० सक्षिप्रंवधमन्विच्छन्नात्मनोभिमुखोरणे
नहन्यांमानववरान्संग्रामेसुबहूनिति ११ चिंतयित्वामहाबाहुःपितादेवव्रतस्तव अभ्यासस्थंमहाराज
पांडवंवाक्यमब्रवीत् १२ युधिष्ठिरमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारदः शृणुष्ववचनंतातध नीमानीदितेनवः
र्म्यंस्वर्ग्यंचजल्पतः १३ निर्विण्णोस्मिभृशंतातदेहेनानेनभारतघ्नतश्चमेगतःकालः सुबहून्प्राणिनोरणे
१४ तस्मात्पार्थंपुरोधायपांचालान्सृंजयांस्तथा मद्वधेक्रियतांयत्नोममचेदिच्छसिप्रियं १५ तस्यतन्मतमाज्ञा
यपांडवःसत्यदर्शनः भीष्मंप्रतिययौराजासंग्रामेसृंजयैःसह १६ धृष्टद्युम्नस्ततोराजन्पांडवश्चयुधिष्ठिरः
श्रुत्वाभीष्मस्यतांवाचंचोदयामासतुर्बलं १७ अभिद्रवध्वंयुध्यध्वंभीष्मंजयतसंयुगे रक्षिताःसत्यसंधेनजि
ष्णुनारिपुजिष्णुना १८ अयंचापिमहेष्वासःपार्षतोवाहिनीपतिः भीमसेनश्चसमरेपालयिष्यतिवोध्रुवं १९
मावोभीष्माद्भयंकिंचिदस्त्वद्ययुधिसृंजयाः ध्रुवंभीष्मंविजेष्यामःपुरस्कृत्यशिखंडिनं २० तेतथासमयंकृत्वाद
शमेहनिपांडवाः ब्रह्मलोकपराभूत्वासंजग्मुःक्रोधमूर्छिताः २१ शिखंडिनंपुरस्कृत्यपांडवंचधनंजयं भीष्म

भि० सपाततेयेत्वंपरमंतेसमास्थिता: २१ तवस्तवसुतादिष्टानानाजनपदेश्वरा: द्रोणेनसहपुत्रेणसहसेनोमहा
३०३ बल: २३ दु:शासनस्तुबलवान्सहसर्वै:सहोदरै: भीष्मंसमरमध्यस्थंपालयांचक्रिरेतदा २४ ततस्तेतावका:
पार्था:पुरस्कृत्यमहाव्रतं शिखंडिप्रमुखान्पार्थान्योधयंतिस्मसंयुगे २५ चेदिभिस्तुसपांचालै:सहितोवानरध्वज: य
यौशांतनवंभीष्मंपुरस्कृत्यशिखंडिनं २६ द्रोणपुत्रंशिनेर्नप्ताधृष्टकेतुस्तुकौरवं अभिमन्यु:महामात्रंदुर्योधनम
योधयत् २७ विराटस्तुमहानीक:सहसेनेजयद्रथं वार्द्धक्षेमस्तदापार्थमासमादपरंतप २८ मद्रराजंमहेष्वा
संसहसैन्योयुधिष्ठिर: भीमसेनोभिगुप्तस्तुनागानीकमुपाद्रवत् २९ अप्रधृष्यमनावीर्यंसर्वशस्त्रभृतांवरं
द्रोणंप्रतिययौमत्त:पांचाल्य:सहसोदरै: ३० कर्णिकारध्वजंचैवसिंहकेतुररिंदम: प्रत्युज्जगामसौभद्रंराज
पुत्रोबृहद्बल: ३१ शिखंडिनंपुरस्कृत्यपांडवंचधनंजयं राजभि:समरेपार्थमभिपेतुर्जिघांसव: ३२ त
स्मिन्नतिमहाभीमसेनयोर्वैपराक्रमे संप्रधावस्त्वनीकेषुमेदिनीसमकंपत ३३ तान्यनीकान्यनीकेषुसमस
ज्जंतभारत तावकानांपरेषांचदृष्ट्वाशांतनवेरणे ३४ ततस्तेषांप्रयतानामन्योन्यमभिधावतां प्रादुरासीन्महाश
ब्दोदिक्षुसर्वासुभारत ३५ शंखदुंदुभिघोषश्चवारणानांचबृंहितै: सिंहनादश्चसैन्यानांदारुणा:समपद्यत ३६
साचसर्वनरेंद्राणांचंद्रार्कसदृशीप्रभा वीरांगदकिरीटेषुनि:प्रभासमपद्यत ३७ रजोमेघा:समुत्तस्थु:शस्त्रविद्यु राम०
न्दिराहतता: धनुषांचापिनिर्घोषादारुणा:समपद्यत ३८ बाणशंखप्रणादाश्चभेरीणांचमहास्वना: रथघोषश्च ३०३

संजज्ञेसेनयोरूपंसेनयोरपि ३९ पाशशक्त्यृष्टिसंघैश्चवाणौघैश्चसमाकुलं निःप्रकाशमिवाकाशंसेनयोःसमपद्यत ॥
४० अन्योन्यंरथिनःपेतुर्वाजिनश्चमहाहवे कुंजराःकुंजरान्जघ्नुःपदातींश्चपदातयः ४१ तत्रासीत्सुमहद्युद्धंकुरूणांपां
डवैःसह भीष्महेतोर्नरव्याघ्रश्येनयोरामिषेयथा ४२ तयोःसमागमोघोरोवभूवयुधिसंगतः अन्योन्यस्यवधार्थाय
जिगीषूणांमहाहवे ४३ इतिभीष्मपर्वणि संजयउवाच अभिमन्युर्महाराजतवपुत्रमयोधयत् महत्यासेनयायुक्तो
भीष्महेतोःपराक्रमी १ दुर्योधनोरणेकार्ष्णिंनवभिर्नतपर्वभिः आजघानोरसिक्रुद्धःपुनश्चैनंत्रिभिःशरैः २ तस्य
शक्तिंरणेकार्ष्णिर्मृत्योर्घोरांस्वसामिव प्रेषयामाससंक्रुद्धोदुर्योधनरथंप्रति ३ तामापतंतींसहसाघोररूपांविशांप
ते द्विधाचिच्छेदतेपुत्रःक्षुरप्रेणमहारथः ४ तांशक्तिंपतितांदृष्ट्वाकार्ष्णिःपरमकोपनः दुर्योधनंत्रिभिर्वाणैर्वाह्वो
रुरसिचार्प्पयत् ५ पुनश्चैनंशरैर्घोरैराजघानस्तनांतरे दशभिर्भरतश्रेष्ठभरतानांमहारथः ६ तद्युद्धमभवद्घोरंचित्ररूपं
चभारत ईंद्रियप्रीतिजननंसर्वपार्थिवपूजितं ७ भीष्मस्यनिधनार्थायपार्थस्यविजयायच युयुधातेरणेवीरौसौभद्रकुरु
पुंगवौ ८ सात्यकिंरभसंयुद्धेद्रौणिर्ब्राह्मणपुंगवः आजघानोरसिक्रुद्धोनाराचेनपरंतपः ९ शैनेयोपिगुरोःपुत्रंसर्व
मर्मसुभारत अताडयदमेयात्मानवभिःकंकवाजितैः १० अश्वत्थामातुसमरेसात्यकिंनवभिःशरैः त्रिंशताचपुनस्तूर्णं
वाह्वोरुरसिचार्प्पयत् ११ वहुधादारपांचक्रेमहेष्वासंमहारथः तथैवपौरवंयुद्धेधृष्टकेतुर्महारथः १२ त्रिंशताति

भि० शितैर्बाणैर्विव्याधाशुमहाभुजः पौरवस्तुधनुश्छित्वाधृष्टकेतोर्महारथः १३ ननादबलवन्नादंविव्याधचशितैःश
३०४ रैः सोन्यत्कार्मुकमादायपौरवंनिशितैः शरैः १४ आजघानमहाराजत्रिभिस्सप्तभिःशिलीमुखैः तौतुतत्रमहेष्वासौम
हामात्रौमहारथौ १५ महताशरवर्षेणपरस्परमविध्यतां अन्योन्यस्यधनुश्छित्वाहयान्हत्वाचभारत १६ विर
थावसियुद्धायसमीयतुरमर्षणौ आर्षभेचर्मणीचित्रेशतचंद्रपरिष्कृते १७ तारकाशतचित्रेचनिस्त्रिं
शौसुमहाप्रभौ प्रगृह्यविमलौराजंस्तावन्योन्यमभिद्रुतौ १८ वाशितासंगमेयत्तौसिंहाविवमहावने मंडला
निविचित्राणिगतप्रत्यागतानिच १९ चेरतुर्दर्शयंतौचप्रार्थयंतौपरस्परं पौरवोधृष्टकेतुंतुशंखदेशेमहासिना
२० ताडयामासमंक्रुद्धस्तिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत चेदिराजोपिसमरेपौरवंपुरुषर्षभं २१ आजघानशिताग्रेण
जत्रुदेशेमहासिना तावन्योन्यंमहाराजसमासाद्यमहाहवे २२ अन्योन्यवेगाभिहतौनिपेततुररिंदमौ ततःस्वर
थमारोप्यपौरवंतनयस्तव २३ जयत्सेनोरथेनाजावपोवाहरणाजिरात् धृष्टकेतुंतुसमरेमाद्रीपुत्रःप्रतापवान
२४ अपोवाहरणेक्रुद्धः सहदेवःपराक्रमी चित्रसेनःसुशर्माणंविध्वावहुभिरायसैः २५ पुनर्विव्याधतंषष्ट्या
पुनश्चनवभिः शरैः सुशर्मातुरणेक्रुद्धस्तवपुत्रंविशांपते २६ दशभिर्दशभिश्चैवविव्याधनिशितैःशरैः चित्रसे
नचतंराजंस्त्रिंशतानतपर्वभिः २७ आजघानरणेक्रुद्धःसचतंप्रत्यविध्यत भीष्मस्यसमरेराजन्यशोमानंच राम०
३०४

वर्षयत २८ सौभद्रो राजपुत्रं तु बृहद्बलमयोधयत् पार्थहेतोः पराक्रांतो भीष्मस्यायोधनं प्रति २९ आर्जुनिं को
शलेंद्रस्तु विध्वा पंचभिरायसैः पुनर्विव्याध विंशत्या शरैः सन्नतपर्वभिः ३० सौभद्रः कौशलेंद्रं तु विव्याधाष्टभिरायसैः ना
कंपयत संग्रामे विव्याध च पुनः शरैः ३१ कौशल्यस्य धनुश्चापि पुनश्चिच्छेद फाल्गुनिः आजघान शरैश्चापि त्रिंशता कं
कपत्रिभिः ३२ सोन्यत्कार्मुकमादाय राजपुत्रो बृहद्बलः फाल्गुनिं समरे क्रुद्धो विव्याध बहुभिः शरैः ३३ तयोर्युद्धं स
मभवन्भीष्महेतोः परंतप संरब्धयोर्महाराज समरे चित्रयोधिनोः ३४ यथा देवासुरे युद्धे बलिवासवयोरभूत् भी
मसेनो रथानीकं योधयन्बहुशोभत ३५ यथा शक्रो वज्रपाणिर्दारयन्पर्वतोत्तमान् ते वध्यमाना भीमेन मातंगा गि
रिसन्निभाः ३६ निपेतुरुर्व्यां सहिता नादयंतो वसुंधरां गिरिमात्रा हि ते नागा भिन्नांजनचयोपमाः ३७ विरेजुर्वसुधां
प्राप्ता विकीर्णा इव पर्वताः युधिष्ठिरो महेष्वासो मद्रराजानमाहवे ३८ महत्या सेनया गुप्तं पीडयामास संगते मद्रे
श्वरश्च समरे धर्मपुत्रं महारथं ३९ पीडयामास संरब्धो भीष्महेतोः पराक्रमी विराटं सैंधवो राजा विध्वा सन्नतपर्वभिः ४०
नवभिः सायकैस्तीक्ष्णैस्त्रिंशता पुनरार्पयत् विराटश्च महाराज सैंधवं वाहिनीपतिः ४१ त्रिंशद्भिर्निशितैर्बाणैराज
घान स्तनांतरे चित्रकार्मुकनिस्त्रिंशौ चित्रवर्मायुधध्वजौ ४२ रेजतुश्चित्ररूपौ तौ संग्रामे मत्स्यसैंधवौ द्रोणः पंचा
लपुत्रेण समागम्य महारणे ४३ महासमुदयं चक्रे शरैः सन्नतपर्वभिः ततो द्रोणो महाराज पार्षतस्य महद्धनुः ४४
छित्वा पंचाशतेषूणां पार्षतं समविध्यत सोन्यत्कार्मुकमादाय पार्षतः परवीरहा ४५ द्रोणाय मिषतो युद्धे प्रेषया

मामसायकान् तांश्छरांश्छरघातेनचिच्छेदसमहारथः ४६ द्रोणोद्रुपदपुत्रायप्राहिणोत्संचसायकान् ततःक्रुद्धोमहारा
जपार्षतःपरवीरहा ४७ द्रोणायाचिक्षेपगदांयमदंडोपमांरणे तामापतंतींसहसाहेमपट्टविभूषितां ४८ शरैःपंचाश
ताद्रोणोवारयामाससंयुगे साछिन्नाबहुधाराजन्द्रोणचापच्युतैःशरैः ४९ चूर्णीकृताविशीर्यंतीपपातवसुधातले
गदांविनिहतांदृष्ट्वापार्षतःशत्रुतापनः ५० द्रोणायशक्तिंचिक्षेपसर्वपारशवींशुभां तांद्रोणोनवभिर्बाणैश्चिच्छेदयुधि
भारत ५१ पार्षतंचमहेष्वासंपीडयामाससंयुगे एवमेतन्महायुद्धंद्रोणपार्षतयोरभूत् ५२ भीष्मंप्रतिमहाराजघोर
रूपंभयानकं अर्जुनःप्राप्यगांगेयंपीडयन्निशितैःशरैः ५३ अभ्यद्रवतसंयत्तोवनेमत्तमिवद्विपं प्रत्युद्ययौचतंरा
जाभगदत्तःप्रतापवान् ५४ त्रिधाभिन्नेननागेनमदांधेनमहाबलः तमापतंतंसहसामहेंद्रगजसन्निभं ५५ परंयत्नं
समास्थायबीभत्सुःप्रत्यपद्यत ततोगजगतोराजाभगदत्तःप्रतापवान् ५६ अर्जुनंशरवर्षेणवारयामाससंयुगे अ
र्जुनस्तुततोनागमायांतंरजतोपमैः ५७ विमलैरायसैस्तीक्ष्णैरविध्यतमहारणे शिखंडिनंचकौंतेयोयाहियाही
त्यचोदयत् ५८ भीष्मंप्रतिमहाराजजह्येनमितिचाब्रवीत् प्राग्ज्योतिषस्ततोहित्वापांडवंपांडुपूर्वज ५९ प्रययौ
त्वरितोराजन्द्रुपदस्यरथंप्रति ततोर्जुनोमहाराजभीष्ममभ्यद्रवद्द्रुतं ६० शिखंडिनंपुरस्कृत्यततोयुद्धमवर्तत ततस्ते
तावकाःशूराःपांडवंरभसंयुधि ६१ समभ्यधावन्क्रोशंतस्तदद्भुतमिवाभवत् नानाविधान्यनीकानिपुत्राणांतेजना
धिप ६२ अर्जुनोव्यधमत्कालेदिवीवाभ्राणिमारुतः शिखंडीतुसमासाद्यभरतानांपितामहं ६३ इषुभिस्तूर्णमव्य

ग्रोवहुभिःसममाचिनोत् रथाग्न्यगारश्चापार्चिरसिशक्तिगदेंधनः ६४ शरसंघमहाज्वालः क्षत्रियान्समरेदहत् यथाग्निः॥
सुमहानिद्धः कक्षेचरतिसानिलः ६५ तथाजज्वालभीष्मोपिदिव्यान्यस्त्राण्युदीरयन् सोमकांश्चरणेभीष्मोजघ्नेपार्थपदानुगान्
६६ न्यवारयततत्सैन्यंपांडवस्यमहारथः सुवर्णपुंखैरिषुभिःशितैःसन्नतपर्वभिः ६७ नादयन्सदिशोभीष्मःप्रदिशश्चमहा
हवे पातयन्रथिनोराजन्हयांश्चसहसादिभिः ६८ मुंडतालवनानीवचकारसरथव्रजान् निर्मनुष्यान्रथान्राजन्ग
जानश्वांश्चसंयुगे ६९ चकारसमरेभीष्मःसर्वशस्त्रभृतांवरः तस्यज्यातलनिर्घोषंविस्फूर्जितमिवाशनेः ७० निशम्य
सर्वतोराजन्समकंपंतसैनिकाः अमोघान्यपतन्बाणाःपितुस्तेमनुजेश्वर ७१ नासज्जंतशरीरेषुभीष्मचापच्युताःशराः निर्मनुष्या
न्रथान्राजन्सुयुक्ताञ्जवनैर्हयैः ७२ वातायमानान्दृक्षंस्त्ह्रियमाणान्विशांपते चेदिकाशिकरूषाणांसहस्राणिचतुर्दश ७३
महारथाःसमाख्याताःकुलपुत्रास्तनुत्यजः अपरावर्तिनःशूराःसुवर्णविकृतध्वजाः ७४ संग्रामेभीष्ममासाद्यसवाजिरथकुं
जराः जग्मुस्तेपरलोकायव्यादितास्यमिवांतकं ७५ नतत्रासीद्दशोराजन्सोमकानांमहारथः यःसंप्राप्यरणेभीष्मंजीविते
स्ममनोदधे ७६ तांश्चसर्वान्रणेयोधान्प्रेतराजपुरंप्रति नीतानमन्यतजनादृष्ट्वाभीष्मस्यविक्रमं ७७ नकश्चिदेनंसमरेप्रत्युद्या
तिमहारथः ऋतेपांडुसुतंवीरंश्वेताश्वंकृष्णसारथिं ७८ शिखंडिनंचसमरेपांचाल्यममितौजसं इतिभीष्मपर्वणि ॥ ॥संज
यउवाच शिखंडीतुरणेभीष्ममासाद्यपुरुषर्षभं दशभिर्निशितैर्भल्लैराजघानस्तनांतरे १ शिखंडिनंतुगांगेयःक्रोधदीप्तेन

भी०
३०६

चक्षुषा संप्रेक्ष्य तं कटाक्षेणा निर्दहन्निव भारत २ स्मीत्वं तस्य समरं राजन्सर्वलोकस्य पश्यतः नाजघान रणे भीष्मः स च तं नाववु
द्धवान् ३ अर्जुनस्तु महाराज शिखंडिनमभाषत अभिद्रवस्व त्वरितं जहि चैनं पितामहं ४ किं ते विवक्षया वीर जहि भीष्मं पि
तामहं नह्यन्यमनुपश्यामि कंचिद्योधं युधिष्ठिरे बले ५ यः शक्तः समरे भीष्मं प्रतियोद्धुमिहाहवे ऋते त्वां पुरुषव्याघ्र सत्यमेतद्ब्रवी
मि ते ६ एवमुक्तस्तु पार्थेन शिखंडी भरतर्षभ शरैर्नानाविधैस्तूर्णं पितामहमवाकिरत ७ अचिंतयित्वा तान्बाणान्पिता देवव्र
तस्तव अर्जुनं समरे क्रुद्धं वारयामास सायकैः ८ तथैव च चमूं सर्वां पांडवानां महारथः अप्रैषीत्सशरैस्तीक्ष्णैः परलोका
य मारिष ९ तथैव पांडवा राजन्सैन्येन महता वृताः भीष्मं संछादयामासुर्मेघा इव दिवाकरं १० स समंतात्परिवृ
तो भारतो भरतर्षभ निर्ददाह रणे शूरान्वनं वह्निरिव ज्वलन् ११ तत्राद्भुतमपश्याम तव पुत्रस्य पौरुषं अयोधयच्च
यत्पार्थं पीड्यमानं पितामहं १२ कर्मणा तेन समरे तव पुत्रस्य धन्विनः दुःशासनस्य तुतुषुः सर्वलोका महात्मनः १३
यदेकः समरे पार्थान्सार्जुनान्समयोधयत् न चैनं पांडवा युद्धे वारयामासुरुल्वणं १४ दुःशासनेन समरे रथिनो विर
थीकृताः सादिनश्च महेष्वासा हस्तिनश्च महाबलाः १५ विनिर्भिन्नाः शरैस्तीक्ष्णैर्निपेतुर्वसुधातले शरातुरास्तथैवा
न्ये दंतिनो विद्रुता दिशः १६ यथाग्निरिंधनं प्राप्य ज्वलेद्दीप्तार्चिरुल्वणः तथा जज्वाल पुत्रस्ते पांडुसेनां विनिर्दहन् १७
तं भारत महामात्रं पांडवानां महारथः जेतुं नोत्सहते कश्चिन्नाप्युपयातुं कथंचन १८ ऋते महेंद्रतनयाच्छ्वेताश्वात्कृष्णसार

राम०
३०६

येः सहितंसमरेराजन्निर्ज्जितस्त्वविजयोर्जुनः १९ भीष्ममेवाभिदुद्रावसर्वसैन्यस्यपश्यतः विजितस्तवपुत्रोपिभीष्म
वाहुव्यपाश्रयः २० पुनःपुनःसमाश्वस्यप्रायुध्यतमदोत्कटः अर्जुनस्तरणेराजन्योधयन्सव्यराजत २१ शिखंडी
तुरणेराजन्विव्याधैवपितामहं शरैरशनिसंस्पर्शैस्तथासर्पविषोपमैः २२ नचस्मतेरुजंचक्रुःपितुस्तवजनेश्वर
स्मयमानस्तुगांगेयस्तान्वाणाञ्जगृहेतदा २३ उष्णार्त्तोहिनरोयद्वज्जलधाराःप्रतीछतितथाजग्राहगांगेयः
शरधाराःशिखंडिनः २४ तंक्षत्रियामहाराजददृशुर्घोरमाहवे भीष्मंदहंतंसैन्यानिपांडवानांमहात्मनां २५
ततोब्रवीत्तवसुतःसर्वसैन्यानिमारिष अभिद्रवतसंग्रामेफाल्गुनंसर्वतोरणे २६ भीष्मोवःसमरेसर्वान्पाल
यिष्यतिधर्मवित् तेभयंसुमहत्त्यक्त्वापांडवान्प्रतियुध्यत २७ हेमतालेनमहताभीष्मस्तिष्ठतिपालयन् सर्वेषांधा
र्त्तराष्ट्राणांसमरेशर्म्मवर्म्मच २८ त्रिदशापिसमुद्युक्तानालंभीष्मंसमासितुं किमुपार्थामहात्मानंमर्त्यभूतामहाब
लाः २९ तस्माद्द्रवतहेयोधाःफाल्गुनंप्राप्यसंयुगे अहमद्यरणेयत्तोयोधयिष्यामिपांडवं ३० सहिताःसर्वतो
यत्तैर्भवद्भिर्वसुधाधिपैः तच्छ्रुत्वातुवचोराजंस्तवपुत्रस्यधन्विनः ३१ सर्वेयोधाःसुसंरब्धावलवंतोमहाबलाः
तेविदेहाःकलिंगाश्चदासेरकगणाश्चह ३२ अभिपेतुर्निषादाश्चसौवीराश्चमहारणे वाह्लीकादरदाश्चैवप्रतीच्यो
दीच्यमालवाः ३३ अभीषाहाःशूरसेनाःशिवयोथवसातयः शाल्वाःशकास्त्रिगर्त्ताश्चअंबष्ठाः ३४ कैकेये

३५

भि० सह अभिपेतूरणे पार्थंपतंगाइवपावकं शलभाइवराजेंद्रपार्थमप्रतिमंरणे ३५ सतान्सर्वान्महानीकान्महाराजमहारथान् दि
३०७ व्यान्यस्त्राणिसंचिंत्यप्रसंधायधनंजयः ३६ सतैरस्त्रैर्महावेगैर्ददाहाशुमहाबलः शरप्रतापैर्बीभत्सुःपतंगानिवपावकः ३७
तस्यबाणसहस्राणिसृजतोदृढधन्विनः दीप्यमानमिवाकाशेगांडिवंसमदृश्यत ३८ तेशरार्त्तामहाराजविप्रकीर्णम
हाध्वजाः नाभ्यवर्त्ततराजानःसहितावानरध्वजं ३९ सध्वजारथिनःपेतुर्हयारोहाहयैःसह सगजाश्चगजारोहाःकिरीटि
शराहताः ४० ततोर्जुनभुजोत्सृष्टैरावृतासीद्वसुंधरा विद्रवद्भिश्चबहुधाबलैराज्ञांसमंततः ४१ अथपार्थोमहारा
जद्रावयित्वावरूथिनीं दुःशासनायसुबहून्प्रेषयामाससायकान् ४२ तेतुभित्त्वातवसुतंदुःशासनमयोमुखाः धरणीं
विविशुःसर्वेवल्मीकमिवपन्नगाः ४३ हयांश्चास्यततोजघ्नेसारथिंचन्यपातयत् विविंशतिंचविंशत्याविरथंकृतवा
न्प्रभुः ४४ आजघानभृशंचैवपंचभिर्नतपर्वभिः कृपंविकर्णंशल्यंचविद्ध्वाबहुभिरायसैः ४५ चकारविरथांश्चैवकौंते
यःश्वेतवाहनः एवंतेविरथाःसर्वेकृपःशल्यश्चमारिष ४६ दुःशासनोविकर्णश्चतथैवचविविंशतिः संप्राद्रवंतसम
रेनिर्जिताःसव्यसाचिना ४७ पूर्वाह्णेभरतश्रेष्ठपराजित्यमहारथान् प्रजज्वालरणेपार्थोविधूमइवपावकः ४८ तथै
वशरवर्षेणभास्करोरश्मिवानिव अन्यानपिमहाराजतापयामासपार्थिवान् ४९ पराङ्मुखीकृत्यतथाशरवर्षैर्महारथा
न् प्रावर्त्तयतसंग्रामेशोणितोदांमहानदीं ५० मध्येनकुरुसैन्यानांपांडवानांचभारत गजाश्वरथसंघाश्चबहुधारथि
भिर्हताः ५१ रथाश्चनिहितानागैर्हयाश्चैवपदातिभिः अंतराछिद्यमानानिशरीराणिशिरांसिच ५२ निपेतुर्दिक्षुसर्व राम०
३०७

सुगजाश्वरथयोधिनांछन्नमेयोधनंराजन्कुंडलांगदधारिभिः ५३ पतितैःपात्यमानैश्चराजपुत्रैर्महारथैः रथनेमिनिकृत्तैश्च
गजैश्चैवावपोथितैः ५४ पादाताश्चाप्यधावंतसाश्वाश्चहयपोधिनः गजाश्वरथयोधाश्चपरिपेतुःसमंततः ५५ विकीर्णा
श्चरथाभूमौभग्नचक्रयुगध्वजाः तद्गजाश्वरथौघानांरुधिरेणसमुक्षितं ५६ छन्नमेयोधनंरेजेरक्ताभ्रमिवशारदं श्वानः
काकाश्चगृध्राश्चवृकागोमायुभिःसह ५७ प्रणेदुर्भक्ष्यमासाद्यविकृताश्चमृगाद्विजाः ववुर्बहुविधाश्चैवदिक्षुसर्वासुमा
रुताः ५८ दृश्यमानेषुरक्षःसुभूतेष्विवनदत्सुच कांचनानिचदामानिपताकाश्चमहाधनाः धूयमानाव्यदृश्यंतसहसामा
रुतेरिताः श्वेतछत्रसहस्राणिसध्वजाश्चमहारथाः ६० विकीर्णाःसमदृश्यंतशतशोथसहस्रशः सपताकाश्चमातं
गादिशोजग्मुःशरातुराः ६१ क्षत्रियाश्चमनुष्येंद्रगदाशक्तिधनुर्द्धराः समंततश्चदृश्यंतेपतिताधरणीतले ६२ ततो
भीष्मोमहाराजदिव्यमस्त्रमुदीरयन् अभ्यधावतकौंतेयंमिषतांसर्वधन्विनां ६३ तंशिखंडीरणेयांतमभ्यद्रवतदंशि
तः ततःसमाहरद्भीष्मस्तदस्त्रंपावकोपमं ६४ त्वरितंपांडवोराजन्मध्यमःश्वेतवाहनः निजघ्नेतावकंसैन्यंमोहयित्वा
पितामहं ६५ इतिभीष्मपर्वणि संजयउवाच समंव्यूढेष्वनीकेषुभूयिष्ठेष्वनिवर्त्तिनः ब्रह्मलोकपराःसर्वेसमपद्यंत
भारत १ नह्यनीकमनीकेनसमसज्जतसंकुले रथिनोरथिभिःसार्द्धंपादाताश्चपदातिभिः २ अश्वाश्वैश्चैवयुध्यंतग
जाश्चगजयोधिभिः उन्मत्तवन्महाराजयुध्यंतेतत्रभारते ३ महान्व्यतिकरोरौद्रःसेनयोःसमपद्यत नरनागगणेष्वेवंव्य

भी॰ वकीर्णेषुसर्व्वशः ४ क्षयेतस्मिन्महारौद्रेनिर्विशेषमजायत ततः शल्यः कृपश्चैवचित्रसेनश्चभारत ५ दुःशासनोविकर्ण
३०८ श्चरथानास्थायभास्करान् पांडवानांरणेशूराध्वजिनींसमकंपयन् ६ सावध्यमानासमरेपांडुसेनामहात्मभिः भ्राम्य
तेबहुधाराजन्मारुतेनेवनौर्जले ७ यथाहिशैशिरःकालोगवांमर्म्माणिकृंतति तथापांडुसुतानांवैभीष्मोमर्म्माणिकृंतति
८ अतीवतवसैन्यस्यपार्थेनचमहात्मना नवमेघप्रतीकाशाःपातिताबहुधागजाः ९ मृद्यमानाश्चदृश्यंतेपार्थेनन
रयूथपाः इषुभिस्ताड्यमानाश्चनाराचैश्चसहस्रशः १० पेतुरार्तस्वरंघोरंकृत्वातत्रमहागजाः आबद्धाभरणैःकायैर्नि
हतानांमहात्मनां ११ छन्नमायोधनंरेजेशिरोभिश्चसकुंडलैः तस्मिन्नेवमहाराजमहावीरवरक्षये १२ भीष्मेचयुधि
विक्रांतेपांडवेचधनंजये तेपराक्रांतमालोक्यराजन्युधिपितामहं १३ अभ्यवर्त्तंततेपुत्राःसर्व्वसैन्यपुरस्कृताः इच्छंतो
निधनंयुद्धेस्वर्गंकृत्वापरायणं १४ पांडवानभ्यवर्त्तंततस्मिन्वीरवरक्षये पांडवापिमहाराजस्मरंतोविविधान्बहून्
१५ क्लेशान्कृतान्सपुत्रेणत्वयापूर्व्वंनराधिप भयंत्यक्त्वारणेशूराब्रह्मलोकपरायणाः १६ तावकांस्तवपुत्रांश्चयो
धयंतिप्रहृष्टवत्सेनापतिस्तुसमरेप्राहसेनांमहारथः १७ अभिद्रवतगांगेयंसोमकाःसृंजयैःसह सेनापतिवचः
श्रुत्वासोमकाःसृंजयाश्चते १८ अभ्यद्रवतगांगेयंशस्त्रवृष्ट्यासमाहताः वध्यमानस्ततोराजन्पिताशांतनवस्तव १९
अमर्षवशमापन्नोयोधयामाससृंजयान् तस्यकीर्तिमतस्तातपुरारामेणधीमता २० संप्रदत्तास्त्रशिक्षावैपरानीक राम॰
३०८

विनाशनी मतांशिक्षांसमधिष्ठायकुर्वन्परवलक्षयं २१ अहन्यहनिपार्थानांवृद्धकुरुपितामहः भीष्मोदशसहस्राणिज
घानपरवीरहा २२ तस्मिंस्तुदशमेप्राप्तेदिवसेभरतर्षभ भीष्मेणैकेनमत्स्येषुपांचालेषुचसंयुगे २३ गजाश्वममितंह
त्वाहताःसप्तमहारथाः हत्वापंचसहस्राणिरथानांप्रपितामहः २४ नराणांचमहायुद्धेसहस्राणिचतुर्दश दंतिनां
चसहस्राणिहयानामयुतंपुनः २५ शिक्षाबलेननिहतंपित्रातवविशांपते ततःसर्वमहीपानांक्षपयित्वावरू
थिनीं २६ विराटस्यप्रियोभ्राताशतानीकोनिपातितः शतानीकंचसमरेहत्वाभीष्मःप्रतापवान् २७ सहस्राणि
महाराजराज्ञांभल्लैरपातयत् येचकेचनपार्थानामभियाताधनंजयं २८ राजानोभीष्ममासाद्य गतास्तेयमसा
दनं एवंदशदिशोभीष्मःशरजालैःसमंततः २९ अतीत्यसेनांपार्थानामवतस्थेचमूमुखे सकृत्वासुमहत्कर्म
तस्मिन्वैदशमेहनि ३० सेनयोरंतरेतिष्ठन्प्रगृहीतशरासनः नचैनंपार्थिवाःकेचिच्छक्तानिरीक्षितुंरणे ३१ म
ध्यंप्राप्तंयथाभीष्मंतपंतंभास्करंदिवि यथादैत्यचमूंशक्रस्तापयामाससंयुगे ३२ तथाभीष्मःपांडवेयांस्ता
पयामासभारत तथाचैनंपराक्रांतमालोक्यमधुसूदनः ३३ उवाचदेवकीपुत्रःप्रीयमाणोधनंजयं एषशां
तनवोभीष्मःसेनयोरंतरेस्थितः ३४ संनिहत्यबलादेनंविजयस्तेभविष्यति बलात्संस्तंभयस्वैनंयत्रैषाभिद्यतेच

न१

न्तः ३५ नहिभीष्मशरानार्त्ताः सोढुमुत्सहतेविभो ततस्तस्मिन्रणेराजंश्चोदितोवानरध्वजः ३६ सध्वजंसरथंसाश्वंभी
ष्ममंतर्द्धेशरैः सचापिकुरुमुख्यानामृषभः पांडवेरितान् ३७ शरव्रातैः शरव्रातान्बहुधाविदुधाववतान् ततःपा
चालराजश्चधृष्टकेतुश्चवीर्यवान् ३८ पांडवोभीमसेनश्च धृष्टद्युम्नश्चपार्षतः यमौचचेकितानश्चकेकयाः
पंचचैवह ३९ सात्यकिश्चमहाबाहुः सौभद्रोथघटोत्कचः सौभद्रेयाः शिखंडीचकुंतिभोजश्चवीर्यवान् ४०
सुशर्माचविराटश्चपांडवेयाः महाबलाः एतेचान्येचबहवः पीडिताभीष्मसायकैः ४१ समुद्धृताः फा
ल्गुनेननिमग्नाः शोकसागरे ततःशिखंडीवेगेनप्रगृह्यपरमायुधं ४२ भीष्ममेवाभिदुद्राव रक्षमाणाः
किरीटिना ततोस्यानुचरान्हत्वासर्वान्रणविभागवित् ४३ भीष्ममेवाभिदुद्राववीभत्सुरपराजितः सात्यकिश्चे
कितानश्चधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः ४४ विराटोद्रुपदश्चैवमाद्रीपुत्रौचपांडवौ दुद्रुवुर्भीष्ममेवाजौरक्षितादृढधन्वि
ना ४५ अभिमन्युश्चसमरेद्रौपद्याःपंचचात्मजाः दुद्रुवुः समरेभीष्मंसमुद्यतमहायुधाः ४६ तेसर्वेदृढधन्वानः
संयुगेष्वपलायिनः बहुधाभीष्ममानर्छुर्मार्गणैः क्षतमार्गणाः ४७ विधूयतान्बाणगणान्येमुक्ताः पार्थि
वोत्तमैः पांडवानामदीनात्माव्यगाहतवरूथिनीं ४८ चक्रेशरविघातंचक्रीडन्निवपितामहः नाभिसंधत्त
पांचाल्येस्मयमानोमुहुर्मुहुः ४९ स्त्रीत्वंतस्यानुसंस्मृत्यभीष्मोबाणांशिखंडिने ज ॥ ॥ ॥

घ्नामद्रुपदानीकिरथान्सप्तमहारथः ५० ततः किलकिलाशब्दः क्षणेन समभूत्तदा मत्स्यपांचालचेदीनां तमेकमभिधावतां ५१
तेनराश्वरथव्रातैर्मार्गणैश्चपरंतप तमेकंछादयामासुर्मेघाइवदिवाकरं ५२ भीष्मंभागीरथीपुत्रंप्रतपंतंरणेरिपून् ततस्तस्य
चतेषांचयुद्धेदेवासुरोपमे ५३ किरीटीभीष्ममानर्छत्पुरस्कृत्यशिखंडिनं इतिभीष्मपर्वणि संजयउवाच एवंतेपांडवाःस
र्वेपुरस्कृत्यशिखंडिनं विव्यधुः समरेभीष्मंपरिवार्यसमंततः १ शतघ्नीभिः सुघोराभिः पट्टिशैश्चपरश्वधैः मुद्गरैर्मुसलैः प्रासैः
क्षेपणीयैश्चसर्वशः २ शरैः कनकपुंखैश्चशक्तितोमरकंपनैः नाराचैर्वत्सदंतैश्चभुशुंडीभिश्चसर्वशः ३ अताडयन्रणे
भीष्मंसहिताः सर्वसृंजयाः सविशीर्णतनुत्राणः पीडितोबहुभिस्तदा ४ नविव्यथेतदाभीष्मोभिद्यमानेषुमर्मसु सदी
प्तशरचापाग्निरस्त्रप्रसृतमारुतः ५ नेमिनिर्ह्रादसंतापोमहास्त्रोदयपावकः चित्रचापमहाज्वालोवीरक्षयमहेंधनः
६ युगांताग्निसमप्रख्यः परेषांसमपद्यत विवृत्यरथसंघानामंतरेणविनिःसृतः ७ दृश्यतेस्मनरेंद्राणांपुनर्मध्यग
तश्चरन् ततः पंचालराजंचधृष्टकेतुमतीत्यच ८ पांडवानीकिनीमध्यमाससादविशांपते ततः सात्यकिभीमौचपां
डवंचधनंजयं ९ द्रुपदंचविराटंचधृष्टद्युम्नंचपार्षतं भीमघोषैर्महावेगैर्मर्मावरणभेदिभिः १० षडेतान्निशितै
र्भीष्मः प्रविव्याधोत्तमैः शरैः तस्यतेनिशितान्बाणान्संनिवार्यमहारथाः ११ दशभिर्दशभिर्भीष्ममर्दयामासुरोज
सा शिखंडीतुमहाबाणान्यान्मुमोचमहारथः १२ तेभीष्मंविविशुस्तूर्णंस्वर्णपुंखाः शिलाशिताः ततः किरी

भी० रीसंरब्धोभीष्ममेवाभ्यधावत १३ शिखंडिनंपुरस्कृत्यधनुश्चास्यसमाच्छिनत् भीष्मस्यधनुषश्छेदंनामृष्यंतमहारथाः १४
३१० द्रोणश्चकृतवर्माचसैंधवश्चजयद्रथः भूरिश्रवाःशलःशल्योभगदत्तस्तथैवच १५ सप्तैतेपरमक्रुद्धाःकिरीटिनमभिद्रु
ताः तत्रशस्त्राणिदिव्यानिदर्शयंतोमहारथाः १६ अभिपेतुर्भृशंक्रुद्धाश्छादयंतश्चपांडवं तेषामापततांशब्दःशुश्रु
वेफाल्गुनंप्रति १७ उद्धूतानांयथाशब्दःसमुद्राणांयुगक्षये हतानयतगृह्णीतविध्यध्वमवकृंतत १८ इत्यासीत्तु
मुलःशब्दःफाल्गुनस्यरथंप्रति तंशब्दंतुमुलंश्रुत्वापांडवानांमहारथाः १९ अभ्यधावन्परीप्संतःफाल्गुनंभरतर्ष
भ सात्यकिर्भीमसेनश्चधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः २० विराटद्रुपदौचोभौराक्षसश्चघटोत्कचः अभिमन्युश्चसंक्रुद्धःसप्तैतेक्रो
धमूर्छिताः २१ समभ्यधावंस्त्वरिताश्चित्रकार्मुकधारिणः तेषांसमभवद्युद्धंतुमुलंलोमहर्षणं २२ संग्रामेभरतश्रे
ष्ठदेवानांदानवैरिव शिखंडीतुरथश्रेष्ठोरक्ष्यमाणःकिरीटिना २३ अविध्यद्दशभिर्भीष्मंछिन्नधन्वानमाहवे
सारथिंदशभिश्चास्यध्वजंचैकेनचिच्छिदे २४ सोन्यत्कार्मुकमादायगांगेयोवेगवत्तरं तदप्यस्यशितैर्बाणैस्त्रिभिस्त्रि
च्छेदफाल्गुनः २५ एवंसपांडवःक्रुद्धआत्तमात्तंपुनःपुनः धनुश्चिच्छेदभीष्मस्यसव्यसाचीपरंतपः २६ सछिन्न एम०
धन्वासंक्रुद्धःसृक्किणीपरिसंलिहन् शक्तिंजग्राहतरसागिरीणामपिदारणीं २७ तांचचिक्षेपसंक्रुद्धःफाल्गुनस्य ३१०
रथंप्रति तामापतंतींसंप्रेक्ष्यज्वलंतीमशनीमिव २८ समादत्तशितान्भल्लान्पंचपांडवनंदनः तस्यचिच्छेदतांश

किंपंचधापंचभिःशरैः २९ सक्रुद्धोभरतश्रेष्ठभीष्मबाहुप्रवेरितां सापपातरथाछिन्नासक्रुद्धेनकिरीटिना ३० मेघवृंदप
रिभ्रष्टाविछिन्नेवशतह्रदा छिन्नांतांशक्तिमालोक्यभीष्मःक्रोधसमन्वितः ३१ अचिंतयद्रणेवीरोबुद्ध्यापरपुरंजयः श
क्तोहंधनुषेकेननिहंतुसर्वंपांडवान् ३२ यद्येषांनभवेद्गोप्ताविष्वक्सेनोमहाबलः कारणंमहदास्थायनाहंयोत्स्यामिपां
डवान् ३३ अवध्यत्वाच्चपांडूनांस्त्रीभावाच्चशिखंडिनः पित्रातुष्टेनमेपूर्वंयदाकालीमुदावहम् ३४ स्वछंदमरणंदत्तम
वध्यत्वंरणेतथा तस्मान्मृत्युमहंमन्येप्राप्तकालमिवात्मनः ३५ एवंज्ञात्वाव्यवसितंभीष्मस्यामिततेजसः ऋषयोवसवश्चै
ववियत्स्थाभीष्ममब्रुवन् ३६ यत्तेव्यवसितंताततदस्माकमपिप्रियं तत्कुरुष्वमहाराजयुद्धान्मानुनिवर्तय ३७ अस्यवा
क्यस्यनिधनेप्रादुरासीच्छिवोनिलः अनुलोमःसुगंधीचपृषतैश्चसमन्वितः ३८ देवदुंदुभयश्चैवसंप्रणेदुर्महात्मनः पपा
तपुष्पवृष्टिश्चभीष्मस्योपरिमारिष ३९ नचतच्छुश्रुवेकश्चित्तेषांसंवदतांनृप ऋतेभीष्मंमहाबाहुंमांचापिमुनितेजसा
४० संभ्रमश्चमहानासीत्त्रिदशानांविशांपते पतिष्यतिरथाद्भीष्मेसर्वलोकप्रियेतदा ४१ इतिदेवगणानांचवाक्यं
श्रुत्वामहातपाः ततःशंतनवोभीष्मोबीभत्सुंनाभ्यवर्तत ४२ भिद्यमानःशितैर्बाणैःसर्वावरणभेदिभिः शिखंडी
तुमहाराजभारतानांपितामहं ४३ आजघानोरसिक्रुद्धोनवभिर्निशितैःशरैः सतेनाभिहतःसंख्येभीष्मःकुरुपिता
महः ४४ नाकंपतमहाराजक्षितिकंपेयथाचलः ततःप्रहस्यबीभत्सुर्व्याक्षिपन्गांडिवंधनुः ४५ गांगेयंपंचविंशत्या

ङ्ककारणास्समर्प्यत पुनः पुनः शरैरनंतरमारोणाधनंजयः ४६ सर्वगात्रेषु संक्रुद्धः सर्वमर्मस्वताडयत एवमन्यैरपि
भृशंविध्यमानः सहस्रशः ४७ तानप्याशुशरैर्भीष्मः प्रविव्याधमहारथः तैश्चमुक्तांश्छरान्भीष्मोयुधिसत्यपराक्रमः ४८
निवारयामासशरैः समंसन्नतपर्वभिः शिखंडीतुरणेबाणान्यान्मुमोचमहारथः ४९ नचक्रुस्तेरुजंतस्यरुक्मपुंखाः शिला
शिताः ततः किरीटीसंक्रुद्धोभीष्ममेवाभ्यवर्त्तत ५० शिखंडिनंपुरस्कृत्यधनुश्चास्यसमाछिनत सारथिंविशिखैश्चास्यद
शभिः समकंपयत ५१ सोन्यत्कार्मुकमादायगांगेयोबलवत्तरं पार्थस्तुनिशितैर्भल्लैस्त्रिधात्रिभिरघातयत ५२ निमेषार्द्धेनकौं
तेयश्चात्तमात्तंमहारणे एवमस्यधनूंष्याजौचिच्छेदसुबहून्युत ५३ ततः शांतनवोभीष्मोवीभत्सुंनाभ्यवर्त्तत अथैनंपंच
विंशत्याक्षुद्रकाणांसमर्प्यत ५४ सोतिविद्धोमहेष्वासोदुःशासनमभाषत एषपार्थोरणेक्रुद्धः पांडवानांमहारथः
५५ शरैरनेकसाहस्रैर्मामेवाभ्यहनद्रणे नचैषसमरेशक्योजेतुंवज्रभृताऽपि ५६ नचापिसहितावीरादेवदानवराक्ष
साः मांचापिशक्तानिर्जेतुंकिमुमर्त्त्यामहारथाः ५७ एवंतयोः संवदतोः फाल्गुनोनिशितैः शरैः शिखंडिनंपुरस्कृत्यभी
ष्मंविव्याधसंयुगे ५८ ततोदुःशासनंभूयः स्मयमानइवाब्रवीत अतिविद्धः शितैर्वाणैर्भृशंगांडीवधन्वना ५९ वज्राश
निसमस्पर्शाअर्जुनेनशरायुधि मुक्ताः सर्वेऽव्यवछिन्नानेमेवाणाः शिखंडिनः ६० निकृंतमानामर्माणिदृढावरणभेदि
नः मुसलाइवमेघ्नंतिनेमेवाणाः शिखंडिनः ६१ ब्रह्मदंडसमस्पर्शावज्रवेगदुरासदाः ममप्राणानारुजंतिनेमेबाणाः

शिखंडिनः ६२ नाशयंतीव मे प्राणान् यमदूता इवाहिताः गदापरिघसंस्पर्शा नेमे बाणाः शिखंडिनः ६३ भुजगाइ
व संक्रुद्धा लेलिहाना विषोल्बणाः समाविशंति मर्माणि नेमे बाणाः शिखंडिनः ६४ अर्जुनस्य इमे बाणा नेमे बाणा
: शिखंडिनः कृंतंति मम गात्राणि माघमासे गवा इव ६५ सर्वे ह्यपि न मे दुःखं कुर्युरन्ये नराधिपाः वीरं गांडीवधन्वान
मृते जिष्णुं कपिध्वजं ६६ इति ब्रुवन् शांतनवो दिधक्षुरिव पांडवान् शक्तिं भीष्मः स पार्थाय ततश्चिक्षेप भारत ६७ तामस्य
विशिखैश्छित्वा त्रिधा त्रिभिरपातयत् पश्यतां कुरुवीराणां सर्वेषां तत्र भारत ६८ चर्माथादत्त गांगेयो जातरूपपरिष्कृतं
खड्गं चान्यतरं प्रेप्सुर्मृत्योरग्रे जयाय वा ६९ तस्य तच्छतधा चर्म व्यधमत्सायकैस्तथा रथादनवरूढस्य तदद्भुतमिवाभवत्
७० ततो युधिष्ठिरो राजा स्वान्यनीकान्यचोदयत् अभिद्रवत गांगेयं मा वोऽस्तु भयमण्वपि ७१ अथ ते तोमरैः प्रासै
र्बाणौघैश्च समंततः पट्टिशैश्च सुनिस्त्रिंशैर्नाराचैश्च तथा शितैः ७२ वत्सदंतैश्च भल्लैश्च तमेकमभिदुद्रुवुः सिंहनादस्त ६५
तो घोरः पांडवानामभूत्तदा ७३ तथैव तव पुत्राश्चैव दुर्भीष्मजयैषिणः तमेव समरक्षंत सिंहनादांश्च चक्रिरे ७४
तत्रासीत्तुमुलं युद्धं तावकानां परैः सह दशमेऽहनि राजेंद्र भीष्मार्जुनसमागमे ७५ आसीद्गांग इवावर्तो मुहूर्तमुदधे
रिव सैन्यानां युध्यमानानां निघ्नतामितरेतरं ७६ असौम्यरूपा पृथिवी शोणिताक्ताभवत्तदा समं च विषमं चैव न प्रा
ज्ञायत किंचन ७७ योधानामयुतं हत्वा तस्मिन् स दशमेऽहनि अतिष्ठदाहवे भीष्मो भिद्यमानेषु मर्मसु ७८ ततः सेनामु

भी० ३१२

खेतस्मिन्स्थितः पार्थो धनुर्द्धरः मध्येन कुरुसेनानां द्रावयामास वाहिनीं ७९ वयं श्वेतहयाद्भीताः कुंतीपुत्राद्धनंजयात् पी
ड्यमानाः शितैः शस्त्रैः प्राद्रवाम रणे तदा ८० सौवीराः कितवाः प्राच्याः प्रतीच्योदीच्यमालवाः अभीषाहाः शूरसेनाः शि
बयोथ वशातयः ८१ शाल्वाश्रयास्त्रिगर्त्ताश्च अंबष्टाः केकयैः सह सर्व्व एते महात्मानः शरार्त्ता व्रणपीडिताः ८२ संग्रा
मे नज्जुर्भीष्मं युध्यमानं किरीटिना ततस्तमेकं बहवः परिवार्य समंततः ८३ परिकाल्य कुरून्सर्वान्शरवर्षैरवाकिरन् निपा
तयत गृह्णीत युध्यध्वमनुकृंतत ८४ इत्यासीत्तुमुलः शब्दो राजन्भीष्मरथं प्रति निहत्य समरे राजन्छतशोथ सहस्रशः ८५
न तस्यासीदनिर्भिन्नं गात्रे द्व्यंगुलमंतरं एवंभूतस्तव पिता शरैर्विशकलीकृतः ८६ शिताग्रैः फाल्गुनेनाजौ प्राक्शिराः प्राप
तद्रथात् किंचिच्छेषे दिनकरे पुत्राणां तव पश्यतां ८७ हाहेति दिवि देवानां पार्थिवानां च भारत पतमाने रथाद्भीष्मे बभूव
व सुमहास्वनः ८८ संपतंतमभिप्रेक्ष्य महात्मानं पितामहं सह भीष्मेण सर्वेषां प्रापतन्हृदयानि नः ८९ स पपात म
हाबाहुर्वसुधामनुनादयन् इंद्रध्वज इवोत्सृष्टः केतुः सर्व्वधनुष्मतां ९० धरणीं न स पस्पर्श शरसंघैः समावृतः शरतल्पे
महेष्वासं शयानं पुरुषर्षभं ९१ रथात्प्रपतितं चैनं दिव्यो भावः समाविशत् अभ्यवर्षच्च पर्जन्यः प्राकंपत च मेदिनी ९२
पतन्स ददृशे चापि दक्षिणेन दिवाकरं संज्ञां चोपालभद्वीरः कालं संचिंत्य भारत ९३ अंतरिक्षे च शुश्राव दिव्या वाचः समं
ततः कथं महात्मा गांगेयः सर्व्वशस्त्रभृतां वरः ९४ कालं कर्त्ता नरव्याघ्रः संप्राप्ते दक्षिणायने स्थितोस्मीति च गांगेय

राम० ३१२